

6255

29
307/4C
29వ రోజు
1706

1116
4

భారతి, ఇరువది తొమ్మిదవ సంపుటము

(1952 : జూలై-డిసెంబరు).

అ క రా ది వి ష య సూ చిక

	సం.	పుట.
అపరాజిత (క) — "అమరేంద్ర" —	...	11 458
అమరజీవి (ప) — సామవేదం జానకిరామశర్మగారు	...	8 146
అరుణరేఖలు (ప) — బొడ్డు బాపిరాజుగారు	...	8 110
ఆకాశదీపము (ప) — దినుసుర్తి సీతారామస్వామిగారు	...	12 556
ఆశ్రయము (ప) — భట్టిప్రోలు కృష్ణమూర్తిగారు	...	8 124
ఆహ్వానము (ప) — వేముల వేంకట అప్పారావుగారు	...	12 528
ఇవాన్ ఇలియిన్ మృతి (ప) — బాల్ హూయ్ - (అను) పి. గణపతికృష్ణమూర్తిగారు	...	7 17
"	...	8 105
ఇంద్రమస్సు (క) — "శవం" —	...	12 578
ఏమంటావ్ ! (శివినాథరావ్ - (గ) — ఆయాచితుల హనుమచ్ఛాస్త్రిగారు	...	9 267
కల్పవృక్షము (ప) — కృష్ణపతి వేంకట రమణగారు	...	9 256
కళాపథము (ప) — మొక్కపాటి కృష్ణమూర్తిగారు	...	11 452
కవికొండల వేంకటరావుగారు — నందూరి బంగారయ్యగారు	...	8 108
కంఠీరవరాజుకృతులు — విడుదనోలు వేంకటరావుగారు	...	10 385
"	...	11 421
'కృషీవలులు' (లి. చి) — ఎ. వైశిరాజుగారు	...	7
కౌగిలిపు పవనము (ప) — బొడ్డు బాపిరాజుగారు	...	10 299
'కౌత్యాయని' (లి. చి) — (కౌత్యేటిసంస్థాన చిత్రాలవాటి ప్రాచీనచిత్రము)	...	10
కౌవ్యకావ్యము — పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్యకృష్ణమూర్తిగారు	...	10 301
కౌవ్యసూక్తములు — పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్యకృష్ణమూర్తిగారు	...	12 567
కుక్క - శిశిరము (క) — చాగంటి పోమయ్యాజులుగారు	...	8 141
కుంభకారిణి కుంభకోణము (క) — కవికొండల వేంకటరావుగారు	...	8 125
కృష్ణ భేదరాయలు — వేలూరి వేంకటరమణయ్యగారు	...	7 33
"	...	9 227
"	...	11 399
కోతి (క) పురాణం సుబ్రహ్మణ్యశర్మగారు	...	7 58
కైలాసము (ప) — బొడ్డు బాపిరాజుగారు	...	12 493
గానమధ (ప) — భట్టిప్రోలు కృష్ణమూర్తిగారు	...	11 436
గురుమహాదేవిలో పెండ్లి — రాశ్మిపల్లి గోపాలకృష్ణమహాచార్యులుగారు	...	12 547
'కెట్టుమగ్గు చక్కటా' (లి. చి) — రణవీర్ కాకాసా	...	12
చారిత్రిక శతకములు — మల్లంపల్లి పోమశేఖరశర్మగారు	...	10 368
టాగురుచిత్రాలు — వేయూరి రాధాకృష్ణమూర్తిగారు	...	8 169
తనూ - నీరజా (క) — మాలతీ చందూర్	...	8 181
తమిసి (ప) — కెల్లంకొండ చంద్రమూర్తికృష్ణమూర్తిగారు	...	8 129
త్యాగరాజు - సాహిత్యము — శ్రీపాద గోపాలకృష్ణమూర్తిగారు	...	9 195
తీరనికోరిక (క) — హిరెత్తి	...	9 276
పొలకరి (ప) — వేముగంటి నరసింహాచార్యులుగారు	...	9 250
దళితమనుము (ప) — ఆయాచితుల హనుమచ్ఛాస్త్రిగారు	...	1 52
దక్షిణాది కంఠప్రతిమల ప్రతిభ — వేయూరి రాధాకృష్ణమూర్తిగారు	...	11 427
దైవానుకూల్యములేని వివాహము — రాశ్మిపల్లి గోపాలకృష్ణమహాచార్యులుగారు	...	10 849
నా ఉద్యోగము (ప) — కీ. శే. చిలుకూరి నారాయణరావుగారు	...	7 1
నాచరులు (ప) — శ్రుతిపత్తి శరభాచార్యులుగారు	...	9 285
నానందము (ప) — డి. అప్పారెడ్డిగారు	...	8 138

1116
4

6255
1/2

నిన్న (నా) — పాఠశాల జగన్నాథస్వామిగారు	...	1	84
నీతిమంతులు (ప) — బొమ్మ బాపిరాజుగారు	...	9	195
నీతిమంతులు (క) — మంథా వెంకటరమణరావుగారు	...	9	257
నీతి — అదినీతి (క) — ఖిలవాడ కాంతారావుగారు	...	12	525
నిరీక్షణ (అ. చి) — శ్రీ దళిత రామలింగశర్మరావుగారు	...	9	
పండితారాధ్యపరిత్ర — తిమ్మవజ్జుల కోదండరామయ్యగారు	...	11	447
పదములు — శృంగారము	...	9	281
ప్రవాసం — ఉద్యోగ — (సురభి)	...	11	465
ప్రవాసం — ఉద్యోగ — పాట్లపల్లి శివరామరావుగారు	...	12	181
ప్రభూ! (ప) — మారంపూడి భాస్కరరావుగారు	...	8	156
హరిహరేశ్వరమహానాథుల మూలగ్రంథము (కల) — బి. వెం. రావుగారు	...	12	584
శ్రీకృష్ణయతిజియ — మొక్కపాటి కృష్ణమూర్తిగారు	...	12	583
బ్రహ్మకవికాలము — దవరపల్లి వెంకటకృష్ణారెడ్డిగారు ✓	...	7	7
విద్యుత్కళాపరిచయ (క) — మునిపల్లె రాజుగారు	...	10	343
విద్యుత్కళ (అ. చి) — కాశీరత్న శ్రీమతి సరళరామవన	...	8	
వెంకటాచార్యుల శిష్యుల వేదవేదపరాయణులు — 'గంగాగోరి వీరానందము' — విడుదల	...	12	495
వెంకటరావుగారు	...	11	478
చామరము (క) — ఇచ్చాపురపు జగన్నాథరావుగారు	...	10	361
మంజుశాసనము (క) — యస్. ఆర్. చంద్రాచారిగారు	...	8	190
మహారాజగరవరిత్ర — బల్లారాధాకృష్ణశర్మగారు	...	9	251
యజ్ఞము ఆధారములు — మొక్కపాటి కృష్ణమూర్తిగారు	...	8	147
మృచ్ఛికాటికము — శిష్టరామకృష్ణశాస్త్రిగారు	...	7	9
యజ్ఞము — వంగోలు ముని ప్రహ్లాదయ్యగారు	...	10	255
యజ్ఞశ్రీరులు — అడివి రామరాజుగారు — 'కాశ్మీ' ✓	...	8	110
రాజకీయయజ్ఞము — వంగోలు ముని ప్రహ్లాదయ్యగారు	...	11	487
రాజ — (కళ) — బుర్రా అప్పారావుగారు	...	9	269
గుణధర్మశ్రీతి — రోణంకి అప్పలస్వామిగారు	...	9	286
లల్లయోగేశ్వరి — నేలమూతల శ్రీ కృష్ణమూర్తిగారు	...	10	341
వర్ణాశీవనము (ప) — బులుసు వేంకటేశ్వర్లుగారు	...	10	302
వసంతరత్నని (ప) — వీరేశలి పార్వతీశంకరు	...	11	395
విత్తపము (ప) — నామిలాల సోమయాజులుగారు ✓	...	12	541
వియోగవింశతి (క) — చాగంటి సోమయాజులుగారు	...	11	481
వియోగవింశతి వివాహముపూర్వము — రాశ్యపల్లి గోపాలకృష్ణమూర్తిగారు	...	9	212
కాఫీ (ప) — ఆల్ఫ్రెడ్. డాడె (బి)	...	10	305
...	...	11	409
...	...	12	500
...	...	10	293
కారవాప్రశస్తి (ప) — పి. గణపతిశాస్త్రిగారు	...	12	587
శ్రీరామచంద్రులు మహారావుగారి కవిత — పి. గణపతిశాస్త్రిగారు	...	10	356
సంధియము (ప) — సముయ్యవరిత్ర రాజ్యలక్ష్మి అచ్చన్న పంతులుగారు	...	11	464
సంధిగీత (ప) — రామగోపాల్ గారు	...	11	
'సాధన' (అ. చి) — హెచ్. రామగోపాల్ గారు	...	8	99
శ్రీమత్ (ప) — జలసూత్రం గుక్కిజీవాళ శాస్త్రిగారు ✓	...	7	75
శుభ్రము రాజవరిత్ర — కొండూరు వీరరాఘవాచార్యులుగారు	...	12	557
శ్వేదము — వేలూరి సహజానందం గారు	...	8	181
సౌందర్యనందము — పాట్లపల్లి శివరామరావుగారు	...	9	202

6255

నందన
ఆమాధము

భారతి

సంపుటము 29
సంచిక 7

నా ఉద్వేగము

కీ. శే. చిలుకూరి నారాయణ రావు

జగజ్జ్యోతియని
సర్వసాక్షియని
జనములు నమ్మే
సూర్యుండే తెరు -
వాటుకాడగుచు
దిశా వీధులను
నిశాసుందరిని
నిర్బంధింపగ
నేడ్చితి ; - ఏడ్చున
కలువ కన్నెకును
వలపుల మొగమది
వాడిపోయె ; - నా
యశ్రుధారలను
నానవమల్లిక

ప్లవితమయ్యెను :
నా విలాపమున
శాద్యలములు ప
చ్చగ మేల్కొనియెను.
తోటమాలి నా
గీతికా బలము
నూతగా గొనుచు
నా పద్యములను
వెడజల్లంగా
వెడలిన దచ్చట
విన్యూలత ; - నా
యశ్రుబిందు బీ -
జములనాటి నా
విలాపమును లీ -

కగా తోటతో
నల్లకొనియె ; - నే
నలురేణువనై -
నా వెలుగు తేడనా
వాడి ; - నాయెద
లో నూర్లకొలది
నుపన్ను లున్నవి ;
తిక్కన త్రాగిన
సోమపాత్రలో
స్వర్గవిషయమే
స్మరణకురా, నా
సూరి యనంత -
ప్రభావంతమై
యజాత నృప్తికి

చిగురుటాకులే
చిగుర్నకుండా
నాయుద్యానము
నవనవలాడెను. -

పూవులు చెఱగున
బుట్టని పూవుల
గట్టి యుంచితిని. -
గాయకులందఱు
గలసినచోటను
నా పాటకు సభ
మూకంబయ్యెను. -

నా ప్రతిభావీ -
నా మృదురవముల
విశ్వహృదయతం
త్రీ సంతానము
పుటుక్కుమనియెను. -

నా మిత్రులకే
నా పాటలు విం -
తలుగదోచు - నే
ప్రపంచ వీధిని
బ్రభవించిన నవ -
భాస్కరమూర్తిని.

ఆ కాశములో
నప్పటి కప్పటి
కావిర్భావము
నొండే క్రొమ్మా -
ర్గములే నెఱుగను.
నా వెలుగులలో
జక్కల వెలుగులు
స్పృశలేదు. - నా
పాదరిసము తర -
లంబై చెదరదు. -

అంబుధిపై నా
స్వత్యత్కరములు
తాండవమాడవు.

కొండలపై నా
యరుణకాంతలు స్పృ -
శింపించుకయు. -
“అహమస్మి” యనెడి
యహంకార మిం -
కా నాకుదయిం
పంగలేదు. -

కనబడ భయపడి
గడగడ పడకుచు
లేచెద ; దూర్వున
నాయుషస్సు రా -
త్రిని దఱిమెడ, - నీ
ప్రపంచమనియెడి
పద్మినిపై గ్రొ -
మ్మంచునిలిచినది. -

బ్రాహ్మముహూర్త
మునలే చెడి యా
భక్తులకొఱకై
యెదురుచూచెదను.

నాలోనియగ్ని
నారాధించే
భక్తులె ధన్యులు
నా గీతములను
నేటివారు విన
బాడగలే, దీ
గీతికా కుహూ -
ధ్వానము రేపటి
జగత్తుకోసము.

నా గభీర భా
వాంబుధిలోతును
గనుగొనలేకు
న్నది యీ లోకము.

నా యగాధ గా
నము నడి సంతల
లో నమ్మగ స్పృశి ;
యింపలేదు. - నా

ప్రేత చెలులునా
తోనెగురగ లే
రీ నా శిఖరము
వచ్చే యగముల
కోసము జ్వలించు!

వారి సముద్రము
మంచువలెను మా
టాడక నిద్రిం
చును ; - నామంచో!

తుబ్బ మహాంబుధి
వీచి తాండవ
విలయోపేతము.

నా యీ గీతము
నవనవలోకా
విర్భూతము. - నా
ఘంటా ఘోషము
క్రొత్త పథికులను
గ్రొత్త వీధులను
సంచరింపగా
రంజోరండని
యాహ్వానించును.

చచ్చినతరువా
తే కవులెల్లరు
బుట్టిరి ; తమక -

న్నులను మూసికొని
జగములకన్నుల
మూతలు విప్పచు
తమ సమాధిపై
మంటిలో నిరియు
మల్లియలల్లే
శూన్యము వెడలుచు
శూన్యము జొచ్చిరి.
ఈ యెడారిలో
బిడారులెన్నో
యేగను జడిచ
ప్పుడు లేకుండా
ఒంటెలవలెనే.

* * *

నేనొక ప్రేమిని. -
వావిడుచుచు నే
ఝుటయే నా తీ -
వ్రతపము. - మరణది -
నపు విలాపమే
నా గీతములకు
సవ్యోపశ్రుతి. -
నా గీతాలా -
పములకు నా వీ -
ణా తంత్రులు చా -
లకయున్నా; యా
తంత్రులు ప్రిదులవు. -

ఈ నా భావ -
ప్రవాహాలహరి
ప్రపాత నేగము
జలధుల నుల్లో -
లక్కల్లోల -

ప్రపూర్ణములుగా
జేయును ; - నావే

ల్లువకు బిల్లకా -
ల్యలు పట్టవు ; - యీ
భ్యస్కదీయ భా -
వార్భటి దుర్భ -
రోదకపూరము
లకు మహాభ్రలే
కావలె ; - మొగ్గలు
విరియుచు మల్లెల
వనమే కాకుం -
టే యీ నా తొ
ల్కరిధారలు ని
ప్రయోజనంబులు ; -
తటిత్ర్యభలు నా
హృత్సుహరములో
నిద్రిస్తున్నవి. -

కొండలపై, లో -
యలపై, విశాల
భూములపై వి -
చ్చల విడిగానే
బరుగువాతెదను ; -
నాసంద్రములో
బారసాచి యీ
దగాగలుగుతా -
వా? రా, అయితే!

నాదంభోళికి
తాళగలిగితే
నిలుమెద బెదరక!
నా దప్తిక దీ
ర్పగా జీవిత -
ప్రవంతి యున్నది.

జీవితరహస్య -

జ్ఞానిని ; - జ్వలించు
నా గానముచే
ధూళిరేణువు
ప్రాణవంతమై
పరుగిడుచున్నది.

తెక్కచాచి మి -
గ్గురు పురైన్వది, -
నే తెప్పబోవు
నీరహస్య మది
యకధితపూర్వము!
నా యూహా మా -
క్షిక మపూర్వ సూ -
త్రగ్రథితము ; - రం -
డోయీ ! రండీ !

శశ్వజ్జీవ ర -
హస్యము చెలిపెద!
రండో! రండీ!
స్వర్గ మర్త్యముల
రెంటిని గలువగ!
స్వర్గము తెలిసిన
తలపుల చెలిపెద;
జెలులకు జెలువక
నాయెదలోనే
పదిలపఱుపగా
లేనొక యంతయు.

* * *

రావోయీ ! యా -
జీ ! రా ! యీనా
హృత్ప్రాత్రను సో
మంబున నింపగ
దోయీ ! మృత్యువు

త్వము బొందగ దో
 డ్యద గదవోయీ !
 కాలపుగలతను
 గడగా ద్రోయగ -
 దోయీ ! యాచీ !
 నీ హృదయా ర
 ణ్యంతర్యధితా
 గ్నిస్ఫులింగతే
 జన్మస్థగితో
 జ్వలదావిర పూ
 రములను నాకును
 బంచగదోయీ !
 ఆజలముల గ్రో
 లగా స్త్రీయం -
 బేదమైన న -
 మ్రాట్టు గాకపో ;
 వాతని తలపులు
 జ్ఞానదీప్తములు
 గాకపోవు ; - నిశి -
 తదృష్టియది మ
 ణితనిశితమై
 యెసగకపో ; - దాక
 తృణముగూడ బ -
 ర్యత భారము గాం -
 చును ; - సక్కలకును
 సింహబలముచే -
 కూలును ; - ధూళియు
 దారాపథమున
 కెగయును ; జలబిం -
 దువు జలధి విశా -
 లత నొందును ; ఆ
 నిశ్శబ్దతయును

హాకారార్భటి
 రేగును ; గౌజల
 కాళ్లకు జేగల
 రక్తము లంటును !
 లే ! లే ! లే ! లే
 వోయీ ! యాచీ !
 నా యీ పాత్రను
 నింపగదోయీ !
 తలపుల నిశినా
 ధవళజ్యోత్స్నా
 పూరము నింపుము.
 వధికుని బదిలము
 గా విలుసేర్చెద !
 ఉబుసుపోక చూ -
 చేవారికి దహ -
 తహ పుట్టించెద.
 నూత్నా న్వేషణ
 యత్న త్వరతో
 సాగెద ! నవీన
 శక్తి ద్రష్ట -
 ప్రభా ప్రభోద్య -
 ద్భానుడ నయ్యెద !
 జ్ఞానులకెల్ల ను
 జత్కుంత బిం -
 బ ప్రతిమానుడ
 నయ్యెద ! - జగతి
 శ్రోతాంతరమున హో -
 పించెద ! - భా
 రతికి నూత్నర -
 త్నమాపురములను
 ఘటించెద ! త -

మోహనగాన
 స్వరపూరములను
 రోదనీ కుహర
 మందు ప్రతిధ్వను
 లీనునట్లుగా
 జేసెద నందును
 భగవద్గీతా
 లాపములర్థో
 స్మిలన మొందగ
 విశ్వానందము
 వెలయించెద ! - నా
 మెండు బాకులను
 కరుణాద్వాగ్రహ
 త్కరముల గడిగెద !
 నన్నయగురులన -
 మానప్రతిభా -
 దివ్యజ్ఞానర -
 హస్యగ్రంథము
 విపుచు బునరు -
 ధాటించెద ; - నా
 జ్వల ద్వహ్ని రా -
 శిలోని మణిక
 స్ఫులింగమను ! - నే
 నాతిని ప్రభలో
 బడి లీనమైన
 పతంగమను ! ఆ
 మధుపూరమునా
 యెడలో బొంగుచు
 బారలం బాతెను !
 నన్నయ గురువరు
 స్వర్ణవేదిచే
 హేమికృతమ -

హము ! - నాబూడిద
జ్వలించి మండెను !
ఎడారిలో నొక
పైకతరేణువు
ఎగసి పడుచు భా -
స్కరదీప్తికి నా
శించెను ! - నన్నయ
మహాబ్ధిలో నొక
చిన్ని తరగనై
యగాధ జలముల
నిగరించునొక
ముత్తైము జేకొని
యందే యడగెద ! -
గీతామధువును
గేరుచు నవశత
నొందిన నేనా
వాణ్ని శ్వాస సో -
జ్జీవితుడ నగుదు !
అంధకారబం -
ధురనిశీధమున
నొంటిగా నేమృ -
చుంటి ; నీశ్వర -
ప్రార్థన నా ఘోష
చే నిశ్శబ్దత
నిండి యుండె ; - నీ
దుఃఖపూర్ణమగు
ప్రపంచమునకై
విలపించితి - నా
సోమపాత్ర మధు -
హీనమై యున్ని -
కిని శోకించితి.

దెను ; - దేహము బడ -
లెను ; - నేనట్లే
కూర్కితి ; - నంతట
నెన్నడో భారత -
సంహిత వ్రాసిన
నాగురూత్తముడు
నత్యమూర్తియై
చతుల యెడటను
సాక్షాత్కరించి, యీ
విధమున నుచ్చై -
స్వస్వములు బల్కెను ;
“ప్రేమ జ్వరార్తుడా
బెగ్గిలెదవేల ?
ప్రేమ మధువును గ్రోలి
ప్రీతిబొందగ దోయి !
నీయనాపాత హృదయ—
తంత్రులను మీటుచును
పలికింపు మా గాన
ఘూర్జిత భావముల
ఆసోమ యాగమున
నవబృథంబును నల్ప -
యాచతువుల శూలి
కాగ్రముల నిల్పుకొని
నీ హాసమున వేయి
నిట్టూర్చులే పుట్ట
నీయశ్రువుల లోక
హృదయంబు కంపింప
ప్రేమజ్వరార్తుడా !
బెగ్గిలెదవేల ?
ప్రేమ మధువును గ్రోలి
ప్రీతినొందగ దోయి !

విరియకుండగ నెన్ని
నాల్గిట్లు పడియుంట ?
లెమ్మోయి ! వికసించి
నీపరీమళరాశి
నవమల్లికయు బోలె
దిద్దిదిశాంతరా—
శముల బర్వగనిమ్ము !
ప్రేమజ్వరార్తుడా !
వాకట్టుచే బాధ
పడవేల ? యగ్నిలో
గుగ్గిలమువలె బడుచు
నానాదిశల దివ్య
ఘోషముల నెగజిమ్ము !
ఘంటానినాద నదృ—
శంబుగా నిశ్శబ్ద
తను భంగ మొనరింపు ;
మంగంగములనుండి
యొక యార్తనాదంబు
బుట్టింప గదవోయి !
ప్రేమజ్వరార్తుడా !
జ్యోతివోయి ! నీవు
ఖ్యాతిగా నీవెల్ల
లోకాలలో నింది
నీతోడ తోడివా
రలువెల్లగా జేసి
యానాటి మధువణిగ
హృదహస్సుల బెల్లు
ప్రేమ జ్వరార్తుడా !
మధు పూరమవు కమ్ము
మధుపాత్ర మవుకమ్ము
భయ దర్పణము నేల
బడగొట్టి, ప్రాతపా—

వేణువనమును వెదకి
వేణువొక్కటి బట్టి
గోపికా గీతికా—

కల్యాణ మోహనో—

తస్మాహగానముచేత
సందేశమును బంపు

ప్రేమ జ్వరార్తుడా!

నీగీతికకు గొత్త

నీటులను గల్పింప,

నీగానమున సభను

మోహితముగా జేయ

లెమ్మోయి! ప్రాణంబు

గల జీవులకు నెల్ల

కొత్త జీవముపోసి

“ఉత్తిష్ట! జాగృహ!”

అని మేల్కొలుపుమయ్య!

ప్రేమ జ్వరార్తుడా!

లేలెమ్ము పూర్వంపు

దిగులు దిగవిడుచుచును

గీతికానందంబు

నందోలలాడుచును

ఘంటాఘనభావన

ముల బర్వచేయుచును

ప్రేమజ్వరార్తుడా!”

అనుపలుకులకును

నెద రవులుకొనెయె

వేణుగానమా

ధురితోభావము

గుబులు గుబులుమని

యుబుకుచు బొంగుచు

బారలిపాటె; - శ్రో

త్రమునకు స్వర్గము

గల్పించుటకై

తంత్రినుండి నం -

గీతపు నీనిని

లేచితి; - నాత్మను

గప్పివయవనిక

కడలకు దొలగను.

భావనాద్భుతర

హస్యము వ్యక్తము

చేసితి; - నఆమలు -

చిన నా దేహము,

వికారమై కొఱ -

గాకయున్న నా

దేహము ప్రేమపు

టులితోమలచిన

యట్లయ్యెను! - నే

మానవుడనైతి! -

విశ్వతత్త్వమిది

వికేదంబయ్యెను

నభోగామినై

జ్యోతిర్మండల -

గత రహస్యములు

చంద్రమండలాం -

తర్గతనాడులు

విస్పష్టములై

వెలసెను నామది!

నిశీధినికి జం -

ద్రునివలె నందము

గూర్చెను; - నేనీ

జీవిత రహస్య

మలపై గల తెర

లను దొలగింపగ

బ్రకృతిలోన నొక

భాగమై వెలయు

మానవ నిర్మితి -

మర్మము దెలియగ

మాపులనెంతో

మదియోచించితి

నేనొక నిట్టూ -

ర్పను! స్వర్గంబున

కెగబాకెడ!

ధూమమనై నా

యగ్నిజాతుడను

ఉన్నతభావో -

స్మృతమానా

లేఖని జీవ ర -

హస్యంబులలో -

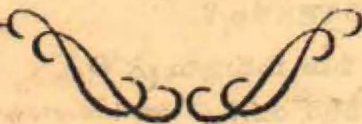
కాలకు జాతెను!

జలబిందువొకటి

జలధిగమాటెను!

ఇసుకరేణువే

యిలగా బాదలెను!

బద్దెన కవికాలము

శ్రీ దేవరపల్లి వెంకటకృష్ణారెడ్డి

సిరిశాస్త్రియైవశీయసు బద్దెననీకులను రచించిన బద్దెనన్నచోడుడు—మహార సంధివ శాస్త్రికర్త కాదు. కాని పేరువురు కవికాలచోదవంశజులు.

ఈ బద్దెనకవికాలమును నిర్ణయించుటకు కీ. శే. జయంతి రామయ్య పంతులుగారు కృష్ణజిల్లా, గన్నవరంతాలూకా, కొండ నాయని వరల్దా శాసనములను ప్రకటించి యున్నారు.

‘బద్దిగ 1
|
(చో) దేవరయ
|
చోడబద్దిగ II 1

—క్రీ. శ. 1261

ఇది ఇమ్మడి బద్దెనకాలమునాటిదా నశాసనము. ఈ చోడవంశములో ఇరువురు బద్దెనలున్నారు. కాని, ఇద్దరిలో కవిబద్దెన యెవరో? తెలియదు. బద్దెన నీకులలో కవి రెండ్రుమీరు చెప్పకొనలేదు. కాబట్టి శిలాశాసనములో రెండ్రుమీరు చెప్పనియెడటి బద్దెనయే కవిబ్రహ్మయననన్నచో అప్రకీర్తిత ప్రభు మంతరకాలము క్రీ. శ. 1171—1201 ప్రాంతమున యున్నది.

‘సిరిశాస్త్రియైవశీ కర్తయన బద్దెనపాలుడును, ఈ (కొండనాయనివర) శాసనకర్తయన బద్దె

1. ‘స్వస్తిసమస్త ప్రకస్తిసహితం శ్రీమన్న హేమంధలేశ్వర వీరనారాయణ చోడబద్దిగ దేవరాజులు శకవరుషంబులు 1183 ద్విశతేంద్ర కర్కాటక సంత్రాపినాంధు...’

—ఆం. క. త., భా. 2, పు. 28

2. ఆం. క. త., భా. 2, పు. 21. 32

3. Meconji Local records.

4. ఆం. క. త., భా. 2, పు. 31—32

5. గా. రా. న., పు. 106—107.

వృషాంబును నొక్కశ్యక్తియేయనుట తౌధారము లభించువంతరమును బద్దెనకాలము క్రీ. శ. 1180 ప్రాంతమున యంగీకరించెను. 2 అనుక్రి చాగంటి శేషయ్యగారి సంచేహము విక్కడి గమనింపక తప్పదు.

దోడే, మద్రాసు ఓరియంటల్ లైబ్రరీస్థానిక పరిశ్రయించితి యొకానొక చిత్తుశాసన ప్రతిలో ‘వన్నవగంధవారణ నామాది ప్రకస్తి పహితంక్రి మహామండలేశ్వర బద్దచోళ నరేంద్ర.’ 3 కవి నామము కలదనుటయేకాక, ఇతను కర్నూలు జిల్లా ప్రాంతమున బరిపాలించుచుండినట్లు చోచు యున్నది. ఈ శాసనము పాశ్చాత్య చాళుక్యుడైన భువనైకమల్లునికాలములోనిది. కావున పేరిడు క్రీ. శ. 1150 లో నుండెనని యూహింపవచ్చును. అయినవట్టి రెండులకలవాడు శేవల సామంతిరాజు లేక స్వతంత్రుడాయని సంచేహింపవలసియున్నది. ఈ శాసనము చెప్పవట్టువు లైబ్రరీలోని చరిత్రము లలోనిది. కావున నమ్మదగినదికాదు. 4 అనుక్రి మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారి తీర్మానము పరిశీలించ దగియున్నది.

కళ్యాణి చాళుక్యవంశజులలో ‘భువనైకమల్లు’ దిరుదాంకితుడు క్రీ. శ. 1088—76 మధ్య ‘ఇమ్మడి సోమేశ్వరు’ కి దొక్కజేకలను. కాబట్టి, ఈ చిత్తు శాసనకాలము క్రీ. శ. 1150 ప్రాంతమునని చెప్పటకు వీలులేదు. అది క్రీ. శ. 1068 ప్రాంత కవి చరిత్రయన చున్నది.

ఇక నీ రెండు శాసనములలో నేది కవికాల మును నిర్ణయించుటకు పనికివచ్చుచో? గ్రంథాధారముతో నిర్ణయింపవచ్చును.

‘నన్నె చోడనరేంద్రా (1—18), కొమరుర భీమా (3—5), వన్నవగంధవారణా (1—88), వివేక చతురాననదా (1—11), రాజరాజమనోహ (1—37), రాజమనోజ భూభూ (1—9), బద్ది

వరేంద్రా (1—7) రాజమనోజ రాజాంకబద్దెన (గద్య).'

శతకమందలి 'రాజరాజ మనోజా, బద్దెన వరేంద్రా' అనుమటలు చరిత్రను, చిత్రకావన ప్రతి యందలి 'కృష్ణవేదానధీశీర దక్షిణ పట్టహస్ర విషయాధీశ్వర...వేంగి చాళుక్య మూలస్తంభ... వన్నవగంధవారణ...బద్దెనోళ వరేంద్ర' 6 చరిత్ర కును సంబంధము కలిపినచో శ్రీ. శ. 1083—84 మధ్యవేంగి చాళుక్య 'రాజరాజ' 7 సామంతుడీబ ద్దెనకలియని భావించవచ్చును. ఇతనువేంగి ప్రభువను ఒమ్మడి రాజరాజ సామంతుడు కాక పోయినను, ఇతని మనుమడు ఇమ్మడి రాజరాజ సామంతుడు కాకపోదు.

తెలుగు భారతకృతి పఠింపువేంగి చాళుక్య రాజరాజవసు 'రాజమనోజ (అది., 8—323)' విరుదమున్నట్లే, తిలైవ్రతుడన వేంగి చాళుక్య రాజ రాజానమను 'రాజమనోజ (భూభుజ) —రాజరాజ మనోజ' అను విరుదముండి యుండును. తాత విరుద మను మనుమడు ధరించుట మలాచారము.

తెచ్చాళుక్య ప్రభు విరుదమును బద్దెన తామను '(రాజ) రాజమనోజ రాజాంక (య)' గాధరించి నాడెమట సామంతికవి లక్షణము. ఈ 'రాజరాజ మనోజ' విరుదము 'రాజరాజ' ప్రభువునుగూడ వ్యంజకము చేయవచ్చును.

6. Meconji Local Records.

7. శేరిలింగాపనము. Epi., Ind., VOL. VI. 'కాక్కాడేర సఖాంబరేందుగణిరే (వేంగి)... రాజ్యాధిపతి...రై రాజరాజో విభు...'

8. Mecomji Local records.

చిత్రకావన ప్రతి చరిత్రనుబట్టి చూచినచో బద్దెనకవి శ్రీ. శ. 1068—76 మధ్య పడమటి చాళుక్య 'భువనైకముల్లు' కాలములోను, శ్రీ. శ. 1083—84 మధ్య ఇమ్మడి తూర్పు చాళుక్య 'రాజ రాజ' కాలములోను సమకాలిక సామంతుడుగా శ్రీ. శ. 1068—84 ప్రాంతీయన సంబంధము కన్పింపవచ్చును—'పట్టహస్ర విషయ' 8 మును పరిపాలించియు సమన్వయము కుడుగుచున్నది. శతకమందలి 'వన్నవగంధవారణ (1—33)' విరుద మీ చిత్ర కావన ప్రతియందలి 'వన్నవగంధవారణ' ప్రశస్తితో పరిపూర్ణమున్నది.

పశ్చిమంధరముగా శిలాకావన చరిత్రనుబట్టి చూచినచో, మొదటి బద్దెన శ్రీ. శ. 1150—65 మధ్య పడమటి చాళుక్య 'తైలోక్యముల్లు' కాలము లోను, శ్రీ. శ. 1172 నాటి మమ్మడి తూర్పు చాళుక్య 'రాజరాజ' కాలములోను సమకాలిక సామంతుడుగా శ్రీ. శ. 1150—72 ప్రాంతీయన కృష్ణజిల్లా రాజ్యమును పరిపాలించినట్లు చెప్ప వచ్చును. కాని ఆతైలోక్య మల్ల తైలపునికి 'భువనైక మల్లు' విరుదయలేదు. కావున, శిలాకావన చోడవంశము కవితంశము కాదనవచ్చును. కాగా, చిత్ర కావనమందలి చోడవంశమేకవి వంశముననున్నది.

ఇంతకు, గ్రంథాధార పాక్ష్యములనుబట్టి శ్రీ. శ. 1054 లేదా సుమారసంధివ కావ్యకర్తనన్ని చోడ కవిబ్రహ్మయ్య, శ్రీ. శ. 1083—84 నాటి నీతి శాస్త్రముకొనకకర్త బద్దెన నన్నచోడకవి బ్రహ్మయ్య శ్రీ. శ. 11 శతాబ్ది తెలుగు కవులుగా కన బడుచున్నారు.

బద్దెన 'కావ్యకమలాననుకు' గుమరి శిరకము వ్రాసినవిచ్చుట నీ బద్దెన నీరులు రచించినట్లు పీఠిక పద్యములు తెల్పుచున్నవి.

ఇవాన్ ఇలియిచ్ మృతి

మూలం
లియో టాల్స్టాయ్

అనువాదం
శ్రీ పి. గణపతికృష్ణ

[గత సంచిక తరువాయి]

4

అమలుంబంగ్ అందను బాగా ఆనోగ్యంగా ఉన్నాడు. ఇలియిచ్! అప్పుడప్పుడు నోరు కొంచెం చేరుగా ఉన్నట్లుండేది; ఎవరు పార్శ్వంగా ఏదో కొంచెం నెట్టిగాకిండేది. అంతమాత్రంచేత అతనికి ఇబ్బుచేసిందని చెప్పలేదు.

అయితే ఈనెట్టి కొంచెం ఎక్కువయింది. అది అంతగా బాగాపెట్టేదికాదు గాని, ఆ పార్శ్వం అంతా పట్టి వేసిపట్టుండేది. దీనితో అతనికి చిరాకు ప్రారంభమయింది. క్రమ క్రమంగా అది శ్రుతి మించిపోయింది. ఇటీవల మలుంబంగ్ అనోగ్యోగ్యత విర్యదా—ఇలియిచ్! బయలుదేరిన విసుగుదలవల్ల—వానికి విఘాతంకలిగింది. క్రమంగా ఎంపతులిద్దరి మధ్యాతగానా లెక్కువ గూఢయి; ఆ పూర్వపు సయోగ్యులన్నీ అంతరించిపోయాయి; ఇక సామాన్య సాంసారిక మర్యాద దక్కడం కూడా కరువై పోయింది. ఆ యిద్దరు వీటికి మాటికి చెప్పలాదు తొంటేవాడు. ప్రకాంతంగా ఉండడం బాగా అదు రైపోయింది. ఇప్పుడే ప్రస్తావన వచ్చినా చివరికది చిరికి చిరికి గాలివాన కావలసిందే. ఇలియిచ్ తో వేగం చాలా కష్టంగా ఉండవడాని కిప్పున ఫెడె కోవ్నా కెవ్నో దాఖలాలు కనిపించాయి. ఉన్న వానికి పదికలిసింది చెప్పడం ఆమె కొక అలవాటు. అందుచేత ఘుఘుమగుమంపడం ఆయన కెప్పుడూ అలవాటే అనీ, నా ఓరిమివల్లనే ఈ ఇల్లై వీళ్లు, ఈ కాపం ఇలాగ ఈక్కుకువచ్చాననీ, చెబుతూ ఉండేది. ఈ మధ్యన ఇలియిచ్ కుతగా నాలు చేపడిస్తాన్న వాట లిబ్బే. అది కిక్కిరిస్తూ భోజనాలవేళ — అందులోను ఆతను చాగు తాళి ఎముకలలో—ప్రారంభమయ్యేది. అప్పుడతను—ఇలపోరం పట్లం అంచు దిరిగిపోయిందనో,

మంటకాలు బాగా లేవనో, మర్రవాడు బలమైన మోకెయ్యి మోపాడనో, వీల్లకి రెల లిన్నగా దువ్వలేదనో—ఏదో ఒకటి అంటూండేవాడు. వీటికన్నీటికి ఫెడెకోవ్నాయే కారణమని అభిమానము ధుమ ధుమలాడేవాడు. మొదట్లో ఆమె ఆమె ఆతివన్నమాటలన్నీ తిరిగి అప్పుడెప్పుడూండేది. ఒకటికంటే సాధులతను మరి మండిపడ్డాడు. అయితే ఆతరవాత రెరవార ఆమె అది ఒంట్లోబాగుం డికపోవడం వల్లను, నాలుగుమందల లోపలికి వెళ్లడం వల్లను బయలుదేరే కోవమని గ్రహించుకుని, భోజనం అయ్యేవాకా జరిగి సమాధానం చెప్ప ముందా మాట్లాడికూడుకునేది. ఈ విధంగా ఓరిమి వహించి ఉండడం ఎంతో ఎన్నదగ్గ మనుగం అని లోలోపల మరిసిపోయేది. ఈ మొహం చెంతుకోడం ఈయన మొదటినింది ఉన్నదే అనీ, దీనివల్ల బతుకంతా ఒక యాతనికంద తయారయిం దనీ ఒక నిశ్చయమిది వచ్చేసింది. ఇందుచేత తన మీది తానే బాలిపడడం ప్రారంభించింది. ఇలాగ బాలిపడుకొన్నాకాడీ ఆమె కఠినమైన ఉండే అక్కర్లు పెరిగి పోతూండేది. చివరికతను వచ్చి పోనే ఈ కని విరగడైపోకుండుని అనుకునేది. అయితే తీరా అతను వచ్చిపోతే ఆ జీతంరాళ్లు ముట్టపుకవక వచ్చిపోకూడదనీ అనిపిం చెది. అందువల్ల అతివివాద మరింత ఉక్రోధం పెరిగేది. ఈ విధంగా అతను వచ్చిపోయినా తన కమలు గత్తెక్కవపోవడంవల్ల తనంతటి దౌర్భాగ్య రారీంకెవరు ఉండరని లోలోపల కుమిలిపోతూ ఉండేది. ఇది పైకి కనబడకుండా సుంభనగా కని పించేదిగానీ, ఈ సుంభన మానసికవ్యవస్థ అతను అట్లాడిపోయినట్లు మరిమరి మండిపడేవాడు.

ఒకసారి ముద్దరికి పెద్ద తగాదా వచ్చింది. ఇందులో తప్పుంతా ఇలియిచ్ చే. అందుచేత అతను, కోవంవచ్చినప్పుడు తనకు ఒప్పు, వైస రేలియక

పోవడం తప్పకుండా నిజమేననీ, ఆరోగ్యం తిన్నగా ఉండకపోవడమే దీనికి కారణమని సమాధానం చెప్పాడు. ఆపైన ఆమె ఆరోగ్యం తిన్నగా ఉండకపోతే ఆక్రమ చెయ్యకూడదనీ, వెంటనే ఒక పెద్ద డాక్టర్ని ఎవరినైనా చూడవలసిందనీ పట్టుపట్టింది.

ఇలియన్ డాక్టరు దగ్గరికి వెళ్ళాడు. అది అంతా అరే ననుకున్నట్టే జరిగింది. అది ఎప్పుడు అల్లాగే జరుగుతూంటుంది. సరే, సామాన్యంగా జరిగేట్టే పడిగాపులు పడి కూర్చోవడము, డాక్టర్ కక్కడి నుంచో ఊరేపడట్టు మూలాపడియు మొదలైన భరితం అంతా అరివిగి కొట్టివేసిందే. అంతా అరిను కొద్దులో వ్యవహరించినట్లుగానే ఉంది. ఆ డాక్టరు మొట్టమొదటగా అరిని కోగాన్ని నురించి కొంచెం చూచాయగా అడిగి, అరిను చెప్పేదంతా ఆలకించాడు. ఆపైన అరి నడిపి ప్రశ్నలు, ఇతను చెప్పిన సమాధానాలు, అన్నీ సామాన్యంగా అందరికీ బాగా అలవాటే. నిజానికి ప్రశ్నలన్నీ అనవసరమే. ఇక ఆ డాక్టరు ఆర్పాటం అంతా చూస్తే—ఇదంతా నాకు వదిలి పెడితే ఆ గొడవంతా నేను చూడకుంటావయ్యా! నీ కోగం నాకు ముట్టగా తెలిసిపోయిందిలే. ఇలాంటివి లక్ష కేసులు వుదిర్చాను!—అన్నట్లుంది. అదంతా అచ్చంగా కొద్దులో నడిచినట్టుగానే సరిచిపోయింది. ఇలియన్ తన ఎదురుగా నిలబడ్డ ముద్దాయా లందిరి యెడల అలాగే వ్యవహరించాడు. ఇప్పుడా డాక్టర్ తనని అచ్చంగా అల్లాగే చూశాడు.

“భలానా లక్షజాలనిట్టి చూస్తే ఇది భలానా కోగమైనట్టు కనబడుతున్నదనీ, అయితే మళ్ళీ భలానావిధంగా పరీక్ష చేసిచూసి అది ఋజువు కాకపోతే మళ్ళీ అది భలానా కోగమేకాననీ అనుకోవాలనీ, మళ్ళీ దానికికూడా భలానావిధంగా ఋజువు కావాలనీ, అయితే అది జరిగేటప్పటికి శేసిదో, శేరిపోతుందనీ” ఆ డాక్టర్ చేదో చెప్పకు పోయాడు. “ఈవ్యాధి అపాయకరమైనదా? కాదా?” అన్నదే ఇలియన్ తెలుసుకోవాలనుకున్న ముఖ్య విషయం. అయితే డాక్టర్ రిది అనవసరమైన విషయమని కొట్టి పారేశాడు. అసలరే నీ గొడవే పట్టించుకోలేదు. ఆ డాక్టరు దృష్టిలో ఇది మాత్రకోకపు జబ్బా? లేక ఎపెండిమైటిస్సా? అన్నదే అరి

ముఖ్యమైన విషయం. ఇలియన్ చావులకుకుల సంగతి కాదిప్పుడు లేలవలసింది! అసలరే ఎపెండిమైటిస్సా? కాదా? అన్నదే లేలరి! మొట్టమొదటగా ఆ డాక్టర్ రిది ఎపెండిమైటిస్సని అన్నాడుగాని, మాత్రపరీక్ష జరిగినవరకూ కొద్దులేచాల్సినవా బయటపడితే మళ్ళీ ఈ ఆభ్రేషాయం వాచ్చుకోవాలని చెప్పాడు. ఇలియన్ కి పరీక్ష అచ్చులెంగా ఉన్నట్టు కనబడింది! కొద్దులో ఉన్నప్పుడు అరిను అనేక వేలసారు లిల్లాంటి నిర్లక్ష్యాలు చేశాడు. ఆ డాక్టరు కళ్ళెడలపైనించి చూస్తూ చూచాగా ఆకుతూ పాడుతూన్నట్టే, ఆవిషయం అంతా, అర్థిచ్చులెంగా లేర్పి పారేశాడు. అరిను చెప్పినదా: విట్టి తన ఆరోగ్యపరిస్థితి అదాన్నంగా ఉన్నదని ఇలియన్ ఊహించుకున్నాడు. ఆ డాక్టరు, అక్కడ ఉన్నవాళ్ళు, ఆ విషయం అంతగా పట్టించుకోలేదు. ఇదంతా తెలుసుకుంటూ ఇలియన్ లోలోపల బాగా బాపకె, తన విషయంలో చాలా బారినపడ్డాడు. ఇలాంటి అరి ముఖ్యమైన విషయంవూడ ఆ డాక్టరు చూపించిన నైపుణిలై అరివిగి ఒప్పు తెలియనికోపం వచ్చింది.

అయితే అరి నీ విషయాలేవీ పైకి వల్లకింద లేదు. లేచి నిలబడి, ఫీజు బల్లవూడపెట్టి, ఒక నిటూర్పునిడిచి ఇలా అన్నాడు.

“మేము జబ్బునుమమలం. ఏదో అపందిర్పంగా ప్రశ్న లకుగుతూంటాము.—ఒక విషయం చెప్పండి! మొల్లించిన ఇదేమిన్నా ప్రాణాపాయమైన జబ్బా? లేక సామాన్యమైనదేనా?”

ఆ డాక్టరు కళ్ళెడలపైనించి అరి తీవ్రంగా చూశాడు. అదేనా ఒంటికంటి చూసే! “ఖైర్! మేమువేసిన ప్రశ్నలకు సరిగ్గా సమాధానా లివ్వకపోతే నిన్ను కొద్దులోనించి పంపించివేస్తాము.” అనే తీవి ఆ కనుమాపులో సాక్షాత్కరించింది! అపిమ్మట డాక్టరు “చెప్పవలసిందంతా నే నింతకు పూర్వమే చెప్పివేశాను. అయితే కొద్దిగా పరీక్ష చేసిన తరవాతి ఇంతా కొన్ని విశేషాలేమైనా బయటపడవచ్చును.” అన్నాడు.

అటుపిమ్మట ఇలియన్ పెల్లి పెల్లిగా ఇవతిలికి వచ్చి, ఆదరాబాధగాగా నెడ్డిబండిలో కూర్చుని

ఇంటికి వెళ్లిపోయాడు. ఇంటికి వెళ్ళేదారిలో ఆ దాక్టర్ నన్ను చూచాడు, అయోమయంగా అతను ప్రయోగించిన ఆ వైద్యకళాప్రక్రియలను మొదలైనవాటి కన్నీటితో అర్థం చేసుకోవటం దా? అని మనవి పడ్డాడు. “పరిస్థితి పొడుగుగా ఉందా? లేకపోతే మరి ప్రాణాపాయకరంగా పరిణమించిందా? లేక ప్రస్తుతానికి భయపడవలసిన అవసరం లేదా?” అని ఈ విధంగా అతని ఆలోచనాపరంపర పోయింది. ఆ దాక్టరు చెప్పినవన్నీ జాగ్రత్తగా ఆలోచిస్తే ఆరోగ్యపరిస్థితి అధ్వాన్నమైపోయినట్లే కనిపించింది. అతని కా పీథిలో పోయినట్లు బండి వాళ్లు, ఇల్లు, గుర్రాణాలు, మనుష్యులు, సమస్తము శూన్యంగా కనిపించాయి. దాక్టరు విధంగా సందిగ్ధంగా మాట్లాడిన తరువాత అల్లాగే బాగా పెడుతూన్న అరవి పార్శ్వం నెప్పి అంతిలోనే భయంకరంగా మారిపోయినట్లు కనబడింది. ఇప్పుడు తిరిగి బాగా అనుభవిస్తున్న కోర్టీ లోలోపల దిగులు, రెంగ ఎక్కువయ్యాయి.

ఇలియచ్ ఇంటికి వచ్చినతరువాత భార్యతో ఆ విషయాలన్నీ ప్రస్తావించాడు. ఆమె అవ్వన్నీ వింటూ కూర్చున్నది. ఇంతలో తిరిగిపోతే పీకారు ఇల్లడానికి ముస్తామైన కుమార్తె అమ్మీ మొదలైనవన్నీ ధరించి అక్కడికి వచ్చింది. తీరా అక్కడికి వచ్చాక కొంతసేపా ఇలియచ్ చెప్పేవన్నీ అయిస్తే విన్నాం కాని ఆమె కవ్వన్నీ చాలా విసుగుగా ఉన్నాయి. ఆమెను మరి వివరణపోయింది. ఇలియచ్ భార్యకూడా ఆ చెప్పేదంతా పూర్తిగా విరిపించుకోకుండా ఇలా ఆన్నది:

“సరే! ఇదంతా బాగానే జరిగింది. ఇక మీరు మందులు అట్టి జాగ్రత్తగా పుచ్చుకుంటాఉండండి. ఆ మందులతో ఇలా ఇస్తే జిరాసిమ్ కిచ్చి, మందుల చెప్పిస్తాను.”

అని చెప్పి పీకారునన్నానామీద లోపలికి వెళ్లిపోయింది.

ఆమె అక్కడ ఉన్నంత సేపు ఇలియచ్ కి తిన్నగా ఉపిరి వివదానికి అవకాశమే లేకపోయింది. ఆమె అక్కడించి కదిలగానే ఒక పెద్ద నిట్టూర్పు విడిచిపెట్టి, లోలోపల “బహుశా వ్యాధి ఇంకా చెయ్యి చాటిపోలేదునే తోస్తుంది.” అనుకున్నాడు.

దాక్టరు మాత్రం పరీక్ష చేసినతరువాత మందులన్నీ మార్చి ఇచ్చాడు. ఇలియచ్ సరిగ్గా ఆ దాక్టరు చెప్పినట్లే ఆ మందులు పుచ్చుకుంటూ ఉండేవాడు. అయితే—మాత్రం పరీక్ష వల్ల లేలిన రోగలక్షణాలు ఒక విధంగా ఉన్నాయి. రోగిని పరీక్షించినప్పుడు కనిపించిన సుణాలు మరి ఒక విధంగా ఉన్నాయి. దాక్టర్ రీ మందు పుచ్చుకున్న తరువాత ఫలానా విధంగా సుఖం కలిపిస్తుందని చెప్పాడుగాని, మందు దొకదారి, రోగాని దొకదారి అయింది. దీనిబట్టి మాస్తే దాక్టరు పొరబాడైనా పడి ఉండాలి. లేకపోతే ఏదైనా మరిచిపోయి ఉండాలి. లేక ఉన్నసంగతి ఇలియచ్ తో చెప్పకుండా దాచి వేస్తేనా ఉండాలి. అయినా తుదిపయంలో దాక్టరు చేసినది తప్పునదానికి నిలలేదు. అందుచేత ఇలియచ్ అతరాలా అతను చెప్పినవన్నీ చేశాడు. ‘దాక్టరు చెప్పినట్లు సమయమంటున్నాను గదా!’ అని లోలోపల సంతోషపడ్డాడు.

దాక్టరు దగ్గరికి వెళ్లిన మరుక్షణంబించి ఇలియచ్ అతను చెప్పినవన్నీ తూచా తప్పుకుండా చేస్తూ, ఆరోగ్యం జాగ్రత్తగా కాపాడుకుంటూ మందులు అట్టి జాగ్రత్తగా పుచ్చుకుంటూ, తన పార్శ్వం నెప్పి హెచ్చు తగ్గులు గమనిస్తూ ఉండేవాడు. ఇప్పుడు తిరిగి జబ్బుచేసినా, ఎవరైనా పోయినా, వారికి సంబంధించిన విశేషాలన్నీ కనుక్కుంటూ ఉండేవాడు. ఒకచో తనకు వచ్చిన జబ్బు మరెవరికైనా వచ్చిందని తెలిస్తే లోలోపల బాగా కంగారుపడి, వారికి సంబంధించిన వివరాలన్నీ గుచ్చుగుచ్చి అడిగేవాడు. అవ్వన్నీ తన రోగలక్షణాలతో సరిపోల్చుకుని, తారతమ్య పరీక్ష చేసేవాడు. కాని పైకి మాత్రం ఏమీ చెప్పుచెదరకుండా ఉన్నట్లుండేవాడు.

పార్శ్వంలో బయలుదేరిన బాధ ఏమీ తగకపోయినా ఇలియచ్ మాత్రం అది తిగిపోతున్న దనుకోవాలని ప్రయత్నించేవాడు. పరిస్థితులన్నీ బాగా ఉన్నంతవరకు అతని కౌమే బాధకనిపించేది కాదు. కాని భార్య, తను చూచుతూ అనుకున్నా, ఆసీను వ్యవహారం తిన్నగా నడిచకపోయినా, పేకాలలో మంచిముక్కలు కలవకపోయినా, అతని కొబ్బరి కూలంలా పొడుచుకునేది, పూర్వపు రోజుల్లా

ఇల్లాంటి ఇబ్బందులైవైనావ నీ ఇలియన్ ప్రైవేట్ గా నిలబడి అవస్థిని చూచి ఇవరల పడుతూండేవాడు. ఇప్పుడే ఇబ్బంది వచ్చినా కంగారుపడిపోయి, దిలబగా కూర్చునేవాడు. ఇప్పుడు—“ఈ మందు పుచ్చుకున్నాక కొంచెం సుఖం కనిపించిందనుకున్నాను. ఇంతలోనే ఇంకోకటి ముందుకొచ్చింది.” అని దాపకతూండేవాడు. తన కిల్లాంటి ఆపత్తుల వస్తున్నాయని అట్టుడికిపోయిన ట్టుడికిపోయేవాడు. ఇక చుట్టూరా ఉన్నవాళ్ళెవరియినా కొంచెం ఇబ్బంది కలిగిన వాళ్ళంతా కలిపి తన ప్రాణాలతోడేవున్నారని ముందెరువకూండేవాడు. ఇలాంటి ఒళ్లు తెలియని కోపంవల్ల తన ఆరోగ్యం మరింత అధ్వాన్నమైపోతున్నదని అతనికి తెలుసుకు. అయినా అతని కోపం నిమిషంకోసం పోయేవాడు. మరేవరికైనా—ఈ పరిస్థితుల్లో సాగ్యమైనంతవరకు తగాదాలు అప్పులేకుండా జాగ్రత్తపడాలనీ, కొంచెం తనూయించాలనీ, లేకపోతే రోగం ముదిరిపోతుందనీ తెలిసి వీరుకుంది. అయితే ఇలియన్ మాత్రం కేవలం దీనికి తిట్లకిందులుగా వడుచుకునేవాడు. ప్రతిమాత్రం ప్రకారంకా కాలక్షేపం చెయ్యాలని అంటూండేవాడు. కొంచెం ఇబ్బంది కలిగించేదేమైనా వస్తుందా అని కలిపెట్టుకుని ఉండేవాడు. అది రాగానే ఒళ్లు తెలియకుండా కేకలు పెట్టేవాడు! ఆపైన తన రోగానికి సంబంధించిన వైద్యగ్రంథాలు చదువుతూ ఆ విషయంలో దాక్టర్లతో సంప్రదిస్తూండేవాడు. దానాదీనా రోగం మరింత ముదిరిపోయినట్లుండి, పరిస్థితి మరింత అధ్వాన్నంగా రియూరయ్యింది. కిరీరంలో దుగ్ధత కనబడి కపటపట్టుగా ముడుగుతూండేది. కాని ఇలియన్ మాత్రం మొన్నటికీ, నిన్నటికీ గం తారతమ్యాన్ని బట్టి కొంచెం నయమవుతున్నదని భ్రమపడేవాడు. ఆ రోగ ప్రభావాన్ని బట్టి అతని కల్లాంటి భ్రమ కలుగుతూండేది. కాని మళ్ళీ దాక్టర్లతో సంప్రతి ప్రమాత్రం రోగం తోరుగా ముదిరిపోతున్నదనీ, పరిస్థితి నానాటికీ అధ్వాన్నమైపోతున్నదని అనిపించేది. అయినా అతని దాక్టర్లని సంప్రతించడం మానలేదు.

ఇలియన్ ఆ వెలలో మరి ఒక పెద్దదాక్టరుతో సంప్రతించాడు. ఇతనుకూడా ఆ మొదటి దాక్టరు లాకే కూర్చుంటాడు.

అయితే ఇతని ప్రశ్నల ధోరణి వేరుగా ఉంది. ఈ దాక్టరువద్దకి వెళ్ళినప్పుడు తిరవారి అతనికి అనుమానాలు, సందేహాలు మరింత ఎక్కువయ్యాయి. అటుపిమ్మట ఇలియన్ మరి ఒక దాక్టరువద్దకి వెళ్ళాడు. ఇతడు ఇలియన్ స్నేహితునికీ స్నేహితుడు. ఈ దాక్టరు ఇలియన్ కి వచ్చినది మరేదో కొత్తరోగమని అన్నాడు. అయితే రోగం నయమవుతుందని చెప్పాడు. కాని ఈ దాక్టరువేసిన ప్రశ్నలు, చెప్పిన రోగవిధానము విని ఇలియన్ ఇంకా కంగారుపడ్డాడు. దీనితో అతనికి కలిగిన అనుమానాలు మరి ఎక్కువయ్యాయి. ఆ తిరవారి ఇంకోక పకోమోపశోధాడు ఇతని రోగానికి ఇంకోక పేరుపెట్టి, ఏదో ఇంకోక మందిచ్చాడు, ఇలియన్ ఒక వారంగోజాలపాటా ముందుపెంచాడు కాని అది ఎవ్వరికీ తెలియనీయలేదు. ఏమీ సుఖం కనబడలేదు. దీనితో ఇతనికి యిద్దరు దాక్టర్లమీద నమ్మకం పోయింది. దానాదీనా మరింత కంగారుపడిపోయాడు. ఒకనాడు అతనినిగిన ఒక ఆవిడవచ్చి ఒక క్రీస్తువిగ్రహంవల ఒకరికీ వచ్చిన జబ్బు ఆర్థిగ్గులంగా కిదిరిపోయిందని చెప్పింది. ఇనాక ఇలియన్ ఆమె చెప్పిందంతా విన్నాడు. అతని కా వైద్యునిమీద కొంత నమ్మకం కలిగినట్లునిపించింది. వెంటనే తన పరిస్థితి తెలుసుకుని లోలోపల కంగారుపడిపోయి, “ఇదేమిటి నేనంత చెంచేలపడిపోతున్నాను! అనవసరంగా భయపడిపోయి నే నిల్లాంటి తిలాతోకా లేని విషయాలు నమ్మకూడెను. ఒక దాక్టర్ని పిలిపించాక ఇక ఆ దాక్టరు చెప్పినట్లే నడుచుకుంటూ ఉండాలి. ఇక్కడినుంచి ఇదొక్కటే మార్గం. ఇక అటూ అటూ పోగివలాడడం మానివేసి వేసంకాలండాకా ఈ వైద్యుడే చేయిస్తాను. అప్పటిపరిస్థితులనుబట్టి ఆ తిరవారి సంగతి ఆలోచించుకోవచ్చును.” అనుకున్నాడు. అయితే ఇలాగ అనుకోవడం వేరేకేగాని, చిక్కంతా ఆచరణదగ్గరే వస్తుంది. ఈ మధ్యప పార్శ్వం తెప్పివల్ల దాగ రాగా ఎక్కువైంది. అది రాత్రింబళ్ళల్లానే ఉండేదిగాని ఇక తిగ్గడమేలేదు. నోటిరుచికూడా మరి వికారంగా రియూరవుతూంది. అంతకంత కది దుర్బంగా ఉంటున్నదనీ, అకలి కూడా తిగ్గిపోతున్నదనీ, ఒంట్లో కత్తి తిగ్గిపోతున్నదనీ అనిపించింది. ఇలియన్ ఇందులో అనుమానమేమీలేదని భయంకరమైన వ్యాధి - ఏదో

లోపల ప్రవేశించిందనీ, ఈ విషయం తన కొక్కడికే తెలిసిందనీ అనుకున్నాడు. ఇక ఆ మంటం బంటో ఉండేవాడనికీ ఈ విషయం తెలియకపోతే, వారికిది తెలుసుకోవాలనీ నేను. అందుచేత అన్నీ పక్కంగానే బరిగిపోతున్నాయని అనుకున్నాను. ఇది ఇలియన్ మరంత బాధపెట్టింది. ఇల్లాగ ఉన్నా అతని భార్య, కుమార్తె ఇద్దరు పొద్దప్రమానము పెర్రనాల్లో మురిసి పోతుంటేవాడు. అతని జబ్బులంతా వారికివీ తెలియనే తెలియదు. అతని నెంరిశీపు దిగులుగా ఉండేవియు, కడుపు బుగ్గు మనవియు చూసి చిగాకుపడేవాడు. వాడు పైకి కనబడకుండా ఎంత నటించినా, తనవారివారికి అర్థమగులు తున్నాననీ, భార్య తన జబ్బువిషయంలో ఒక విశ్వయానికి వచ్చిపోయిందనీ, తను ఏమి చెప్పినా విడిచేసినా, తలబట్టంగా ఉంటున్నదనీ అతడు గ్రహించుకున్నాడు. ఇలియన్ భార్య తన పన్నీహిరులతో మాట్లాడే తీరునుబట్టి ఆమె భోరణి గ్రహించవచ్చును. ఆమెకు లివి: “ఎవరైనా దాక్తురు చెప్పివట్లు నకుమరుంటాడుగాని, ఆయనకది పరిపడదు. ఒకవాడు ప్రాద్దున్నే లేచి పరిగ్గా వేళి ముందు పుచ్చుకుంటాడు. బాగ్రతగా పక్ష్యంచేసి, పరిగ్గా దాక్తురుచెప్పినవేళి నిద్రపోతాడు. నేను కనిపెడితే సరేసరి. లేకపోతే ఆ మర్నాడు ఆ మందుమాటే మరచిపోతాడు. ఇష్టంవచ్చిందా తని అర్థరాత్రి దాకా పేకాడుతూ కూర్చుంటాడు.”

ఇవాన్ ఇలియన్ ఈ మాటలు విని, విసుక్కుంటూ “మొన్న ఇవానోవిచ్ ఇంటికి వెళ్లి నవ్వుచే కొంచెం అపభ్రం జరిగింది. అంతేగాని ఇంతవ్వైనా అపభ్రం చేశానా?” అన్నాడు.

“నిన్న మైకె ఇంటికి వెళ్లినవ్వదో!”

“సరే! నేను మేలకోకపోయినా—ఈనెట్టి వన్ను నిద్రపోయిందా?”

“—ఏమయితే! ఇలా చేస్తే మీ జబ్బు కుదరనే కుదరదు. దీనిమూలాన ఇంటిల్లిపాదీ ఇలానే నానా అవస్థలు పడుతుంటారు.” డైఎగోవ్నా ఇలియన్ తోటి, ఇతరులతోటి మాట్లాడిన తీరును బట్టి మాస్తే ఈజబ్బు కంటిటికి ఇలియన్ చేయకారణమనీ, దీనివల్ల తన నానా ఇబ్బందులు పడవలసి వస్తున్నదనీ తేలింది. ఇది విషాదాధారంగా

అన్నమాటలుగాని ఆమె నిజంగా అనాలని అనలేదని ఇలియన్ సమాధాన పడ్డాడు. అయితే దీనివల్ల మనస్సుకు మాత్రం సంక్లిప్తి కలగలేదు.

ఇక అతనికి ఆకోర్ణలో ఉన్న మనుషులుకూడా తనకేసి వింతగా చూస్తున్నట్లు కనబడింది. వారంతా తన స్థానం కాలి కాగలదనే దృష్టితో చూస్తున్నారని అనిపించేది. లోలోపల అతనికి తానొక అసహితాకంఠా! పడిపోతున్నట్లుండేది. అయితే స్నేహితులందరు, అతని దిగులుపడివందానీ “అత్తే! ఇంకలో ఏమిలే”దన్నట్లు వేదాకోలా లాడుతుంటేవాడు. వారికి అదంత వట్టి వేదాకోలాకంఠా కనబడింది. అందులోను మ్యూరెల్ ధిలో ప్రలంక అంకూదరీ ఉండేది కాదు ఇరివింటూంటే ఇలియన్కి చిరాకుగా ఉండేది. అతను “పక్ష్యకు పూర్వం నేనూ ఇల్లానే ఉండేవాణ్ణి.” అనుకున్నాడు.

స్నేహితులంతా కలిసి బ్రెజిలట ఆడుతుంటే వాడు. ఒక్కొక్కప్పుడు తనకి ఒకే రంగులో ఏడు ముక్కలు కలిసివి. తనతో కలిసిఆడే అతనికి ఆ మిగిలిన రెండుముక్కలు కలిసివి. వెంటనే అతను ‘అట’ అనేవాడు! ఆ ఆట కంటికిన్న కావరిసిందేమిఉంది? ఇక ఆటంతో అర్థియుతంగా గలుచుకు పోవచ్చును! కాని ఇంతలోనే ఇలియన్కి పార్శ్వంలో బలైంపోటు పొడిచినట్లుండేది. నోటి దుచి అదొకవిధంగా మారిపోయేది. పరిస్థితు లీవిధంగా ఉంటే తనేదో పేకాటలో పొడిచేదామని అనుకోవడము, ఆ ఉత్సాహము — అవ్వన్నీ రిలాతోకా లేవట్లు కనిపించేవి. అతనికి ఎదురుగా కూర్చున్న మిఖేయేలోవిచ్ ముక్కలు కలుపుతూ పట్టు అరిబాగ్రతిగా అతని దగ్గర పడేటట్లు నేనే వాడు. దీనివల్ల ఇలియన్కి ముక్కలకోసం ముందుకు చేతులు చాపవలసిన అవసరం తిప్పిపోయేది. కాని ఇలియన్ “నేనంత మరీ నీరపవడిపోయా ననుకుంటున్నాడా?” అని లోలోపల ముఖనవడేవాడు. అయితే ముందు వినకలు చూడకుండా ఆటలు చెప్పి మూడుపట్లలో ఓడిపోతుంటేవాడు. మిఖేయేలోవిచ్ ఇది చూచి బాగా విసుక్కుంటూ ఉండేవాడుగాని, ఇలియన్ దీని కేమి లక్ష్మి పెట్టేవాడుకాదు. తరవాత ఇదంతా రిలచుకొని ఇలియన్ మరింత బాధపడేవాడు.

మిగిలినవారంతా అది కనిపెట్టి "మరీ ఆయా సంగా ఉంటే ఆట మానేద్దాము. లోపలికి వెళ్లి పడుకో." అనేవారు గాని, ఇలియన్ "నాకేమీ ఆయాసం లేను." అని చెప్పి ఆ ఆట పూర్తి అయ్యే దాకా అల్లాశే కూర్చునేవాడు. దీనికి వారేమీ అనేవాడుకొరకుగాని అల్లాశే నిరుత్సాహంగా ఆటలాడుతూండేవారు. ఇలియన్ తన మూలాన్ని వారు కూడా నిరుత్సాహంగా ఉన్నారనీ, తానది బొగ్గట్ట లేకపోయాననీ బాధపడేవాడు. తరవాతి వారంతా వెళ్లిపోయేవాడు. ఇక ఇలియన్ ఒక్కడూ ఆక్కడ కూర్చుని తన జీవితం అంతా విషమయమైపోయిందనీ దీని మూలన మిగిలినవారి బ్రతుకులుకూడా విష పూరితాలైపోతున్నాయనీ, ఈ విషం ఇంకా లోపలికంటా ఎక్కిపోతున్నదనీ అనుకునేవాడు.

దీనితోబాటు బాధకూడా ఎక్కువైపోతూండేది. ఇదంతా అతనికి చాలా భీతాహంగా ఉండేది. అలాగే తప్పనిసరిగా పడుకోవాలని ప్రయత్నించే వాడు గాని, రాత్రింతా చాలాభాగం మేలుకునే ఉండేవాడు. మళ్ళీ మర్నాడు ప్రాథున్నే లేవాలి. చేపం చేసుకుని, కోట్లకిలెల్ని రాతికోతిలన్నీ సాగించాలి. ఒక వేళ కోట్లకు వెళ్ళకపోతే ఇరవైనాలుగు గంటలు ఇంటిదగ్గరే పడిఉండాలి. అతనికి అది అంతా ఒక పెద్దమోతగా ఉండేది. ఇలాగ ఒక అభిలాషతో పడిపోతున్నట్లతని జీవితం సాగిపోతూండేది. ఆ ఇంటిలో అతని పరిస్థితి ఆవగాహన చేసుకుని కొంత ఆస్థానంగా మాటాడేవారు ఒక్కరు లేరు.

5

ఇలాగ కొన్ని నెలలు గడిచిపోయాయి. క్రొవ్వనోరు పూర్వం ఇలియన్ బావమరిది అక్కడికివచ్చి వారింట్లో దిగాడు. ఇలియన్ కోట్లకు వెళ్ళాడు. పెళ్ళికోస్తా ఏదో పనిమీద బహుశు పోయింది. ఇలాకా ఇలియన్ ఇంటికివచ్చి తన చదువుకునే గదిలో ప్రవేశించేసరికి బావమరిది కనిపించాడు. అతను నుంచి జమాబ్దీలా ఉన్నాడు. తన హోంలు లాగే పరుచుకుంటున్నాడు. ఇలియన్ లోపలికి వెళ్తూంటే అదాగుల చప్పుడు వినితల పైకెత్తిచూశాడు గాని ఆపైన అతనికి నోట మృదు మాట పెగలేదు. ఆయాపులా ఇలాకా ఇలి

యన్కి అంతా బోధపడిపోయింది. బావమరిది అతన్ని చూస్తూ అత్యశ్చర్యంగా ఏదో అనబోయాడు గాని మళ్ళీ తమాయందుకున్నాడు. దానితో ఇలియన్కి ఆతని అభిప్రాయం అంతా బోధపడిపోయింది.

"నేను తాగా మారిపోయావా?"

"అవును! నీలో కొంచెం మార్పు కనిపిస్తోంది."

ఆ తరవాతి ఇలియన్ విషమయంలో బావమరిదిని కదిపి ఈ దారిని ప్రశుత్నించాడు గాని ఎంత కదిపినా మళ్ళీ అతినారిషయం ప్రస్తావించనే లేదు. పెళ్ళికోస్తా ఇంటికి తిరిగివచ్చిన తరవాత బావమరిది - మేలో మాట్లాడితానని లోపలికి వెళ్లిపోయాడు. ఇలియన్ తనగదిలో తలుపులు బిగించుకుని కూర్చుని అద్దంలో తనముఖం పరిశీలించుకున్నాడు; మళ్ళీ చెంపలకేసి చూసుకున్నాడు. తరవాతి తను, భార్య కూర్చున్న రూపచిత్రం తీసుకువచ్చి, వాటికి నేటికేగల కేడాలన్నీ గమనించాడు. అవన్నీ చూసుకుంటే తనలో బాగా మార్పు వచ్చిపట్టాకనిపించింది. తరవాతి చొక్కా మోచేయలదాకా ముడిచి, వాటికేసి చూసి చొక్కా బార్చివేశాడు; ఒక సోఫామీద కూర్చుని తన పరిస్థితి తలుచుకుని లోలోపల విమలపోయాడు.

అటుపిమ్మట "ఇక ఇల్లాగ బెంగ పెట్టుకుని కూర్చుంటే లాభంలేదు." అనుకుని ఒక్క అంగలో తను చదువుకునే బల్బిదగ్గరికి వెళ్ళి కోట్ల కాగితాలు చదివడం మొదలుపెట్టాడుగాని ఒక్క అక్షరమైనా ముందుకు నడవలేదు. తరవాతి గడియపెట్టిన గది తలుపులు తెరిచి, నలుగురు కూర్చునేగదిలోకి వెళ్ళడా మునుకున్నాడు. కాని ఆ గదితలుపులు చేసి ఉన్నాయి. అందుచేత చప్పుడు కాకుండా తలుపు దగ్గరికి వెళ్ళాడు. అతని కీ క్రింది సంభాషణ వినిపించింది. "అబ్బే! మవ్వంబడంగా గోరంతిలు కొంజంతిలు చేస్తున్నావు" అన్నది ప్రెస్కోవాస్ పెట్టి కోస్తా.

"సరిదిరి! గోరంతిలు కొంజంతిలు చేస్తున్నావా? నీమట్టుకు నీవు కనబడడంలేదూ? మనిషి తనమైపోయాడుగాని మరేమిన్నా ఉందా? ఆ కళ్ళకినీ చూడు! వాటిలో ప్రాణాలున్నాయా? అయితే ఇంతకీ వచ్చేమిటి?"

"ఏమో! ఎవరికీ తెలుసును! నీకోలాచిన్ (ఇర డింగ్స్ చాక్లెట్) ఏదో అన్నాడుగాని అప్పుడ

చెప్పింది. వాకేమో బోధపడలేదు. ఇంకొక దాక్షర్మ్యమిదిలే. ఆయన ఇంకేవో చెప్పాడు. ఆయన చెప్పినదానికి కూడా చెప్పినదానికి ఎక్కడ తాను, బొంగరము అందడంలేదు.

ఇలియిచ్ గురికా తన గదిలోకి నడిచివెళ్లి సోఫామీద పడుకుని "దాక్షుడు మాత్రమింకెంత ప్రేమిండ్లకి ఎరుగుతున్నాడన్నాడు!" అనుకున్నాడు. తన వాతావరణంబట్టి దాక్షుడు చెప్పినవన్నీ జ్ఞాపకం తెచ్చుకున్నాడు. కాని దానంతట అది విడిపోయి ప్రేమిండ్లకి ఎరుగుతున్నతీరంతా కళ్ళకి కట్టివట్టు వర్షించిచెప్పాడు. ఇలియిచ్ తన భావనాబలం వల్ల అది ఎగిరిపోకుండా ఒకచోట నిలచెట్టడానికి ప్రయత్నించాడు. దీనికోసం దాక్షుడు తలలు బట్టలు కొట్టుకోవడం ఎందుకో అతనికి బోధపడలేదు. తనవారి "సేనాకసారి ఇవానోవిచ్ దగ్గరికి వెళ్లివస్తాడు." అనుకున్నాడు. ఆ దాక్షుడు ఇవానోవిచ్ స్నేహితుడు. ఇలియిచ్ వెంటనే బండి సిద్ధం చేయించి ప్రమాణానికి తయారయ్యాడు.

భాగ్య అతన్ని చూసి ఎంతో బాధపడి "ఎక్కడికి వెళుతున్నాడు!" అని అడిగింది. ఆమె జాలి మాపులనల్ల అతిమ మరంత చిరచిరలాడి, విడుగ్గా "సేనాకసారి ఇవానోవిచ్ కలుసుకోవాలి." అన్నాడు.

తనవారి ఇవానోవిచ్ ఇంటికి వెళ్లి అతని, తన కలిసి ఆ దాక్షుడు దగ్గరికి వెళ్లాడు. ఆ దాక్షుడు ఇంటిదగ్గరే ఉన్నాడు. ఇలియిచ్ అతనితో చాలా సేపు మాట్లాడాడు.

ఆ దాక్షుడు అతని శరీరంలోపల వచ్చినవూర్పులన్నీ సోదాహరణంగా వివరించి చెప్పాడు. ఇలియిచ్ అదంతా చక్కగా బోధపడింది.

వెర్మిఫారమ్ ఎసిండిక్స్లో ఉండటానికి ఒక పదార్థం ఉన్నది. బహుశా దానంతట అదే దారిలోకి రావచ్చును. ఒక అవయవానికి కొంచెం పత్ర కలిగేటట్లు చేస్తే రెండోది కదలడంమొనరించే దానంతట అదే హరించిపోతుంది. అది జరిగిందంటే ఉన్న జన్మంతా ఒక్క నిమిషంలో మదిరిపోతుంది. ఉన్న పరిస్థితి అది. ఆ తరవాత ఇలియిచ్ కొంచెం ఆలస్యంగా ఇంటికివచ్చి బోజనంచేసి, చాలా మలా

సాగా కబుర్లు చెప్పాడు. అటువీడ్పుట చాలాసేపటికి తనగదిలోకి వెళ్లాడుగాని, ఇక వా బోధపనే గూడలేకపోయాడు.

నిట్టచివరికి మల్లీ ఎల్లాగో అల్లాగ తన గదిలోకి వెళ్లి కూర్చుని ఆ బోధకాగితాలన్నీ చదివాడు. ఆయితే ఆపని చేస్తూన్నంతసేపు తాను చెబుకుంటున్న పని ఏవో పూర్తిచెయ్యకుండా విడిచిపెట్టినట్లే ఉంది. అది ఆత్యంత యుక్తమైన విషయం. ఆ బోధకుని పూర్తికాగానే తిటాయన ఆ విషయం జ్ఞాపకం వచ్చింది. అది తన జబ్బుసంగతి! ఆయితే ప్రస్తుతానికి ఆ విషయాన్ని గురించి ఆలోచించడం మంచిది లేదు. తాగడానికి ఆ పక్కగదిలోకి వెళ్లాడు. అక్కడ చూడడానికి వచ్చినవాళ్ళవల్ల ఉన్నాడు. వారిలో తనకు కాబోయే అల్లుడుకూడా ఉన్నాడు. ప్రస్తుతం అతడు మేజిస్ట్రేటుగా పనిచేస్తున్నాడు. అతడు మహారైకు అన్నివిధాలా తిగిన వరుడు. అక్కడ ఉన్నవారందరూ ఏవో కబుర్లు చెప్పుకుంటున్నారు. మధ్యమధ్య వీచానోంగీరియ, పాటలు వినిపిస్తున్నాయి. ఫెవరోవా అన్నట్లు ఇవాన్ ఇలియిచ్ ఆ బోజంతా మలావాగానే ఉన్నాడు. ఆయితే అతనికి ఆ ఎపెండిక్సు సంగతి మాటిమాటికి జ్ఞాపకం వస్తూనే ఉంది. రాత్రి ఒంటిగంట అయిన తరవాత పనికిగదిలోకి వెళ్లి పడుకున్నాడు. జబ్బు చేసినప్పటినుంచి అతను దుడుపుకునే గదికి పక్కగా ఉన్న ఆ చిన్నగదిలోనే పడుకుంటున్నాడు. అటు పిమ్మట దుడులు మార్చుకుని బోలా వ్రాసిన నవల తీసి చదువుతూ కూర్చున్నాడు. నవల నడిచలేదు. తన ఎపెండిక్సు సంగతి జ్ఞాపకం వచ్చింది. వెంటనే భావనాబలంవల్ల అదంతా నయమయిపోయిందని అనుకున్నాడు. "అంతే! శరీరం సహజంగా దాని దారిని అది నడిచిపోతుంటే బోగాలన్నీ వాటంతట అవే నయమయిపోతాయి! అంతే." అనుకున్నాడు. ఆ తరవాత అతనికి మందుమాట జ్ఞాపకంవచ్చింది. వెంటనే లేచి కూర్చుని, మందు తీసుకుని, ఆ మందు పని చేసేదాకా అల్లాగే వెళ్లితా పడుకుని చెప్పి తగ్గిపోతుంటేమోనని చూశాడు. పిమ్మట "జాగ్రత్తగా మందుపుచ్చుకుంటూ అపద్యాల చెయ్యకుండా ఉంటే అన్నీ చక్కబడిపోతాయి. అప్పుడే మందు కొంచెం గుణం ఇస్తాంది." అనుకుని చెప్పి పెట్టెలోట మెల్లగా నోక్కిచూశాడు. అప్పు దిది

తెప్పి పెట్టలేదు. “ఇహ నేం! ఇక్కడ తెప్పలేదు. అప్పుడే నుణం కనబడుతుంది. .... ఎవెండిమ్మ క్రమక్రమంగా హరించిపోతుంది.” అనుకున్నాడు. ఇంతలోనే తిరిగి పాతాళుగా ఆ కూలంతో పొడిచే తెప్ప ప్రారంభమయింది. అది క్రమంగా బాగా ఎక్కువయిపోయింది. అంతలోనే నోంంతా వికారంగా తియారయింది. నుండే అగిపోయినట్లయింది. కళ్లు తిరిగాయి. “అయ్యో! అయ్యో! మళ్ళీ వచ్చింది. ఇది ఇంక తగ్గనే తగ్గదు” అనుకున్నాడు. అంతలోనే ఈ సమదృశంతా అతనికి కేవలం మరొక విధంగా కనిపింది. తనలో తను ఇలాగ అనుకున్నాడు. “ఎవెండిక్యూ! మరొకటా!... ఇప్పుడిది ఎవెండిక్యూ అయితే! మరిఒకటి అయితే! అదే లిడంతా నా ప్రాణాలమీదకే వచ్చేట్లుంది. ఇప్పుటికి బతికే ఉన్నానుగాని, ఈపై ఇక జీవించడం కష్టం. దీనికి నేను చెయ్యాలిగనది ఏమీ లేదు. తిరిగే తెలిపాని ఆశలు పెట్టుకుంటే ఏం లాభం? అందరు అప్పుడే ఇంకేమీ లాభంలేదని అనేస్తున్నారు. వారం పది రోజుల్లో నే నెల్లాగా చచ్చిపోతాను. .... ఏమో! ఇప్పుడే ప్రాణం పోవచ్చును. ఇంతకు పూర్వం కొంచెం ఆశ ఉండేదిగాని ఇప్పుడంతా అంధకారబంధురం అయిపోతుంది. ప్రస్తుతానికి ఇక్కడే ఉన్నానుగాని ఆ తరవాతి అక్కడికి వెళ్లిపోతాను!... ఎక్కడికి?”

అతనికి ఒళ్లంతా వారం కమ్మినట్లయింది. తిరిగి అగిపోయింది. కాని నుండే కొట్టుకుంటూ న్నట్లు వివరించుకుంది.

“నేను చచ్చిపోయాక ఇక మిగిలేదమిటి? ఏమీ మిగలదు. చచ్చిపోయాక నే నేమైపోతాను? చచ్చిపోవడం అంటే ఇదేనా? కాదు! నాకు చాలా లవి లేదు!” అనుకుని ఒక్క అంగుళా లేచి ముందు కొవ్వొత్తి వెలిగించాలని అనుకున్నాడు. వసుకుతూ వసుకుతూ ఆ కొవ్వొత్తి చేత్తో పుట్టో పోయి, అది నేలమీదికి జారబడింది తలగమీద వెల్లకిలా పడిపోయాడు.

ఆ తరవాత లేచి ముందు, బాగా పట్టికెని ఆ చీకటికేసి చూస్తూ ఇలా అనుకున్నాడు! “వావు!

అవును వాణే! వాడైతేనే నీవి గొడవ తెలియనే తెలియదు! అదంతా తెలిసికోవాలని లేదు! ఒక్కళ్ళకీ నామీద వారిలేదు! ఇలాంటి సమయంలో వాళ్లంతా అటపాటలతో కాలక్షేపం చేస్తున్నారు! (అతనికొక తలుపుపండులోనించి వాళ్ల అటపాటలు విడిసిపోయాయి.) నేనేమయితే వాళ్లకేం? అయితే వాళ్ళూ చచ్చారు! వాళ్ళూ న్యూ! ముందునేను! ఆ తరవాత వాళ్ళు! అయితే సరిగ్గా వాళ్లకీ ఇల్లానే జరుగుతుంది! ఇప్పుడు మాత్రం ఎగిరి గంతు చేస్తున్నాను. పుసుపులు!”

ఆ పైన ఒట్లు తెలియని కోపంతో గిజగిజలాడి పోయి యనుచూతవ అనుభవించాడు. తరవాత “ప్రపంచంలో మనుషులందరు ఈ సరకచూతవ అనుభవించవలసిందే! ఎంత వాళ్ళూం!” అనుకుని మళ్ళీ కొంచెం సాతం తెచ్చుకొన్నాడు.

అటుదిమ్మలు “నే నేనో కం గారుపడి పోతున్నాను. కొంత తియించాలి. మొదటినుంచి జరిగినదంతా ఒకవారి పూవకం చేసుకోవాలి.” అనుకుని ఆ గోగంపంగలి అంతా పూవకం తెచ్చుకున్నాడు. “ఆ చేత గోదరిగిరివిప్పుడు పార్వ్యునికి చెబుతిరింది. ఆ చేత, ఆ మర్నాడు మలానాగానే ఉన్నాను. కొంతం పట్టిచెబు తిరిగే తిరిగిఉంపవచ్చును. ఆ తింనాగి కొంతమంది దాక్తరను చూశాను. తింనాగి తరవాత -ందాశన, ముస్తాపము ఎక్కువయ్యాయి. అపై మరీ కొంతమంది దాక్తరను చూశాను. చివరికి అఖాతంలో పడిపోయాను. క్రమక్రమంగా బాగా నీరసించి పోయాను. ఒళ్ళంతా నల్లయిపోయింది. మొహంలో ప్రేతకళి పడింది. నే నేనో ఎవెండిమ్మను సురించి ఆలోచిస్తున్నానుగాని అదిలు ప్రాణాలకే మోపవచ్చింది. విజంగా ప్రాణాలకే మోపం వస్తుందా?”

అలాగ నేపటికి అతనికి రిపరీతిమైన భయం చేసి తిరిగి వెళ్లయింది. తన పగులు పక్కనన్న బల్ల పట్టిగా ననుకుని అగ్గిపెట్టేకోం వెలిగిపోయాను. ఆ బల్ల మరీదగ్గరగా ఉండేంతవల తిరిగి తిరిగి చెబుతిరింది. అందుచేత ఇంకా ముందే పడిపోయి - ఒట్లయి మరీంతి పట్టిగా ననుకున్నాడు. వానితో అది రెల్లకింగులయింది అనాంతంగా ఎక్కి పడిపోయి కం గారుబల్ల తిరిగిరావడం లేవకప్పుడే అది పాదకాలం

దగ్గరికి వచ్చిందని అనుకున్నాడు. ఆ యింటికి చూడడానికివచ్చిన వారంతా వెళ్ళిపోతున్నాడు. ఘోషకోన్నా వారివందరినీ పొగవంపుతున్నది. ఏదో వదిలించవచ్చును కాగానే ఇంటనే ఇలియిచ్ గదిలోకి వచ్చింది. •

“ఏమిటిది! ఏమి జరిగింది!”

“ఏమీలేదు. బాధిపడ్డాను. చెప్పితిరింది.”

ఆమె ఇంటనే ఇరవరికివచ్చి ఒక కొవ్వొత్తి చేత్తో పట్టుకుని తిరిగి లోపలికి వెళ్ళింది. ఇలియిచ్ వెయ్యిగజాలదూరం పరుగు తీసిన మనిషిలాగ గట్టిగా వగలుస్తూ వెళ్ళిపోవడమని, చెప్పవాల్యకుండా ఆమె చేసి చూశాడు.

“ఏమిటిది?”

“ఎ... ఏమీ లేదు. బల్ల దిరగబడి పోయింది.”

అతను లోలోపల “చెప్పడం ఎందుకు? ఆమె కివ్వనీ అక్కరలేదు.” అనుకున్నాడు.

నిజాని కామె బరిగినదేమిటో బోధపడుచు కోనేలేదు. మళ్ళీ ఆ బల్ల తిన్నగా నిలచెట్టి, కొవ్వొత్తి వెలిగించి, ఇంకోకర్ని పొగవంపడానికిని తొందర తొందరగా అక్కడినుంచి వెళ్ళిపోయింది. ఆమె తిరిగివచ్చిన తరువాతిమాటా ఆమె వల్లనీ వల్ల లలా పడుకుని పైకి చూస్తున్నాడు.

“ఏమిటిది? బాగా బాధగా ఉందా?”

“అవును.”

“అయితే మిమ్మల్ని చూడడాని కిప్పు దా పెద్దదాక్టర్ని పిలవాలనుకుంటాను.”

ఈమాటవల్ల ఖచ్చితంకైనా అలోచించకుండా ఆ పెద్దదాక్టర్ని పిలవాలని లేచిపోయింది. అతను లోలోపలి అక్కసుతో ఒక చిరునవ్వు నవ్వి “వచ్చు” అన్నాడు. ఆ తరువాతి ఆమె అక్కడ కొంచెంసేపుండి, అతని దగ్గరికి వెళ్లి నుదురు ముద్దు పెట్టుకుంది.

అలాగామె ముద్దు పెట్టుకుంటూంటే ఆతనిలో శబ్ద శిఖరకర్ణంలోను ద్వేషాన్ని ప్రజ్వలించింది. అతికష్టంమీద ఆమెను గెంటికెయ్యకుండా నిలవ రిద్దరుకోగలిగాడు.

“సరే నేను వెళుతున్నాను. భగవంతుడి దయ వల్ల నిద్రపడుతుంది లేండి.”

“భక్త!”

6

ఇలియిచ్ తానికే జీవితదశం కష్టమని తోచింది. అందుచేత రాత్రింబగళ్లలానే దిగులుగా పడి ఉండేవాడు. లోలోపల పూర్తిగా జీవితాని వశించిపోయావా, ఆతని కీ కొత్త పరిస్థితి అలవాటు కాలేదు; అసరివిషయంపే అతనికి బోధపడలేదు.

చిన్నప్పు డితను కళాశాలలో తీర్కం చదువు కున్నాడు. అందులో “క్లెయిన్ మానవుడు; మను ష్యులు మరణిస్తారు: కనక క్లెయిన్ మరణిస్తాడు” అనే తీర్కవాక్యం చదివాడు. అది క్లెయిన్ కి సంబం థించినంతవరకు విజయం అనుకున్నాడు. కాని అదితేన కన్యయిస్తుందని అనుకో నేలేను. క్లెయిన్ అంటే ఎవరో మానవమాత్రుడన్నమాట! అతడు చచ్చిపోతాడన్న సంగతి అక్షరాలా విజయంకావచ్చును! కాని తను క్లెయిన్ వంటి మానవమాత్రుడుకాడు; అందరి కన్నా విభిన్నుడయిన ప్రత్యేకవ్యక్తి! చిన్నతనంలో అమ్మా నాన్న ఉండేవారు. ఎంతో ముద్దుగా, “చిట్టి వానాగ్” అని పిలిచేవారు. ఆగుకోదానికి ఎన్నో బొమ్మలుండేవి. ఇంకా ఒక గుర్రపుబండి ఉండేది. దాని అతన్ని అన్ని విధాలా కనిపెట్టి చూస్తూం దేది. తరవాతి కొంచెం పెరిగి పెద్దవాడై యువకు డైవాడు. ఆరోజుల్లో అనేక విధాలుగా కష్టాలు, సుఖాలు అనుభవించాడు. వానాగ్ చిన్నప్పుడు రబ్బరుబంతిలో ఆడుకునేవాడు. ఆ కొత్తబంతి గువానన క్లెయిన్ కేమి తెలుసును? క్లెయిన్ చిన్న ప్పుడు తల్లి చేతులంత ఆప్యాయంగా ముద్దు పెట్టు కున్నాడా? ఆమె నీ లుక్కు చుస్తులెంత ఆప్యాయంగా ఆతన్ని ఆలముకొన్నాయో? స్కూల్లో తినుబండారాలు బాగుండిపోతే క్లెయిన్ ఎప్పు డైనా చూంగామా చేశాడా? అసలు క్లెయిన్ ఎప్పుడైనా ప్రేమించాడా? కోర్టులో న్యాయాని పరిగా వ్యవహరించాడా?

“క్లెయిన్ ఎలాగైనా చనిపోయే వ్యక్తి. కనక అతడు చచ్చిపోవడం సహజమే. కాని చిన్న ప్పుడు వానాగ్నై, ఇప్పుడు ఇలియిచ్ నైన వాడు

అరసి! చాలా తేడా ఉంది. నా ఆలోచనలు, కష్టములు వేరు. అందుచేత నేను చచ్చిపోవడానికి వీలలేదు. మృత్యు వెంట ధీర్ధంగా ఉంది!" ఇదీ అరసి ధీరణి.

"నేనుకూడా క్రైస్టాన్ లాగ చచ్చిపోవడం తప్పనిసరి అయితే నాకా విషయం ఇంతకు పూర్వమే తెలిసి ఉండవలసింది. ఏదో ఆల్బేవాణి వన్ను ప్రబోధించి ఉండవలసింది. నేను ఎరిగిఉన్నంతవరకు నాకు, నా స్నేహితులకు అల్లాంటి దేదీ జరగలేదు. అదీగాక మేమందరూ క్రైస్టాన్ కి మారు చాలా తేడా ఉందనుకున్నాము. అయితే వ్యవహారంతా ఇలా మరిచోయిందేమిటి? ఆ! ధీయంలేదు! అలా గెప్పుకు జరగదు! కాని ప్రస్తుతపరిస్థితి ఇలాగ మరిచేయి! ఇదంతా అగమ్యగోచరంగా ఉండే!"

ఇలాగ ఎంత ప్రయత్నించినా అరసి కీ సమస్య బోధపడలేదు. కనక తిల నోక లేకుండా రాత్రింబగళ్లు పట్టుకుని పీచీస్తున్న ఈ ఆలోచనలన్నింటినీ దగ్గిరికి రాకుండా తిరిమివెయ్యాలనీ, మంచి విషయాలే తలపెడుతూ ఉండాలనీ అనుకున్నాడు. కాని అ ప్రమాదము అరసిని ఆ జనకటి ఆలోచనలే పట్టుకుని వెంటాడిస్తూండేవి. అంతేకాదు; ఆ ఆలోచనలేకాక ఆ ఆలోచనల వెనకాలన్న నిజస్వరూపమే అతని స్నేహితులొంటూండేది.

అయినా ఆ ఆలోచనలు తిరిమివెయ్యడానికి మరికొన్ని విషయాలు క్షాపకం చేసుకున్నాడు. వాటివల్ల మనస్సుకు కొంచెం తోరబ కలుగుతుందని ఆనుకున్నాడు. తరవాత జబ్బుచెయ్యక పూర్వం లేన కలవాటయిన ధీరణిలో పడ్డాడు. ఇంతకుపూర్వం ఆ ధీరణివల్ల మృత్యువును గురించిన ఆలోచనలు దగ్గిరికి వచ్చేవి కావు. కాని అదేమి చిత్రమోగాని ఇప్పుడా భోండులన్నీ బొత్తిగా పనిచెయ్యడం మంచివేరాయి. అయినా ఇప్పుడెంతసేపూ అరినా పూర్వధీరణి బలవంతంగా ఆలవాటు చేసుకోవాలని ప్రయత్నించేవాడు. తనలో తాను "పూర్వం నేను ఆసీనుపనులు చూసుకుంటూ గుఱుంగా ఉండేవాణ్ణి. మరీ ఇప్పుడా ఆసీనుపనిలో పడితాను." అనుకునేవాడు. తరవాత తిలపటాయించడం మునివేసి, కోర్టుకు వెళ్లి రోటివారితో బాతాఖానీ నేస్తం చే

వాడు. పూర్వం మాదిరిగానే ఆదరా బాదరాగా మాట్లాడి, ఆ చిక్కిపోయిన చేతులు మర్చివీడ వేల్చడవేసి, జవంకేసి చూస్తూ ఏదో ఆలోచిస్తూండేవాడు. అప్పుడెప్పుడు బల్లమీద పడిఉన్న కాగితాలు దగ్గిరికి లాక్కుని రోటివారితో గుసగుస లాగుతూండేవాడు. మరీ అంతలోనే నిటాగ్గా మాట్లాడి, కమరెప్పలు పైకెత్తి, కోర్టుతాళిమలు బారీచేస్తూ విచారణ ప్రారంభించేవాడు. అయితే ఆ విచారణ సగం నడిచే సరికి ఆ పక్కలో గెప్పి కళింగున పొడిచేదే! ఇరియిన్ అది కనిపెట్టి, మరిచి పోవాలని ప్రయత్నించేవాడు. కాని ఏమీలాభం లేకపోయేది. ఆ గెప్పి ఎదురుగావచ్చి నిలబడి, అతనికేసి చూస్తున్నట్లుండేది. అతను నిర్ధాంతుడవడేవాడు. కళ్లు చీకట్లుకమ్మేవి. ఆ సంఘటన నిజమేనా అని అనుమానం కలిగేది. అంతటి ప్రతిభావంతుడిల్లాంటి అనుమానాల్లో పడి పారబాట్లు చెస్తూండడం చూసి, రోటివారంతా ఆశ్చర్యపడి బాధపడుతూండేవాడు. ఇరియిన్ అతి కష్టమీద మనస్సు నిబ్బరంచేసుకుని, కోర్టువ్యవహారం తెలాగో అలాగ ముగించుకుని, ఎంతో బాధపడుతూ ఇంటికి తేరుకునేవాడు. కోర్టు పనివల్ల మనస్సులో టెంకపోతుందనీ, పూర్వం మోస్తరుగా చీక, చింత లేకుండా గడిచిపోతుందనీ అనుకున్నాడుగాని అది జరగలేదు. ఆ మృత్యు ధీయం ఇప్పుడె ప్రమాదము వెంటాడుతూనే ఉంది. ఎదురుగావచ్చి కమరెప్పలు వాల్చుకుండా తన కేసి చూడమని చెదిరిస్తున్నది. దిక్కులే నట్లుగా అల్లాగే చూస్తూ యమయాతని అనుభవించవలసింది ఆ జీవీస్తున్నది.

ఇరియిన్ ఈ పరిస్థితుల్లోనించి తప్పించుకోదానికి కొన్ని కొన్ని కొత్తమార్గాల సేవ్వించేవాడు. వాటివల్ల అరసికి కొంచెం ఉపశమనం కలిగేదిగాని, కొద్దికాలంలోనే అవస్థిని ఎదుకు పనికిరాకుండా పోయేది. చివరికి ఆ పూర్వం గెప్పి ఒక్కటే అతి ధీయంకరంగా నామొక్కరించేది.

ఇలాగ కొంతకాలం జరిగినతరవాత ఇరియిన్ తాను మొట్ట మొదట సర్వీస గదిలోకి వెళుతూండేవాడు. ఆ గదిలోనే అరసు పడిపోవడం జరిగింది. చివరికి ఆ గది సర్వదంకోసం అరసి తీవ్రతం అంతా

అహతి అయిపోయేట్లుంది. అదంతా ఎంత అసం దర్భంగా రయారయింది! ఆ బట్ట తగిలినతరువాతే అతని శరీరంలో ఆ రోగం అంకురించింది. అగడిలోః బల్లి అక్కడివస్తువులన్నీ పరిశీలించేవాడు. అక్కడ ఉన్న బల్లపైభాగం మెరుగు పాడయిపోయింది.

అది బాగా మెరుగుపెట్టి కుద్ధం చేయించిన బల్ల. ఇలియిచ్ ఆ బల్లపాడవడానికి కారణమేమో అని పరిశీలించాడు. దానిమీద అమర్చిన అల్పం తొలగాకు ఇత్తడిపువ్వు వంకరపోయింది. అతను ఆ అల్పం అందంగా అమర్చడానికి చాలా మెప్పుబుచ్చు పెట్టాడు. ఆ ఏర్పాట్లన్నీ స్వయంగా చేసుకున్నాడు. అది పాడై పోయినందుకు జూతురిమీద, అమె వెలిక శైలమీద విసుక్కున్నాడు. ఆ అల్పం ఒక పక్క చిరిగి పోయింది. అందులో అమర్చిన కొన్ని భాగాలు తల్లిగిందులుగా తిరిగి గాయి. ఆత నవ్వన్నీ యథాక్రమంగా అమర్చి, ఆ ఇత్తడిపువ్వు కొంచెం వంచాడు. ఆ తరువాత ఆ బల్ల, దానిమీద అమర్చిన వస్తువులు మరో మూలపెడితే బాగుండునని అనిపించింది. పంటనే శాఖర్నీ వీలించాడు. ఆకేక విని భార్య, కుమార్తె అక్కడికి వచ్చారు. వారిద్దరు ఆ బల్ల మార్చడం బాగుండదని అన్నారు. భార్య మాట, తనమాట కలవలేదు. దానిమీద బాగా కోపం వచ్చింది. అంతవరకు అతనికా నెప్పిమాట జ్ఞాపకం లేదు. ప్రస్తుతానికి వైకి కనబడకుండా ఆడిగిపోయి నట్లుంది.

ఒకప్పుడెప్పుడైనా ఇలియిచ్ అక్కడి వస్తు లిక్కడి పెడుకొంటే డెవకోన్నా మాసి “అవని వాఖల్లు చేస్తారురండి! మల్లీ డెబ్బు తగులు కుండేమో!” అనేది. ఆ మాటనేవారికి అతని కాబాధ కనుక్కుమన్నట్లుండేది. ఇలియిచ్ దావంతలు అనే పోతుందిని అనుకునేవాడు. కాని తనవని తలంపుగా మల్లీ ఆబాధనిచరించే ఆలోచించేవాడు. తన పార్శ్వంకేసి చూసుకుంటూ “ఇది అక్కడే నుకొంవేసి నా ప్రాణాలు తోడేస్తోంది,” అనుకునే వాడు. ఎంత ప్రయత్నించినా అదికాబాధగౌరవ మురిచిపోలేకపోయేవాడు. అది ఎదురుగాఉన్న పువ్వుల నెనకాలనించి తనకేసి చూస్తూన్న ట్లుండేది. ఇలియిచ్ తనలో “ఇంతా చేస్తే ఇదంతా ఎందుకు జరిగింది? ఏదో యధార్థానికి

నల్లినట్లా తేరకోసం వెళ్ళాను. చేతులారా ప్రాణాల విడిచి నెచ్చుకున్నాడు! తలుచుకుంటే ఇదంతా ఎంత అసందర్భంగా తయారయింది! నిజంగా ఇది ఇట్లాగ జరుగుతుందా? అనిపిస్తుందిగాని, చివరికిది ఆక్షరాలా నిజమైపోతుంది,” అనుకునే వాడు.

ఇలియిచ్ చదువుకునే గదిలోః బల్లి పడుకుని పంటరిగా ఆ సోఫ్టితో చదువుకుంటూ ఉండేవాడు. ఆ సోఫ్టినింగరి తలుచుకుని చూచిపోవడం తిన్న మరేమీ చెయ్యలేకపోయేవాడు.

7

మొత్తమీద చివరికి ఇదంతా ఎల్లా పరిణ మించిపో చెప్పడం కష్టమే. కాని ఆ రోగం చాప కించించి నీరు పోకినట్లు అలాగలాగ పెరిగిపో యింది. మూడు నెలలు గడిచేసరికి, అతని భార్యకు, కుమార్తెకు, డాక్టర్లకు, వాఖల్లకు— ఇంట్లోపాడికి, చివరికి ఇలియిచ్ కి— ఒక విషయం స్పష్టమై పోయింది. అతనివల్ల ఆ ఇంట్లోపాడి నానా ఇబ్బం యలు పడడంవల్ల, అతని ప్రాణాలెప్పుడు హరి అంటాయో, యావస్యంపడికి ఆ అవస్థలెవ్వరు తప్పి పోతాయో అని అందిరు కనిపెట్టుకుని కూర్చున్నారు.

క్రమక్రమంగా అతనికి నిద్రపట్టడం మానే సింది. నిద్రపట్టడానికి కొన్ని ఇంజక్షన్లు రిచ్చేవారు గాని, వాటివల్ల నుగం కనబడలేదు. మొట్టమొదట అతనికి కొంచెం మగరి కమ్మనట్లుండి బాధ తగ్గినట్లు కనబడేది. కాని చిట్టచివరికి ఆ మగతే మరింత బాధకరంగా పరిణమించింది.

డాక్టర్లరెవికోసం ప్రత్యేకంగా కొన్ని ఆహార పదార్థాలు తయారుచేయించేవాడు. క్రమక్రమంగా ఆయచి, ఎక్కువైపోవడంవల్ల అవివూడా నోట్లో పెట్టుకోవడం దుర్బటమైపోయేది.

చివరికి అవతిరికి, ఇవతిరికి ఒక్కదానికూడా కొన్ని ప్రత్యేకమైన ఏర్పాట్లు చెయ్యవలసివచ్చింది. ఎవరో ఒకరు పక్కని నిలబడడంవల్ల, ఇంకా అనేక మైన ఇబ్బందులవల్ల అతని కదంతా ఒక పెద్దఅవస్థగా ఉండేది.

కాని ఈ అవస్థవ్యాపారానే అదినిః సౌఖ్యం కలి గింది. వంటకునిపిడిగర అనిపెంటుగా ఉంటున్న

జరాసింహ అతని కి విషయంబో బాగా అవరాగా ఉండేవాడు. ఇతడు నైతునిష్ఠ, బ్రహ్మినించి తిరి లావక్కుడు. ఎవ్వడూ చిరునవ్వు నవ్వుతూ నుంచి ఉత్సాహంగా ఉండేవాడు. శుభ్రమైన రమ్య నైతు వేడుం వేసుకున్న జరాసింహ ఈ అసహ్యకరమైన పనులు చేస్తూండడం చూస్తే మొట్టమొదట ఇలియింకి కొంచెం ఇబ్బందిగా ఉండేది.

ఒకసారి ఇలియిం బాగా నీరసపడిపోయాడు. కమ్మోడ్ మీదనుంచి లేచినతరువాత పంట్లాముకూడా పైకి లాగ్కోలేనంత నీరసంతో తలూపన ఆపకనే ఉన్న పడకపర్చీలో కూలబడ్డాడు. బాగా చిక్కి పోయి నగ్నంగాఉన్న తన శరీరంకేసి చూసుకుంటే అతనికి ముచ్చెతుంటల పోయాయి.

కాని జరాసింహ గట్టిగా అడుగులు వేసుకుంటూ ఒక్క నిమిషంలో అక్కడికి వచ్చేవాడు. అతని కౌరిజోళ్లలోనుంచి పరిశుభ్రమైన శీతగాలి పరిమళం బయలుదేరుతూంది. దానితో కలిసిన భారవాసన హృదయాని కెంతో ఉల్లాసకరంగా ఉన్నది. జరాసింహ కిత్తివారతో తయారుచేసిన బనియను లోడుక్కున్నాడు. చొక్కాచేతులు మోచేతుల దాకా మడిచివేశాడు. ఆడుకూ పాడుకూన్నట్టు అతి భాషారుగా ఆ కమ్మోడ్ దగ్గరికి వచ్చాడు. ఇలియిం మొహమాట పడతాడేమో అని అరిచివైపు చూడకుండా నిలుచున్నాడు. ఇలియిం నీరసంగా 'జరాసింహ!' అని పిలిచాడు.

మొట్టమొదట జరాసింహ ఏదో తివ్యపని చేసిన వాడిలాగ కొంచెం ఉలిక్కిపడ్డాడు. కాని కనురెప్పపాటులో ఎంతో ఆ పాశ్రయంగా ఇలియిం వైపు చూశాడు. యోజనోళ్లాసంతో కిరికిలించు తూన్న అతని ముఖంమీద చిరుగడ్డం బయలుదేర నూదలలు కనిపిస్తున్నాయి.

జరాసింహ "ఎంతాబూ!" అన్నాడు. "నిన్ను చాలా ఇబ్బంది పెడుతున్నాను. ఏమీ ఆడకోకు. నేను బొత్తిగా నీరసంగా ఉన్నాను."

జరాసింహ కళ్లు కలకలల్లాడుతున్నాయి. నోరు తెరిచేసరికి పళ్లు తకతకా మెరుస్తున్నాయి.

"అడేటిబాబూ అలాగంటారు! ఇందులో

ఇబ్బందేముంది! పుటైదు జబ్బుచేసి పడిపోయారు బాబూ!"

ఆ తరువాత జరాసింహ అతి చాకచక్యంతో తన పని అంతా ముగించివేసి, మళ్ళీ వెంటనే లోపలికి వచ్చి నిలుచున్నాడు.

ఇవాన్ ఇలియిం ఆ పడకపర్చీలో అలాగే కూర్చునిఉన్నాడు.

జరాసింహ కమ్మోడ్ శుభ్రంగా కడిగివేసి మళ్ళీ ఇంకోకటి నిద్దంచేసి ఉంచాడు. ఇలియిం "జరాసింహ! ఇలాగ ఒకసారివచ్చి కాస్త చెయ్యి అందిస్తావా?" అన్నాడు. వెంటనే జరాసింహ అతనికి దగ్గరిగావచ్చి నిలబడ్డాడు. ఇలియిం "నాదగ్గర పని చేసేవాడిని పంపించివేశాను. బొత్తిగా లేచి నిలబడి లేకుండా ఉన్నాను. కొంచెం లేవదీస్తావా?" అన్నాడు.

జరాసింహ అతనికి ఆయాసం రాకుండా అతి బాగ్రతగా రెండుచేతులతోను లేవజెత్తి, ఒక చెయ్యి ఆసరా ఇచ్చి, రెండవచేత్తో పంట్లాము పరిశోధాడు. ఆ తరువాత మళ్ళీ అతన్ని ఆ పర్చీమీద కూర్చోజెట్టాలని ఆనుకున్నాడుగాని, ఇలియిం ఆ పక్కనే ఉన్న సోఫాదగ్గరికి తీసుకువెళ్ళుమని అడిగాడు. జరాసింహ ఇలియింకి ఏమీ ఆయాసం కలగకుండా అతి బాగ్రతగా నడిపించుకువెళ్ళి ఆ సోఫా మీద కూర్చోజెట్టాడు.

ఇలియిం "అమ్మయ్యా! ఇవ్వన్నీ నువ్వు ఎంత లేటిగాచేసి పాకెస్తున్నావు!" అన్నాడు.

జరాసింహ ఒక చిరునవ్వు నవ్వి అక్కడినుంచి బయలుదేరజోయాడు. ఇలియింకి అతే నక్కడ ఉంటేనే, ఎంతో ముఖంగా ఉన్నట్టు కనబడింది. అందుచేత జరాసింహని దగ్గరగా అడ్డేపెట్టుకోవాలని నిశ్చయించి "ఇంకోకక్క చిన్నపని! ఆ పర్చీ నా కాళ్లకింద పెట్టు. కాళ్లు ఎత్తుగా ఉంటే ప్రాణాలకు ముఖంగా ఉంది." అన్నాడు. జరాసింహ ఆ పర్చీ పట్టుకువచ్చి, అక్కడ పెట్టి, కాళ్లు పర్చీమీద పెట్టడానికి కొంచెం చైత్రేడు. జరాసింహ అలాగ కాళ్లు చైత్రేతుతున్నప్పుడు ఇలియింకది ఎంతో ముఖంగా ఉన్నట్టుపించింది. "కాళ్లు చైత్రేతుకుంటే ప్రాణానికి హానిగాఉంది. కాస్త ఒక

తెలగదా తెప్పి కాళ్ళకిందపెట్టు" అన్నాడు. జరాసిమ్ ఆపని చేశాడు.

తెలగదామీద పెట్టడానికి కాళ్ళెత్తినప్పుడు ఇలియిచ్ మళ్ళీ అది ముఖంగా ఉన్నట్టు కనబడింది. తెలగదామీద కాళ్ళు ఉంచిన తరువాత ఆ ముఖం కనబడలేదు. వైగా బాధ ఎక్కువయింది. ఇలియిచ్ "జరాసిమ్! నువ్వు ఇప్పుడేదైనా పనిచేస్తున్నావా?" అన్నాడు. జరాసిమ్ బస్తీకి వచ్చిన తరువాత ఇక్కడి పెద్దమనుషులలో మాట్లాడేటారు నేర్చుకున్నాడు. అందుచేత "అయ్యే! ఏమీపనిలేదు బాబూ!" అని అతి మర్యాదగా జవాబుచెప్పాడు.

"ఇంకా ఏదైనా పనిచేయాలా?"

"అన్నీ చేసేశాను బాబూ! ఇంక లేవటే! కర్రలు కొట్టాలి అంటే."

"కొంచెం కాళ్ళు వైకత్తి పట్టుకుంటావా?"

"అల్లాగే పట్టుకుంటాను బాబూ!"

జరాసిమ్ అతని కాళ్ళు బాగా వైకత్తి పట్టుకున్నాడు. ఇలియిచ్ అప్పుడు ఏమీ బాధలే దలిపించింది.

"అయితే కర్రల మా లేమిటి?"

"వరవాలేదు బాబూ! ఇంకా వానా పొడుంది."

ఇలియిచ్ కాళ్ళు వైకత్తి పట్టుకోమని చెప్పి, జరాసిమ్తో కలుద్దు చెయ్యలు పెట్టాడు. జరాసిమ్ అలాగ కాళ్ళెత్తిపట్టుకున్నంతసేపు ఇలియిచ్ తెప్పి బాగా తగ్గిపోయినట్టనిపించింది.

తరువాత ఇలియిచ్ జరాసిమ్ను అప్పుడప్పుడు పిలిచి, అతనిన్ని కాళ్ళు వైకత్తిపట్టుకోమని చెప్పి, ఏవేవో మాట్లాడుతూంటేవాడు. అలాగ కలుద్దు చెయ్యలుంటే అతనికి బాగా ముఖంగా ఉండేది. జరాసిమ్ ఇలియిచ్ చెప్పినవన్నీ ఎంతో ఆహ్లాదంగా చేసిపారేస్తూంటేవాడు. అతని ఆహ్వానంతో, మంచి తినము చూస్తూంటే ఇలియిచ్ కాళ్ళు చెయ్యిగిల్లేవి. ఎవరైనా మంచి ఆహార్యంగా ఉంటే ఇలియిచ్ కింతకు పూర్వం కన్నెట్టుగా ఉండేది. కాని జరాసిమ్ ఆరోగ్యము, ఉత్సాహము చూస్తే ఇలియిచ్ ప్రాణాలకు పోయిగా ఉండేది.

ఆ యింట్లో జనాభా అంతా ఇలియిచ్ ఏదో కొంచెం జబ్బు చేసిందనీ, అది అంత ప్రాణాపాయకరమైనది కాదనీ, కళ్ళు మూసుకుని నాలుగురోజుల పాటు చుండు పుచ్చుకుంటే ఆ జబ్బు నివృత్తించిపోతుందనీ అంటూండడం ఒక పరిపాటిగా తెలుస్తోంది.

ఇదంతా వట్టివటన అని వారందరికీ తెలుసును. అయినా అందరు ఈవిధంగా అంటూండడం చూస్తే ఇలియిచ్ ఒక్క మండిపోయేది. వాళ్ళేమి చేసినా ఇక జబ్బు కుదరడం కలలో వాదనీ, అలాగలాగ యమయాతనపడుతూ ఎప్పుడో ఒకప్పుడు ప్రాణాలు విడిచడం తప్ప గత్యంతరం లేదనీ అతనికి తేలిపోయింది. ఇలాగ తేలిపోగా ఇంటిలోవాళ్ళందరూ ఇలియిచ్ ఆ విషయమే తెలియలేదన్నట్టు మాట్లాడేవారు. పరిస్థితి ప్రమాదకరంగా ఉన్నా అత్యే ఏమీ లేదని భరవసా ఇచ్చి, అతనిని నమ్మించడానికి ప్రయత్నించేవారు. ఇలియిచ్ అదంతా దూసి లోలోపల కుమిలిపోయేవాడు. అతడు ఈ క్షణంలోనో ముందు క్షణంలోనో చావడానికి సిద్ధంగా ఉన్నాడు. వారంతా ఈ సంఘటన ఏదో నిత్యకృత్యం క్రింద జమకట్టి వేస్తూన్నట్టు కనబడింది. వైగా ఆ కటనకు అంటూదరి ఉన్నట్టు కనబడలేదు. దానితో అతను ఒక్కసారిగా వారిమీద విరుచుకుపడి "చాల్లండి ఈ దొంగనటన! నేను చిచ్చిపోతున్నావని విగానా నానూ కూడా తెలుసును! అందుచేత ఆధమపక్షం ఈ దొంగనాటకమైవా కట్టిపెట్టండి!" అని గట్టిగా దులిపిచెయ్యాలని అనుకున్నాడు. కాని చివరికా మాటలు నోటిచిరరదాకా వచ్చి ఆగిపోయాయి. మృతి అంటే అత్యంత భయంకరమైన విషయం! కాని ఆ యింట్లో ఉన్నవాళ్ళు అమర్యాదకరంగా పరిణమించిన ఒక చిన్న ఇబ్బందికింద జమజాతైవారు. తన విషయంలో ఎవరు బాధపడడం లేదన్న విషయం ఇలియిచ్ కిప్పుడు స్పష్టపడిపోయింది. అసలా ఇంట్లోవాళ్ళ కలిసి విషయం తెలుసుకోవాలన్న భూమిక లేదు. ఒక్క జరాసిమ్ మాత్రం అతనిపరిస్థితి గ్రహించుకుని బాలిపడేవాడు. ఒక్కొక్కప్పుడు రాత్రి తెల్లవాల్లు అలాగే మధ్యన అతని కాళ్ళు ఎత్తి పట్టుకునేవాడు. తెల్ల పడుకోమని చెప్పితే "వా కేమీ ఇబ్బంది లేదు బాబూ! ఇప్పుడు కాకపోతే ఇంకా

స్వేచ్ఛన్నాక నిద్రపోతాను." అనేవాడు. తరువాత మరింత ఆప్యాయంగా "మీకు ఒంట్లో కాగోసవ్వ కామాత్రం చెయ్యకపోతే ఎలాగ బాబూ!" అనే వాడు. ఆ యింట్లో వడించనివా డా జిరాపిష్ ఒక్కడే. అతని భోరణినిబట్టి చూస్తే అతని నొక్కడే ఆ పరిస్థితులన్నీ పూర్తిగా గ్రహించివట్టు, ఇక దాచడం లాభం లేదనుకున్నట్టు తేలిపోతున్నది. జిరాపిష్ ఆంతమాత్రంతో ఊరుకోక తాగా ఒక్కచిక్కిన యజమానిమీద చాలివడి అన్నివిధాలా ఆనరాగా ఉండేవాడు. ఒకసారి ఇలియన్ అతన్ని ఇల్లిపడుకో నుని ఎలవంతి పెట్టాడు. జిరాపిష్ ఇంక ఉండవట్టలేక "ఈయాలో లేపోఅంతా ఎల్లిపోవారిగందా! బాబూ! ఈమాత్రం కట్టమేనా పిచ్చుకోకపోతే ఎలాగ బాబూ!" అని సమాధానం చెప్పాడు. అతని కాపని ఏమాత్రము భార మనిపించలేదు; తానీవేక అపట్టులో ఉన్న ఒక మనిషికి సాయపడుతున్నాననీ, ఇల్లాంటి పరిస్థితుల్లో లేచివలెనా తనకు సాయపడగలరనీ అనుకున్నాడు.

ఈ నటన మాట ఇలాగ కదిలివేసినా, ఇంకోక విషయం ఇలియన్ తాగా బాధపెట్టింది. అల్లాంటి పరిస్థితుల్లో కుటుంబంలోవారంతా తిన్నెంతో ఆప్యాయంగా చూస్తారనీ అనుకున్నాడు గానీ, అది జరగలేదు. చాలాకాలం ఆ జబ్బుతో తీసుకున్నాక

అతనికి అందరు తన్నొక జబ్బుపడిన పిల్లవాడిని చూసిన స్థూల్యాయంగా చూడాలని అనిపించింది. ఆ ఆభిప్రాయం మైకి చెప్పడానికి పంకోచిస్తే సంతోచించి ఉండవచ్చును గానీ, తన్నందరు పనిపిల్లవాడిని బుజ్జగించినట్టు బుజ్జగించాలని కోరుకునేవాడు. తానొక పెద్దఉద్యోగంలో ఉన్నాననీ, తనకప్పుడే గడ్డాలు మీసాలు తెరుస్తున్నాయనీ, తనది చాలా అసందర్భమైనకోరికనీ అతనికి తెలుసును. అయినా ఆ విధమైన ఆప్యాయంతోసం తహతహలాడిపోయేవాడు. అయితే జిరాపిష్ అతనికి అంతటి ఆప్యాయంతోను పరిచర్య చేస్తూ ఆవరంగా చూస్తుండడంవల్ల ఇవ్వకు కొంచెం సుఖంగా ఉంది. ఇవాన్ ఇలియన్కి ఒక్కసారిగా బాధమని గొంతుల్లి ఎడవాలనీ, తన్నందరు బుజ్జగించాలనీ ఉండేవి. కాని అంతలోనే పె.చె.క. అక్కడికి వచ్చేవాడు. అతన్ని చూడగానే ఇలియన్ ఒక్కసారిగా మూతీ, చుక్క లిగించుకుని కూర్చుని, ఒక గొప్ప వ్యక్తిలాగ నూట్లాడడం మొదలు పెట్టేవాడు. ఆమైన ఆలవాటునుబట్టి ఆనాటి కోద్దుకేసులలో ఇచ్చిన తీర్పు రిప్పని వాదించేవాడు. వానిమీద పె.చె.క. ఏమైనా అంటే తను పట్టిస కుండటికి మూడే కాళ్ళంటూ కూర్చునేవాడు. ఈవిధమైన అనత్యపరిపరాల ప్రభావంవల్ల అతని కాగివరిలోనూ లన్నీ—అతి దుర్భరంగా గడిచిపోయాయి.

[ఇంకా ఉంది]

కృష్ణదేవరాయలు

కళింగ జైత్రయాత్ర ౪*

శ్రీ వేలటూరు వెంకటరమణయ్య

ఇంతవఱకు గృహరాజుల కళింగ జైత్రయాత్ర యేకపాటికాదనియు సంభాషణులు గలవనియు నిర్ణయించితిని. ఇక వాయానుభుష్టము లందును వడిచినయుద్ధినికేడుములను వివరింపవలసి యున్నది. ఉదయగిరి ముట్టదితో గళింగదండయాత్ర ప్రారంభమైనది. కళ్యాణము 1484 ప్రశోత్పత్తి పుష్య మాసమున రాయలువైశ్యమంతోవచ్చి యుద్ధముగిరికి ముట్టడిచేసెను. రాయవాచకమునందు కృష్ణరాయలు ఉదయగిరి దుర్గమునకువచ్చిన 'హర్మ్యక్షున గుర్గములపై లగ్నయొక్క గా దుర్గములో'వివాదు తిమరేతివైపట్టు నమ రించేసి మండ్లునుండు శిలపై నిర్వహించలేక కొలిచి వాడు' అని యున్నది. ఇది వాస్తవమును గిప్పి పుచ్చికి యిరిగెయోత్తి. ఈ ముట్టడి సుదీర్ఘ కాలము నడిచినది. ఉదయగిరి తీరాంధ్రదేశ దుర్గములందు బలవత్తిమయైనది, —దానిని సాధించుట ముఖ్యపాత్రయై వైవ కార్యముగాదు. దాని పరిసరములు పర్యటి మునుమునుచేతి దుర్గముపై శ్రేణుజన దుర్బేద్యముగ నుండెను. దానిని కొమ్ముట కొక్కటి దప్ప మాధాం తనము లేదాయ. అదియే మిక్కిలి యలుకైనది.

మనుష్యులు సైతము ఒకరివెనుక నింకొకఁలుగ నె వడిచి పోవలసియుండెను. ప్రకృతిచే వింతి బలిష్ఠమైనం దువలన దానిని సంరక్షించుట కల్పదంభాక్షులు చాలియుండెరి. కొద్దిజనులు కొండలనందువను బండిలు వెనుకను దాగి యెంతటి ప్రబల శత్రువునైనను ధిక్క రించుటకు ఇక్క నియతకాశముండెను. వీరి వాకటిచే మాడ్చివతిప్ప కొటను వశపఱచుకొను నుపాయమువల్ల మెద్దియులేదు.²

కృష్ణరాయ లసామాన్య ప్రహారయైన దళ వాయకుడు. దళములను కూర్చుటయందు విప్లవ యందును యుద్ధాంగమున శ్రేణులపై బురికొల్పుట యందుకూత్రమే కాదు అతని ప్రజ్ఞ వికసించినది. అసాధ్యమనుటకు అతిదెలుగదు. ఎట్టి యాటంక మైననుసరే—మానుషముగాని యమానుషముగాని— అతనిహర్షముమండి తొలగిపోవలసి నది. కావున దుర్గముపైవకొటను మగమును సేయుటెట్లు? అని యతిడు చింతించి చింతించి దాని పరిసరములనుండిన బండిలను కొండలను పిండిగొట్టుటయొక్కటియే దుర్గమును జయించుటకు పరియైన యుపాయమని నిశ్చ యించెను. కాని యదిములునైన కార్యముగాదు; రాయలూ పది నెట్లు నిర్వహించెనో తెలుపువాని ములులేవు. కాని దాని నెరి నేర్చుటకు వలసిన మనుష్యు బలగము కొంచెపంచెనుని యెంచుటకు వీలులేదు. ధన వ్యయమున తిక్కినదయ్యెయండదు. జనసౌమమును ధన పంచత్తిగిరియందుండిను దానిని కొనసాగించుటకు రాయలకు తదుపేరిమిది మాసములు పట్టినవి. ఈకాల మంతయు గృహరాజు లుదయగిరియందు స్థిరముగ నుండలేదు. రాజధానికి పోవుదువచ్చుచు నుండెను. పూర్వ శ్రేణిములకు దూత్రపోవు సేవమున రాజ్యమున జాలభాగములను ప్రోక్తి మారుచుండెను. తుదకు ఉదయగిరి దుర్గమును మగమును సేయు మార్గవిర్యా

(*) వికృతి క్షేష్ణ భారతి పుటము ౬౪౪-వో తిరువాయి)
1. కళ్యాణము .1486 మొదల కెల్లు భావసంవత్సర క్షేష్ణ బ 2 వాడు ఉదయగిరి కృష్ణరాయలకు సైవస మాయనని యతివెదట నెలకొల్పిన జయకాండములకల్ల డెలి మునున్నది. (N D I. III. U. 40) ఉదయగిరి ముట్టడి యొకటిన్నరసంవత్సరము పర్యంతము సాగి ఎని మాసాలనా పెప్పమున్నాను. (Forgotten Empire, p. 316) కావున ప్రైత్యపట్టు క. 1484 ప్రశోత్పత్తి పుష్యముందు ప్రారంభమాయెనని తెల్ల ముచున్నది.
2. Forgotten Empire, p. 316.

గము ముగిసెను. తనభటులు కోటయగుజాల సమీపించుటకొఱకు నచటిగంప నీలల ననేకములను జరుగ గొట్టి వాని మీదుగ పెక్కుమార్లముల నేర్పుటచెను. ఒకరి వెనుక నొక్కరుగ నచచిహ్నించునీయుండిన ఇటుకుదారిని విశాలముజేసి వెదలైన బాటగ నార్చెను. ఇట్టివానినినే మఱికొన్నింటిని గూడ

2. ప్రతాపరుద్రగజపతి పినతండ్రి పేరు వాస్తవముగ తిరుమలకాంతిరాయలని దృఢముగ జెప్పటకు వీలులేదు. దీని విషయమైన సాక్ష్యము ఒక్కరితిగ నుండలేదు. కొన్ని కావనము తిరిగి తిగాములకాంతిరాయలని పేర్కొనమన్నను (NDI. III. U. 38, 40, TTDI. III. 77) మఱికొన్నిటియందు తిరుమలరామారావు లేక రాతిరాయలని యున్నది (TTDI III. 76, 80, 81); ఒకానొక కావనమున వితిని నామధేయము (U. 37) తిరుమలరామరావులని యున్నది. ఇట్లు కావనపాక్ష్యమే భిన్నమైయుండు వాస్తవమును పీఠి విరుద్ధముగ నతని మఱియొకరినముగ జేర్కొనుచున్నది. ఆముక్తమాల్యదప్రథమాశ్వాసాంత పద్యమునందు 'ఇది రామరచార్యవీర తత్పితృవ్యక్తి' అను వాక్యమునకు వ్యాఖ్యాతలు పగంపరగ 'ఇది రాజ్' గజపతియైన ప్రతాపగురునియొక్క, ఉదయ ఉర్విగర = ఉదయగిరి దుర్గమందు, తక్ = గజపతికి, పితృవ్యక్తి = పినతండ్రియైన ప్రహరేశ్వర పాత్రుని చేతి' అని యర్థవివరణము వ్రాసియున్నారు. కాని ఇది తప్పు. ప్రహరేశ్వరపాత్రునికి ఉదయగిరితో నెట్టి సంబంధ ముండినట్లును అపదదు. ఇతడు కొంపపల్లి దుర్గాధ్యక్షుడనియు నచట రాయల కతడు పట్టుక దెననియు నాముక్తమాల్యదకృతీయాశ్వాసాంత మందలి 'ఇది సాత్రిప్రహరేశ్వర' అను పద్యమువలన విడితమగుచున్నది. ఇతని సంపూర్ణనామధేయము ప్రహరరాజు శిరిశ్చంద్రపాత్రుడు. ఇతని బోధజనమహాపాత్ర విజితభానులతో గూడ రాయలు జీవగ్రాహముయొక్క కొంపపల్లెయందు బట్టుకొనినట్లు కావనములు జెప్పుచున్నవి. (TTDI. III. 80) కావున లభ్యమైన సాక్ష్యము నాధారపఱచుకొని యుదయగిరియందు కృష్ణరాయల చేజిక్కిన ప్రతాపరుద్ర గజపతి పినతండ్రియొక్క వాస్తవిక నామధేయమిది యని నిశ్చయించి చెప్పటకు వలమవచ్చును.

4. NDI. III U 38, 40.

నిర్మాణము గావించి కోటకొండకి బోవుటకు వసతి చేసికొనెను. ఇంతిశ్రమపడినను కోటస్వాధీనమున నట్లగడవలేదు. దుర్గాధిపతియు ప్రతాపరుద్ర గజపతి పినతండ్రియునగు తిరుమల కాంతిరాయడు కోటను గడు బాగైతతో కాపాడుచుండెను.

కృష్ణేశ్వరరాయ లిట్లువియగిరి దుర్గమును జయించుటకు భగీరథ ప్రయత్నియు నేయుండుచో దాని జాయచు ప్రతాపరుద్ర గజపతి మిన్నకుండులేదు; ఆత డొక గొప్పవైద్యమును పంపిపట్టుకొని రాయల వోడించి ముట్టడిని లేవదోలుట కొఱకు తగలివచ్చెను. కాని రాయల తిరిగి నిజవైద్యముతో నెగుర్కొని పరాధుడని గాంచెను. న్యాయజేయంశమును ప్రవాపించలేదు; కాని యుదయగిరి తిగాముల కావనములందు 'ప్రతాపరుద్ర గజపతిని కొంపపట్టుకపర్యంతం విరుగ బోడిచి' యని సంగ్రహముగ నూచింపబడియున్నది. ఇందువల్ల కృష్ణేశ్వరరాయ యుదయగిరిచేతి ప్రతాపరుద్ర గజపతిని పరాజితుని చేయుటయొక్క కొంప పట్టు పర్యంతమును నరికి చెన్నంటి తిరుమలకొని బోయెనని విడితమగుచున్నది.

గజపతి ప్రతాపగురుని నిజ్జేడించి తిరుమల గొట్టి కృష్ణేశ్వరరాయలు నమరిగివచ్చి ఉదయగిరిని జేరి దుర్గము నెక్కిన స్వాధీనపఱచుకొనవలయునని పట్టుపట్టెను. ముట్టగుండు దుర్గమునకు వేగతి (మేవతి) వేయించెను. వేగతి యనగా కోటకు రాక బోకలను సంపూర్ణముగ నాపివేయుటకు చుట్టును పెట్టు గోడ. వేగతి వేయించిన పిమ్మట బయటినుంచి కోటలోనికి పరార్థము లేవ్వయుబోక నిలిచిపోయినది; కాని కోటకొనలిదందు దైర్యసాహసములను జూపి మెండ్లి పెక్కుదినముల పర్యంతము బోరాడెను. ఈ యుద్ధము కృష్ణరాయ నిజయునునందు వర్తింబడి యున్నది.

"కోటలు దుర్గముల్ గొనుచు బోవటముల

ధాటిచే మించు నార్జిటివాగు

కంట కాపాతి కంటంకనార్జితి లీల

దంబలైతిగు తొంగంటివాగు

నిల్వరంబుగ శత్రునికంటంబు నలగించి

ధరులై మించు గొల్బూరివాగు

చాల దొర్చులలీల నమదారిసంఘంబు

దూరించి వెలయు నందలివార

లాదిగా గల్లు రాజులు మేదురగతి
తుళువదొరలును బోయలు గురుసుగాగ
బలిదనమును ఘోరమా రణమునెన్ని
నిలిచిపోరాడె గజపతి బలములప్పుడు."

"తీర్తిగ వాకువా ను కడిందిరొక
వలంగోటివార లా
రావలవాను గూడుకోని రాత్రిబగల్
చతురంగవేసతో

నేవగ జూచినకో రెలియ నెంతయు
కక్యముగాని దుర్ముఖ
ఘోరరమాళి గాంచి యొకలూటన
దీనిద నందుదగ్గుడై.

దిగ్గనలేచి పాపానిము కేటపడక
మును మున్ను గాగదా
నగ్గలికకో తెలంగు విషమంతయు
గన్గొని రోష చిత్తుడై .

లగ్గలకెక్కి రందలు బలంబు చలం
బలంకో రవంబులకో

దిగ్గజములో వసంక బలు లెంతైన
గుంపులు గూడియుండిరికొ."

ఈ విషయమున తెల్పు ప్రాచీన గాథ యొకటి
యాము క్రమాల్యద వ్యాఖ్యలం దుదాహరింపబడి
యున్నది. 'కృష్ణదేవరాయల దిగ్విజయములలో ఉద
యగిరి దుర్గమును ముట్టడించినప్పుడు అందు ప్రహ
రేశ్వర పాత్రుడనువాడు గజపతికి పినతండ్రి
కావుండి కడు సమర్థుడై ఎన్నోళ్ళకును దుర్గమును
లో బడినీయక పోరాడుచుండెను. అంత నొక
నాడు కృష్ణరాయలు 'ఈ దినము ప్రహరేశ్వరుని తల
ద్రోక్కనిది స్నానముచేయవని ప్రతిజ్ఞచేసి ప్వయ
ముగా ముట్టడి నడిపగా ప్రహరేశ్వరుడు ధయపడి

5. కృష్ణరాయ విజయము 8 : 58-60.

6. "...and in it he captured an aunt
(some say an uncle) of the king of Oriya
who was taken captive and carried off-
with all courtesy that he could show her
(him), having her (his) liberty; and he
took her (him) along with himself."—

—Nuntia, Forgotten Empire, p. 317.

'దుగంజితవృక్షభసేన సా శుదయగిరివరం తిక్ర
రాచు త్తరాజం

లోబడె'వట. ఈ యైతిహ్యమున ప్రహరేశ్వరు
డనుట తప్పైనను తక్కినవిషయము సత్యదూరము
గాదు. కృష్ణరాయల కంటిక్రింద పోరాడ దొడిగిన
రాయరాణువ యసాధరణ పగాక్రమముజూపి నలు
ప్రక్కలను లగ్గలకెక్కినా. ఎంత పామర్యము గల
వాడైనను తిరుమలకొంతిరాయుడు ప్రబల శక్రుడశే
మును మార్కొనబాలక రాయలతో సంధికోశెను;
అతడు కోరిపమేరకు సమాధానమున కొడంబనుటకు
రాయలు సంకోచించెను. చిలన యొక భర్తసంకేహ
మాతని చిత్తమును కఠదెట్టినది. తిరుమలకొంతి
రాయని శిరము ద్రొక్కనిది ఆ దినము మజ్జనము
సేయవని ప్రతినవట్టెగదా; మఱి యితడు కోరినట్లు
సంధి ననుగ్రహించిన ప్రతిజ్ఞాధంగమును. శిరదార్థి
యగు శక్రుని రక్షింపక నిరాకరించుట రాజధర్మము
గాదు. విమనీయులుకును వోచక సంకటపడుచుండ
రాయలకు సర్వశిరః ప్రధాని యిప్పటి యొక యుపా
యమును దెప్పి మనశ్శాంతిని గలిగించెను. తలపాగ
ద్రోక్కిన తలద్రోక్కినట్లే యగును; తిరుమలకొంతి
రాయుడు దిన యుష్టిపమును రాయల పాదములకడి
నుంచుట కంగీకరించిన ప్రతిజ్ఞయు ధంగముగాదు;
శిరదార్థులను సంరక్షించుటకును వలనుపడును. తిరుమల
కొంతిరాయలు రాయలు కోరినట్లు పాగ నతనిపాదముల
క్రింద వైచెను; రాయలందులకు సంతిసించి యత
నిని చంపక విడిచిపెట్టెను. ఈ సంధివృత్తాంతము
బాలవటకు పరిపరిగవచ్చు యైతిహ్యములనుండి
సంగ్రహించినది. ఇది సత్యమని ఆ ముక్తి ప్రథమా
శ్వాసాంతపద్యము దుజాపునీయుచున్నది.

'ఇది కర్ణాట భూభృతిస్థిరభూహ పావాక లభేధరా
డుదయోర్విఃకంతిర్విత్తికృతి నవోపాయ

నాష్టిమర
త్పద్యగంజతృద కృష్ణరాయ వసుధాభ్యుదితా
ము క్రమా

ల్యదవాశ్వాపము హృద్య పద్యముల వాద్యం
మహింబోల్పనన్.'

ఇట్లు స్త్రీపము నుపాయన మొసగిన తిరుమల
కొంతిరాయనికి గృష్ణరాయలు ప్రాణదానము చేసిన
గాని విడిచిపెట్టలేదు; బండ్లీక్షుని గాలించెనని
పాద్యుగీను రచనలను, సమకాలిక వాఙ్మయమును,
రాయల 'కాశనమ్మలను ప్రాశస్త్యము యలగ్న చున్నవి.6
కోటను స్వాధీనపఱచుకొని దుర్గసంరక్షణకు సాధు

కంపరాజును నియమించెను. 7 తరువాత సాళువ తిమ్మరు సయ్యను పిలువనంది సాళువ సరసింగ రాయల యాజ్ఞమును తానెంత చక్కగ నిర్వహించి నదియు వివరించి తనకంటెటితో దృష్టికలుగ లేదనియు, వారియారాజ్యములోనికి నూత్నయోజనముల పర్యంతము సూచించేసి పోలయ్యవనియు, సంగుళు వలసిన వస్తువునుగని తియారుచేసి సైనికులకెల్ల జీతమును సంపూర్ణముగ నిచ్చివేయవలసినదియు వాల్టా పించెను. 8 తిమ్మరు సయ్య రాయల యాజ్ఞానుసారము సేవలకు ప్రయోగమునకు సంసిద్ధము పేయగడాను. కృష్ణజీవరాయలంతట సైన్యముతో గదిలిపోయి కొంపటిటిని పాధింపుటని తిమ్మరునునకాజ్ఞ చేసి జేపే యలతోగూడ 'తిరిగి విజయనగరం రాజధానికి విచ్చేస్తున్న తిరుమలమీందటి విచ్చేసి తిరువేంగళవాళుని దళించి తిరువేంగళనాథ జేవునికి కనకాభిషేకం

బద్ధికృత్య...' - సంగీతినా రోగినయము.

Further Sources of Vijayanagara History. I. No 16. (a).

'ఉదయగిరి దుర్గమును పుచ్చుకుని ప్రతాపరుద్ర గజపతివారి పిన్నతండ్రి తిరుమలకొంతిరాయనిని పట్టుకొని...' NDI, III, N. 40.

7. రాయవాచకమున 'కంపన్నును దుర్గముందు తాద్యం పుచ్చి' అని యున్నది. మనుమంచి ధట్ట కృతి అక్టోబరు 10వారి మనుగ్రంథము సాళువయోధిరరాజు ధిమాంబికా పుత్రుడని కంపరాజున కంటిరి విరాయబడినది. ఈతను కృష్ణరాయల సిద్ధకృపాణుడట (8:1). ఇతడే రాయవాచకము చేర్చును కంపన్నుకావచ్చును.

8. *Nuniz Forgotten Empire, p. 317.*

9. *TTDI. III 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75.*

10. *TTDI. III, 76.*

11. రాయవాచకము, పుట. 91. 'కంచూర్కి పాగా' 'కంచూరి'ను నది పొరతాటు. 'కంచు కూర్కి' అని యుండవలయును. మా. కృష్ణరాయ విజయము 3: 68 'అట కంచూరు ధట్ట దిరకాహళి శంఖ భేరిదిరావములో భోదకలగ' అని.

11a. కాళహస్తి మొదలు జగన్నాథం పోవ్వంతిం గజపతినిను. రాయ. పుట 97.

చేసిరి. మఱియు, 'తదాతిథి (శకవశాఖంబులు 1486 మీదవడచే భావదంపతిర్న ఆషాఢ శు. 15. గు) మన్వాది పుణ్యకాలమందు భారాపూర్వకంగాను' 'పాత్రిపాంటి సీమలోని తాళిపాకగ్రామం 1' 'సమపించిరి.' 'కృష్ణరాయలజేవులు చిన్నా దేవ మ్మం గారును, 'తిరుమలదేవమ్మం గారును తిరువేంగళనాథ జేవునికి కంచూలయు సరపదికమును సమపించిరి. 9 విజయము ప్రసాదించినందులకు ఇచ్చినవిను గ్రీ 20క కేర్వరిస్వామి కృతిజ్ఞతా పూర్వకముగ సమపదించిన కౌశల గాలోలును. ఇట్లు భగవత్కైంకర్యమును ముగించుకొని రాయలు రాజీవాసముతోగూడ విజయనగరమునకు దివలెను.

కొంపటిటు:—రాయలయాజ్ఞ వొప్పన సాళువ సమ్మగనదండవాళుని యాధిపత్యముక్రింద రాయ రాయన కొంపటికు దుర్గముచే పు. పూచించెను. ఆంధ్రశిశిమునిందు గజపతి సామ్రాజ్యములోని ముఖ్య ఆయాపట్ట స్థానములలో నది యుదయగిరికి తుల్యమైనది. కొంపటిటి దండపాలుకు రాజధాని. చుట్టుపట్టులనుండు అద్దంకి యమ్మనాచోలు మొదలగు దండపాలుల నేలు పెద్దకాదులు కొంపటికు దుర్గాధ్యక్షునికి లోబడియుండిరి. ఈ దండపాలులలో దుర్గము లనేకములుండినవి. దక్షిణదిశనుండి గజపతి సామ్రాజ్యముపై నెత్తిరమ్మ శత్రు వీరుర్గులుల నన్ని టిని మొట్టమొదట పాధించుట యత్యంత తవ్యకము. వానిని విడిచిపెట్టి కొంపటిటి నొక విధ జయింపగల్గినను అచ్చట నరినికి స్థిరముగ వన యధికారమును నెలకొల్పుటకు ఏలుగాదు. ఈ మర్కమును జక్కగ నుర్తించినవా డినుటవలన తిమ్మరుసయ్య దీని నన్ని టిని జయించి స్వాధీనపఱచుకొనిన పిదపగాని కొంపటిటితోరి యెత్తుకొనలేదు. ఇది వరుసగ 'అద్దంకి, విరికొండ, బెల్లంకొండ, వాగాజాని కొండ, తింనేడు, కేతివరం మొదలయిన గిరిగుణాద్ధుల దుగణములు 10.' ఇదిగాక రాయవాచకమును గొప్ప రాయవిజయమును కంచుకూరును గూడ జయించిపట్టు తెల్పున్నది 11. ఇది సుసంగతమే. గజపతి సామ్రాజ్య ముప్పుకు నెల్లూరుమండలములో అత్తికూరు పర్యంతము వ్యాపించియుండినది 11a; కావున కంచుకూరు గజపతి సామ్రాజ్యాంతర్గతమై యుండవలయునని సంత యములేను అది క్రీ. శ. 1422 వఱకును రెడ్డిరాజు కుటుంబమునం వొక కాళురు ముఖ్యస్థానమై యుండె.

అప్పుడది యెట్టి స్థితియందున్నను (క్రి. శ. 16 వ శతాబ్ద పూర్వార్థమున దాని ప్రాముఖ్యత నింకను గోల్పోలేదు; కావున రాయరాజున ఉదయగిరి నుండి బయలుదేరిన పట్టు కంగుకూరిని విశేషము కొనిరనుట విశ్వసింపదగిన విషయము. పై చేర్చిన దుర్గములలో గజపతివారి పక్షమున శివ్య రెండు కావుండినా రెల్లు పోరాడినట్లే తెలియును. కాని కృష్ణరాయలచే గొండిపీఠమందు పీఠభ్రమగజపతితో గూడ పట్టు వడిన పాత్రసామంతులై యుండుననుటకు గొంత యవకాశము గలదు పట్టుపడిన పాత్ర సామంతుల సంఖ్యయేను, కంగుకూరితో గూడ రాయరాజున జయించిన దుర్గముల సంఖ్యయు చేతే. మతీయు ఆముక్తపీఠకయందు ఉత్కిలక్షత్రము పాత్రులెల్లను కొండిపీఠియందుండిల్లు కృష్ణరాయలు వ్రాసియున్నాడు. మౌలికజాహుడ గజపతి రాజ్యమందిరి దొంగెల్ల సంజెహానీ యుండినది చెప్పియున్నాడు. మతీయు రాయవాచకమున పై చేర్చిన దుర్గములందలి ప్రజలు రెండు తమ దొంగలన్ను తావుకు అవగా కొండిపీఠమకు పోయిరెల్లు చెప్పియున్నది 11b. కావున రాయలకు కొండిపీఠియందు పట్టువడిన ఏడుగు పాత్రసామంతులను పైచేర్చిన దుర్గముల కధిపతులైయుండునది ఉహితమే గల్గుచున్నది. ఈ యూహ సరియైనదేని, రాయరాజునకు లందు చేర్చినవిషయ దుర్గములయొక్కయు పాత్ర సామంతులయొక్క వరుసయు నొక్కటియై యుండునది కంగుకూరికి కుమారహంపీఠమి కొడుకు నరహరిదేవుడును, అద్దంకి రామారీ మల్లుఖానుడును, వినకొండికు ఉద్దండఖానుడును, చెల్లంకొండికు జవ్వాలకువాపాత్రుడును, నాగార్జునుని కొండ్లకు పూసపాటి రాచిరాజును, తింగేడుకు శ్రీనాథరాజు లక్ష్మీపతిరాజును శీతివరమునకు పచ్చిగుబాలచంద్ర పాత్రుడును దుర్గాధిపతులై యుండురు. రాయవాచకమున కొండిపీఠి దండయాత్ర కొంచెము విప్రలముగ వర్ణింపబడియున్నది. రాయలైవ్యము 'కొండ్ల పీఠికి కదిలిపోగా దుర్గములలో నున్న పూజములవారు సముద్రంపొంగి వచ్చేరిరిని నేనా

సముద్రం కదిలివచ్చేది కని కాలిఘాళిమన్నుముట్టి మార్యునిశ్చిగప్పినగని స్థలములు విడిచి పోయేవాగున్న కాహళివ్యవధిని పోతే వారున్న యారీతున కొండ్ల పీఠసేమకొటలు దుర్గాలలోనున్న వారలుసరాగే భ్రష్టులై తమ తమ దొంగలన్ను తావుకు పోసాగిరి. పోయిదొంగలు పరునెనిమిది కప్పు బాల వారున్న మూడులక్షలపాయ దళమున్ను కొండిపీఠు కొండవల్లె, చెల్లంకొండ్ల, విన కొండ్ల, నాగార్జునం కొండ్ల మొదలయిన దుర్గాలకు పోలు బడియైన శివు లాద్యంధ్రం నిపారెం శేవ్రావున్నాయ. గనక ఆయాళిమలో గల ప్రజలందరినీ సకలమును కొల్లెయిచ్చి మిక్కిలి అండుపడి అయిన దుర్గాలుచేరినారు. 12

ఇందువల్ల గృహరాయల కొండిపీఠు దండయాత్ర స్వభావము జక్కగ దెలియవచ్చుచున్నయుద్ధాంశ మొక్కటియైనను విశేషమునటలేదు; కాని సర్వత్ర రాయలకు జయము చేతు తెవనియు, బైచెప్పిన దుర్గములందు రాయలు విజయములను కావుంచి దుర్గ సంరక్షకులను నియమించెననియు నీ క్రొందివాక్యములు దలపుచున్నది.

'కందుూర్కి పోగా దిహమివ్వని విన్న తుదాన్నె ఆస్థలంవారు వెల్లిపోయిరి. గనక ఆస్థలం తొక్కియూచి అచ్చట తాణ్యం వుంచి 'యచటి నుండి వినికొండకై సదవంగా వారు యా వార్తలు విని స్థలం నిర్వహింప చేర మని యించి మునకలుగా వెల్లిపోయిరి. అక్కడ భాస్కరయ్యను వుంచి చెల్లంకొండకై సదవగా వారు పిరింగినాడం విని చెల్లంకొండ్ల వారు పారిపోయిరి. యిచ్చట పీఠభ్రదయ్యను తాణ్యమంచి నాగార్జునం కొండ్లకై సదవగా వారు నానా ప్రయత్నముల నాట మర్నాట పోరాడి చేతిగాక రెండునాటికి పోయిరి. గనక అయ్యలయ్యను వుంచి...'

ఇందు వివరింపబడిన యుద్ధసహచారము కదు సంగ్రహము. మతీయు సంపూర్ణముగాదు. అద్దంకి తింగేడు శీతివరములనూట బోత్తిగలేదు. కంగుకూరు తాణ్యమున కధిపతి యెవ్వరో పేర్కొనలేదు. కొండిపీఠి దండయాత్రకు సంబంధింపని కొండపల్లి దుర్గవిషయమిందు ప్రస్తావించబడినది. ఈ యుద్ధచరిత్రను పరిమర్శించుచువును రాయవాచకము శీవలము విషయపాఠముగ వినిచితిమైన ధరిత్రగ్రంథము

11b. ఆముక్త 1 : 37, of Nuniz, p. 218.
12. రాయ. పుట 92.

గాదని స్వరణయందును కొనవలసియున్నది. కృష్ణ దేవరాయల యశస్సును ప్రకటించుటకై విరచించబడినది; కాని న్యూనికా మొదలగు విశేషచరిత్రకారులును, రాయలకావనములను వలెని యాస్థానముందలి కవులును విద్వాంసులును సేకకంఠముగా రాయల విజయముల నే వర్ణించియుండుటవల్లను, గజపతులపక్షమును వివరించుగ్రంథములుగాని కావనములుగాని లేకపోవుటవల్లను, నీదండయాత్ర యనంతరము కృష్ణాపదిక దక్షిణమున గజపతుల యధికారము వామరూపములలేక సముపిబోవుటవల్లను, వారిస్థానమున గృష్ణరాయల యధికారము జెల్లుచుండినందువల్లను, రాయ వాచకమునందలి యుద్ధవృత్తాంతము సత్యమైనదని వస్తువలసియున్నది.

కృష్ణాపదిక దక్షిణమునందుండిన గజపతుల దుర్గములను వారికి జెల్లుచుండిన రాష్ట్రములను జయించి స్వాధీనపఱచుకొని చిట్టచివర తిమ్మరసయ్య కొండవీడు దుర్గమునకు ముట్టడిచేసెను. కొండవీడు బలిష్ఠమైన గిరిదుర్గము; సులభముగ సాధ్యమగునదికాదు. దాని ప్రాముఖ్యమును గుర్తించి ప్రతాపరుద్ర గజపతి దాని సంగ్రహము మఱి యోత్సరికిని ఒప్పుకొన్నకే తన కుమారుడును రాజ్యమునకు వారసుడగుచున్నదని వీర

భద్ర గజపతిని రాజప్రతినిధిగ నియమించి కొండవీడు దుర్గాధిపత్యము సొసగి యుద్ధికి కంపెను. 12a అది మొదలు వీరభద్రుడు శక్తిసామర్థ్యములను జూపి యుద్ధికి రాజకార్యములను నిర్వహించుచువచ్చెను. కృష్ణరాయలు కళింగ దిగ్విజయముగ్రాతము ప్రారంభింపగనే ప్రతాపరుద్ర గజపతి దన రాజ్యములోని దక్షిణ దుర్గములన్న బలపఱచెను. 13 ఉదయగిరికడ తన యోధుమయ్య, శత్రువు వెన్నంటితఱును కొండవీటి పర్యంతము దన పరిాయనమును, ఉదయగిరి పరిసమును తాను దీక్షింప శత్రువు సామాన్యముగావని యతినికి బల్లముచేసియుండును; కావున సరికు కొండవీటిని సంగ్రహించుటకు విశేష ప్రయత్నముల సోపర్చియుండును; కృష్ణకు దక్షిణరాష్ట్రములను పాలించుచుండిన యుత్కిలక్షిత్రియ పాగులెల్లను కొండవీటియం దికమైయుండిన దీ కార్యము కొలుకేమొకే 14

కొండవీడు ముట్టడి గండుమూడు నెలల పర్యంతము సాగింది. ముట్టడియందు సమించి యుద్ధ వివరము స్పష్టముగ దెలియజచ్చుటలేదు; కాని గండు మూడంకెములు మాత్రము కావనములందును వాఙ్మయమునందును మోచింపబడియున్నది. 15 ముట్టడి

12a. కొండవీటి ముట్టడి యప్పటికి వీరభద్రగజపతి కనీసము పదునెనిమిది నేండ్లు రాజ్యమొనరించియుండెను. ఇదిడిచ్చిన భూదానమును దెల్పునది ఇతని 28వ అంకగ్రాహి కుంభ కుక్ల 15 ను వాడు ప్రాయంచినది తామ్రకావన మొకటి కలదు. (NDI. I. cp. 21) 28వ అంకము 18వ రాజ్యవర్షమునకు సరిపోవును. ఇది యతిని కడపటి రాజ్యవర్షముని యెంచినచో, కృష్ణరాయలు కొండవీటిని జయించినది క్రీ. శ. 1514 సంవత్సరమునందగుటచే, వలెని ప్రభుత్వము (1514—18=) 1498 సంవత్సరమున ఆనగా నతిని తిండియగు ప్రతాపరుద్ర గజపతి రాజ్యాభిషిక్తుడైన సంవత్సరమున ప్రారంభమై యుండివలయును. మఱియు నితని చిరుదావళిని జూచి నితడు కేవలము రాజప్రతినిధి మాత్రుడాయన సంశయము కలుగుచున్నది. రాజ్యాధిపతియైన గజపతివలె నితడును పరమభిట్టారక పరమవైష్ణవ పరమ మాచార్యుడై. 'నవకోటి కర్ణుల కలుబగ్గేశ్వర మహారాయ' చిరుదము లితినికి గలవు. ఉపరి, 'ద్రావిడ ముఖైశ్వరుడనని చెప్పుకొని యున్నాడు—ఇందు

'పరమభిట్టారక, నవకోటి కర్ణుల కలుబగ్గేశ్వర' చిరుదులు ముఖ్యముగ గమనింపదగినవి—ఇది కపిలేశ్వర, పురుషోత్తము, ప్రతాపరుద్ర గజపతులకు మాత్రమే చెల్లుదుండెనని వారి కావనములవల్ల దెలియుచున్నది. కపిలేశ్వరుని పక్షమున దక్షిణాంధ్రము నంటిరిని పాలించుచుండిన అతిని పుత్రుడగు సంబరేశ్వరికి నైతిమీ లిరుదులు లేవు. మఱియు సామంతరాజులవలె గాక రాజ్యాభిషిక్తుడైన గజపతివలె 'నిజరాజ్యాంక గ్రాహి'ని కావనమున నమూరుచేసియున్నాడు. మఱియు నితని దానకావనముందలి సంకేతి సంతకమునకును ప్రతాపరుద్ర గజపతి తామ్రకావనములు కొన్నిటియందు గానకచ్చు సంకేతమునకును విందుకయేనియు భేషము గానరాదు.

13. రాయ. పుటలు 72-74.

14. ఆముక్త. 1: 87.

15. Forgotten Empire, pp 317-18. కృష్ణరాయలు కొండవీటి కోటను ముట్టడించినయందుగా గజపతి వైష్ణవులతోగూడ సరిపి దిలుముటకు వచ్చెననియు వా విషయ మెఱుకపడినచోదనే కొంత

కొంతకాలము నడిచినపుడు కృష్ణరాయలు విజయనగరమునుండి మరొక చిన్న సైన్యమును గలసికొనెను. కొలనుకృష్ణమైలాంపునట్లు కావరా లేదు; దాని పరిణామము నట్లునామగ్ని యభావములచేత రిప్పనిసరియైనది. కొలనుగో పేకరింపబడియుండిన ఆహారపదార్థములు జనపశువుల మధిక మగుటచేత సర్వరసముగి నెను; అన్న కలుపు సంప్రాప్తమాయె. ఈయంశము కొంచెములందును వాద్యములందును కూచింపబడియున్నది 16 ఇల్లు తుత్తిపాపలకొర్యలేక కొలకొవలులు మృతినందుచుండినను, మర్తములో బతుచిమ్ముములు గావగావగా గృష్ణరాయ లేట్లయినదని

సైన్యమును కొలచుట్టును గాపుంచి, తిక్కవదిండుతో నాతిని పెరుక్కొనుటకు నాలుగు 'లీలల' దూరములోయి యచట సోక పెద్ద యుప్పువీటివదిని చాటి యాతిని నోడించి తిలుచుకొట్టెనని న్యూనిజా వ్రాసియున్నాడు. 'లీల'గా 'varying measure of road-distance usually about three miles.' అని అర్థమగుచున్నది. నాలుగు లీలలగా పండ్లెండు మైళ్ళ దూరములనున్నది. కాని మాయెలే గారన్నట్లు 'కొంచెవీటికి పండ్లెండు మైళ్ళ దూరమునగాని గ్రామాలమునగాని నట్టిది యెద్దియునులేదు 'ఉప్పునీళ్ళను'వారును ఉప్పుదప్పలకు ముగ్ధులమై (brachish) నీరని యర్థము చేసికొనవలయును. (For. Em. p. 317. n. 4). కొంచెవలై దుర్బలజనులును వృండును, నచట రాజ్యములోని సామంతులెల్ల సూచియుండిరియు, గోల రాయలకు హస్తాంతమైనపుడు గజపతి కుమారుడును రాజ్యములోని ముఖ్య దళినాయకు లేకురును రాయలచే బట్టువడిరియు, వారి నందఱు సత్రువు విజయనగరమునకు (విందులతేనీ) బంపెననియు న్యూనిజా వ్రాసియున్నాడు. (For. Emp. pp 318-19). ఉత్తలక్షత్రము పాత్రులందఱును కూడియుండినది కొంచెవీటియందని ఆ ముక్తకాల్యదియందు (1: 37) చెప్పియున్నది. రాయలకొనసములలో సత్రునికి గజపతి పుత్రుడును ముతయేకుడును వామంతిపాత్రులును కొంచెవీటియందు పట్టువడిరిని చెప్పియున్నది. మత్రయు వైశిష్ట్యట్లు కొంచెవీటికి వాలుగు లీలలదూరమున నది యెద్దియును లేదుగాని కొంచెవలైకు దక్షిణమున పది పండ్లెండు మైళ్ళదూరమున గృహనది ప్రవహించుచున్నది. ఈయంశములను జక్కగ విచారించి మాత్రగా న్యూనిజాచరిత్రయందు కొంచె వీడు కొంచెవలైల ముట్టడినపుల్లెంతయు తాదాకారుగ వర్ణించినట్లు తోచగలను. కొంచెవీటియధాంశములు కొంచెవలైకును కొంచెవలైయందు నడిచిన విశేషములను కొంచె

వీధుమసాధించుటకు నిశ్చయించి యున్నతమైన గోడల పెక్కి లోపల బ్రవేశించుటకొనుట వాని చుట్టును నచిదపరములను జెట్టించెను. తిరువార రాయదళములు లగ్గులు వట్టికొలుకు బ్రవేశించెను. దుర్గాధ్యక్షుడైన వీరధర్మద్రుగజపతియు, కుమారునాం పీరుని పుత్రుడు వరహాదిదేవుడు, రాహు కుల్లరాఖానుడు, ఉద్దండఖానుడు, జన్యాల కనవాపాత్రుడు, పూడిపాటి రాచిరాజు, శ్రీనాథరాయరాజు లక్ష్మీపతిరాజు, పశ్చిమ బాలచంద్ర మహాపాత్రుడు చున్ను నేకురు పాత్రులసామంతులను మన్నె వారును పట్టుపడిరి. రాయలు వారికి అర్థయవాసము చేసెను

పల్లెకును అంటగట్టివాడున్యూనిజా. న్యూనిజాచరిత్రకంటె వాద్యముకొనవాదులధిక వత్సాసపాత్రులు. కావున వానినే యనుసరించుచున్నాడను; కాని న్యూనిజావ్రాసిన విషయములను వింతార్థముగ తి్యజంపక వినియోగపరచుకొన్నాడెను.

16. Bl. VI. p p 128-9

సప్తాత్మ పేతక క్రితయ
 రతురుపాయె మ స్త్రీసాల్వ
 తిమ్మకృష్ణ కొంచెవీటికై గజపతి
 నిహితా రాజహంపాత్ర గృహిత్వా
 ధాత్రమాటిక మానే పరివృతతి
 ఖగాః తుత్తిపాపాతిభిన్నాః
 కాకాబ్ధా మార్తయ నే గిరిపురజ
 లభిష్మమునూహాః ప్రతివా.

ఆముక్తకాల్యదియందును (1: 37) ఈ విషయము సూచ్యముగ కూచింపబడినది.

చిత్రము కృష్ణరాయస్వపశేఖర
 నీదనుధాటి కోడి న
 ర్వత్ర నిలింప కామనుల
 వాడుకు గాపులువోయిరుక్కల
 క్షత్రయు పాత్రులెల్ల గనుగందుని
 మేనుల దొంటి పెద్దతే
 మాత్రముపన్ని వాలో బలనూడహ
 వీటికి కొంచెవీటికిన్.

ఈపద్యములోని 'కనుగందని మేనులు' న్యూనిజాతలను త్రిప్పలపెట్టినది. బుద్ధి చాతుర్యము కొలది యెవ్వరికి దొచినట్లునాదు ఆరము వివరించిరి. ఉత్కలక్షత్రముపాత్రులు యెద్దియన గానీపడి రావలేదు; ముట్టడియం దాహారపదార్థములు లభింపక వాత్రులచేత ఆటటికి మాడియునుపులను విడిచిరి కావున కనుగందని మేనులతో సర్వమున కతిథులైరి.

విడిచిపెట్టలేదు. 17. వీరితోపాటు ప్రతాపరుద్ర గజపతి రాణులలో నొక్కతే బంధీకృతురాలైనట్లు న్యాయజ్ఞాపెచ్చుచున్నాడు. 18. పెద్దవయస్సు వాడైన నాకొక్కమంది మాత్రమే పండు ఈయనకు ముసే సూచించియున్నాడు. 19

కొంచెము స్వాధీనమైనది. సామంతవరసింగ రాయల యాజీశకు చూట వెంతువంతులు నెఱవేసినది. ఇమ్మడి శివరాయల కాలమునందువలె మరల విజయనగర సామ్రాజ్యపు టిశాన్య సరిహద్దులు కృష్ణము సాగరమునైనవి కృష్ణరాయలంతల తృప్తి పడి భుజియు వోలయందు సేర్పలేను. గజపతి యొద్ద మునకోడి యలిసి పూర్వీకులు విజయనగర దక్కినవలె కడనంది నాచికోన్న రాజ్యము నంతటిని గోప పోయెను; కాని యతని బలమింకను నిశ్చయముగ

పడుచుపోలేదు. మరల నాతడు విజయనగరమునై నెత్తిరావచ్చును; కావున బలము చక్కగ తీసింది యతడు వస్తునై నందిరి కోరువలెను యుద్ధము జరుపుటకు నిశ్చయించి నైనులను ముందుకు నకువ నాజ్ఞ యిచ్చెను. క్రొత్తగ 7వైన రాష్ట్రమును రాయ సామ్రాజ్యమున గలుపుకొని, కొంచెటి రాజ్యమును నందిరి గుర్తులను ధర్మశిరిః ప్రధాని సామంత తిమ్మ రవయ్య పరాక్రమమువలన సాధింపబడినవలె చేరి నాతినికే కొంచెటి దుర్గాధిపతియు వొడిగెను. తిమ్మరవయ్య తాను దొంగులోనూడ విడిచి కలింగ తైలితగూర్చిను జయప్రదముగ పంపూర్తిచేయవలసి యుండువలె చేరి నతిను తన యల్లుడు నాదిండ్ల గోప ముంత్రిని తనకు ప్రతినిధిగ నెంబ విలిపి నైవ్యముతో నూడ తరలెను. 20

17. TTDI. III. Nos 76, 77, 78, 80, 81 ప్రతాపరుద్ర గజపతి కుమారుని పీఠధిద్రుగజపతిని బంధీకృతునిగావించిన సంగతి యేమిట ప్రశంసకు పాత్రమైనది.

‘ఇది ధూమంజన కొంచెము
భరణిభృద్గుర్ల పూర్వాది భా
ష్యది శేఖాత్మజ పీఠధిద్రుజన
జీవ గ్రాహరాహూయమాన’

అని యా ముక్తమాల్యదయందు కృష్ణరాయలు.

‘మునుకొని కొంచెటికడ
మాధతి రుద్రుడు కృష్ణసందితుక
మనసిజునిక జయించె, నది
మానుష మే వరసింగ్రు కృష్ణరా
యన్యపతి కొంచెటి

కవిసాహిత్యధూమి ప్రతాపరుద్ర సం
దమడన పీఠధిద్రు గరుడామతి

గానె జగత్ప్రసిద్ధికా.’

అని పాటిశాతావరమున నంది తిమ్మర.

‘...యధిపగరవరేంద్ర పట్కొద్దపత్తా
జీవగ్రాహం గృహీత్యా గజపతితనయం...’

అని సంసీత మాగోదరయమున బందారు లక్ష్మీ
వారాయణ. (Further Sources. 116-(d))

18. Forgotten Empire p. 318.

19. మను. 3: 142.

20. ‘పాల్యతిరియ (పాల్యతిమ్మయ) రాయ లతో నూడ తాను ఉరిగూడశియునందు పోవుట కోటను తిని నైవ్యమునుండి తిని పోదగనొక్కని దశ నాణుకునిగ విడుమించి యవల (కొంచెటియందు) విలిపిపోయెను’ అని న్యాయ ప్రాసీయున్నాడు. (Forgotten Empire, p 318) కాని ఇది పొర వాటు. మనకు తెలిసివంతియుట్టుకు సామంత తిమ్మ యకు సామంత గోవిందరాజుకకు దిప్ప యవ్య పోద రులు లేదు. సామంత గోవిందరాజు రాయల కలింగ దండయాత్రలో బాల్గాడెని యందుల కే యాధా రియును లేదు. మఱయు క్రీ. శ. 1514 వ సంవత్సర మున కొంచెటిని సాధించినప్పటినుండి క్రీ. శ. 1525 వఱకును తిమ్మరకు పక్షమున నాదిండ్ల గోపయ గుర్గాధిపతియై యుండిట్లు కాదనములు దెల్పు చున్నది. దావురాజు రంగప్పగజ కృత్తిమైన సాంఘోపాఖ్యాన పీఠికయందు ఆరెటిటి పింకొండ రాజు ‘కృష్ణరాయ రాజ్యలక్ష్మీ విలిపి-పక్ష్యులంబుల కొంచెటిదిక్షిగ కాక్షేయ’ డని చెప్పియున్నది. (Further Sources of Vijayanagar History Vol II. No 122). రామనాదకమున చెప్పినట్లు కృష్ణరాయలు కొంచెటియందు తాగ్యము ఉంచిన కొంచెయ్య ఇరికే కాదనను. కాని ఇరికే గుర్గా యినినై సామంత తిమ్మరవయ్యతోడను, అరివి ప్రతినిధియైన నాదిండ్ల గోపముంత్రితోడను గల సంబంధ పెట్టికో తెలియదు.

నైస్యమును దిమ్మరసముతో గూడ తిరస్కరించుచు విజయనగరమునకు చిన్నాచేలి తిరుమల దేవులతోగూడ బయలుదేరినాడు; కాని యతిడు పుణ్యక్షేత్ర పండ్లవలలగు డగుటచేత నూటిగ రాజధాని మార్గమునుబట్టక మొట్టమొదట కృష్ణాతీర మందలి యనురావతికిఁబోయి దేవులతోగూడ ననురేశ్వరస్వామిని సేవించి తుల్యపురుషవాసము చేసెను; తిరుదేవుళ్లు చిన్నాచివేనయ్య తిరుమల దేవయ్యగారిచేతిను మహాదానాలు సేయ జవగరించెను²¹. తిరువాతి క్షేత్రమునకు విచ్చేసి మల్లికార్జునస్వామిని సేవించి కేరుకొండ కిరుద్రక్కలను మంటపశ్రేణుల నిర్మించి, నిర్మింపజేయవలెనాపుర స్కారముల నంపుటకొఱకు కొన్ని గ్రామములను దేవాలయమునకు సమర్పించి, సుజ్ఞములు యెద్దులు గావించి మున్నగువానిపై గొనివచ్చు పాదములపై వెంపలవిన ముంకమును స్యమాన్యము చేసెను²². గాజ్యకార్యములను విచారించుటకై 'తిరిగి విజయ నగరానికి విచ్చేసి రత్నసింహాసనముమండి పాద్రాజ్య'పాలనము సాగించుచు గొన్ని దినములు గడపెను. మరిల కలింగదేశమునకు దిగ్విజయాధ్యము బయలుదేరి మొట్టమొదట ఇష్టమైనమఠ శ్రీ వేంకటేశ్వరలను సేవింప. శా. శ. 1487 యన కార్తిక బ. 8 నురువారమువాడు తిరుపతికి విజయముచేసి 'తిరువేంగళ నాగునికి నవరత్న ప్రభావళి 1' మకర తోరణం 1' సమర్పించెను²³. అదటినుండి బయలుదేరి యుద్దరముగ శేషాచలపర్యటము చేసి ప్రమాణముచేసి శా. శ. 1488 యన పుష్య సం. 15, శుక్ర వారమునా మహాబలముచేరి వెండులక్ష్మి సహితుడైన వారిసింహాని సేవించి వజ్రపతకముతోటి రత్న హారమును రత్నసింకణములను చాంగలమట్టిసేనులోని మదురైగ్రామమును దానముచేసెను²⁴.

కృష్ణదేవరాయ తిల్లు విజయనగరమునకు పోవు

21. ARE 266 of 1897 (EI. VI pp 17-22)

22. ARE, 18 of 1915, Part I Para 16.

23. TTDI. III. No 76.

24. ARE 64 of 1915, LR. 15 pp 431-33.

వచ్చుదను వచ్చువచ్చుడును దారిపొడుగుననుగల పుణ్యక్షేత్రములనుసేవించి పాదధానముగ బెజవాడకువచ్చి చేరెను; అంతకుముంద బెజవాడ రాయరాణులకు గైవసమైనట్లున్నది. బెజవాడ విజయప్రస్తావము కాననములలో నెందును గానరాదు; కాని కృష్ణరాయల పూర్వదిగ్విజయమును వర్ణించుచు సమకాలికుడిగు న్నల్లాదికని యొక్కను 'హాలి బెజవాడ' యని వచించి యున్నాడు. కాని యప్పుడు గజపతిపక్షమున నా పట్టణము నెవ్వరు పాలించుచుండిరో యెట్లు రాయలకు హస్తగతమాయెనో తెలియదు; ఎట్లు స్వాధీనమైన సేమి? తిరువాతి కలింగయుద్ధ యంత్రయందు విజయనగర సేనలకు బల నవకూలమైన టెంకి యాయెను.

కొండపల్లె.

ఇదియొక లలిష్టమైన గిరిదుర్గము. గజపతి పాద్రాజ్యములోని ముఖ్యమైన ఆయత్తులు స్థానములలో నిది యొక్కటి. తెలంగాణమునకు బోదు తిలుపు; అది హస్తగతమైన తెలింగాణమును జయించుట బహు సులభము. ఈ విషయమును జక్కగ గుర్తించినవా డగుటచేత ప్రతాపరుద్రగజపతి దాని పరిరక్షణకు దగిన మేర్పాట్లను గావించెను. ప్రహరేశ్వరపాత్రుడు మున్నగు పెక్కుం ద్రులెల్లక్షేత్రయల నచట నావుంచెను. శత్రుజన భయంకరములైన మారణయంత్రముల నచట నెలకొల్పెను. దుర్గగణానమున నేర్పలులైన రాయసేనాధిపతులు జంతుదురా? ఉదయాద్రి కొండపీఠులకు వింపినవా కొండపల్లె? ముట్టడి ప్రారంభమై కొంతకాలము నడచినది; కృష్ణరాయలే స్వయముగ ముట్టడి కార్యములను నిర్వహించుచుండెను. దాదాపు నెండునెలలు గడచింది. అంతట ప్రతాపరుద్రగజపతి తన దుర్గములను రాజ్యమును పరిరక్షించుటకొఱకు 1800 యెనుగులు 20000 సుజ్ఞములు 100000 కాల్యలమునుగల ప్రచండినైస్యముతో కృష్ణరాయలను దణుముగొట్టి ముట్టడిని లేవలయునను నుద్దేశముతో వచ్చెను. అతిదు తెలంగాణ ప్రాంతముపంజెచ్చుటతో కృష్ణుడు దాటవచ్చినది దక్షిణతీరమున రాయలనైస్యమునకు లింబున విడిచి, దణుకట్టిమండి తాకుటకు బ్రయత్నము సేయకొడగను. యుద్ధవృద్ధినియించిన ప్రతాపరుద్రగజపతి యొక్క యెత్తుగడ ప్రకంపియమైనదే. రాయలనైస్య

మును వారి మూల విశేషానమునుండి వేర్పరిచి వస్తు సామగ్రిని వారి కందవీయకుండు ఇదుమలుపాలుజేసి వెనుకనుండి తాను గలిసిన యుంగలనుండి కోటలోని బాణ్యముపైబడిన వారిని వాకమునీయులు సులభముని తలచెను; కాని కృష్ణరాయలయంద కౌశిల్యము సతకు గలుగిరి; జేదాయె, ప్రతాపరుద్రుని ప్రయత్నములు రాయలకొలుక పడిగ వెళ్ళువును నదిని చాటిరానిచ్చు ధి తేమకరముగాదని యెంచి ధ్యయముగ తానే నది నుత్తరించి యచటనే ముగ్ధులుబడులని యతికు నిశ్చయించెను. కావున కోటలోనివారిని వెలుపలికి పాడిపోవీయక బలివృత్తివైసదకమును కోటయట్టునుగా వుంచి, తిక్కినదిండును వెంటబెట్టుకొని నాలుగు దీగులమారము మాచిచేసి కృష్ణరాయలకువకునచ్చి చెరెను. నది కావలిగట్టున విడిసియుండిన ఒడ్డెదిండును బాచి యెప్పటనే యాగి ప్రతాపరుద్రగజపతి కిట్లు సంజేశముంచెను: 'మీరు నామీది యుద్ధకార్యమునకున నిశ్చయించిన నేను నదీతీరమునుండి నెండు దీగులమారము వెనుకకు జరిగిపోయెదను; మీరు నిరాటంకముగ నదిని చాటిరావచ్చును; మీరు చాటిన వెంటనే యుద్ధమునేయడచును.' ఈ సంజేశమువకు గజపతి ప్రత్యుత్తరదినాంతక యుద్ధప్రయత్నములు నేయగడగను. దానిని పొడగని కృష్ణరాయలు దనకువచ్చి వశములతోడను వినుకలతోడను నదిని చాటు వారంభించెను. రాయలవండు నదిని చాటు వపుడు కైశువులతో సంఘర్షణలొగి ఘోరపోరాటము నడచెను; ఇరుపక్షములను అనేకులు నుడిసిరి. కైశులను ఘరకునేయక కృష్ణరాయలు నది నుత్తరించి, యావలి గట్టుజేరి మహాపురాకముయతో గజపతిని పోరనిర్మించెను; గజపతిరాయల ప్రతాపమున కోర్వ

బాలక పరాయికుదాయెను; అతని గుత్తములను వినుకులును రాయలకు మాన్యత కైసని. 25 ప్రతాపరుద్ర గజపతితోడించి పాటవాలి కృష్ణచేరరాయలు మరల కొంపపల్లెను తేరి తన కిక్కి హనుర్వ్యములను వినియోగ పఱచి కోటను స్వాధీనము జేసికొనెను. దుర్గాధ్యక్షుడైన ప్రహరేశ్వరపాత్రుడు (ప్రహరరాజు తర కృష్ణుడనుహాపాత్రుడు)ను నరిని సహాయులైన బోడి జన మహాపాత్రుడును విజలిఖానుడును జీవగ్రాహముగ పట్టుకొనబడిరి 26.

తెలంగాణ దుర్గములు :

కొండపల్లెను జయించినపిమ్మట కృష్ణరాయలు తెలంగాణముపై దిండునడిలెను. తీరాంధ్ర దేశమువలె తెలంగాణమును గజపతుల యేలుబడి క్రిందినుండెను; క్రీ. శ. 1494 (హంలిమున పురుషోత్తము గజపతి మహమ్మదీయులను బాట దోరి, కొండవీటి నాక్రమించినప్పుడు కొన్ని టిని సాధించెను; క్రీ. శ. 1500 వ సంవత్సరమున ప్రతాపరుద్ర గజపతి చిక్కిన దిగ్విజయమునకు బయలుపడెలినప్పుడు తెలంగాణమున బాల భౌగమును జయించినట్లున్నది. ఈ విజయ యాత్రయందు భోగివంశజుడును మావఘాపాలుని పుత్రుడునునగు చిత్రంబులేక నీలైవఖాను డెను సతకు ప్రతాపరుద్రుని! సహాయపడినట్లు తోచుచున్నది. ఏలన నితకు క్రీ. శ. 1504 వ సంవత్సరమున త్రాయించి యోరుగంటి కోటయందు నిర్మిత శిలా శాసనమునందు తాను మహమ్మదీయులను అనగా బహమనీ సుల్తానును జయించి యోరుగంటిని సాధించితివని చెప్పుకొనియున్నాడు. 27 ఇతని యధికారముక్రింద కంభిముపెట్టు రాజాధి మున్నగు పెక్కు దుర్గములండెను; మజియె గొంపలిటిసీమకు తెల్లయండిన తెల్లముకొండపైతెమ్ము ఇతని ఏలుబడి క్రింద నుండెనని మహమ్మదీయ దిరిల్రెలకన దెలియుచున్నది. 28 చిత్రంబుఖానుని కుటుంబముయొక్క పూర్వచరిత్ర తెలియదు. అతని పెద్దలు నామనిఖానులు జేసినారు. పుకకై సామర్వ్యములవల్ల నేయారికు ప్రఖ్యాతుడాయెను; కావున బహమనీ సుల్తానుల బలము సత దెవ్యసహాయులేక ప్రతిఘటించి రాజాధి యోరుగల్లు మొదలగు దుర్గములను సాధింపజాలెనటలు యంత విశ్వాసపాత్రముగ గనప

25. ఈ యుద్ధము కొండ వీటికడ జరిగెనని మ్యానిజాచాసియున్నాడు; కాని ఇది పారపాలనియు వాస్తవముగ జరిగిన స్థలము కొండపల్లె పరిసరములందని ఇంతికుముందు సూచించియున్నాడు. (See N. 15) ఆ విషయము నిచట మరల జర్పింపవలసిన యవసరములేదు.

26. TTDI III. 80.

27. Memoirs of the Hyderabad Archaeological Department, No. 9.

28. Briggs Ferishia, III, p 360.

ట్టెను. అతడు గజపతికి సామంతుడై యుండవచ్చును. కాదని యతని ప్రాతిని సంపాదించి తిమ్మలమున బహమనీ సుల్తానుల యధికారము చొలగఁబెట్టి యెందు గల్లు మున్నగు స్థలములను సంపాదించియుండును.

ఈ కారణమున గృష్ణరాయలు కొంపవలెను సాధించిన వినుక కళింగరాజ్యముమీద ముందు సాగి పోవక పల్నమముగ తెలింగాణ భూములవంక దన సైన్యములను ద్రిప్పెను. పార్వ్యమున విన్ని ప్రబలదుర్గములు గజపతి యాధీనమున నుండి, ముందుకు నడిచుట శ్రమకరము గాదని యతఁ డెంచెను. కృష్ణ రాయలు జయించిన తెలింగాణదుర్గము లతని తాన నములంగును, పనుకాలికొంధ్ర వాఙ్మయమునను జేర్కొనబడియున్నవి. 'అనంతగిరి, ఉండ్రగొండ, అరువఅల్లి, జల్లిపల్లి, కంధికోండ, కప్పలునాయి, నల్లగొండ, కంధింమెట్టు, కవకగిరి, కింకరగిరి ఇరి మొదలైన తెలింగాణ్య దుర్గాలు ఏకదాటిని కైకొని' నట్లు కొదవములు దిప్పుచున్నవి²⁹. ఇదిగాక 'దేవర కొండ యుద్వృత్తి భింకముజీ పాసి ముక్కు తిమ్మన్నగారు చెప్పచున్నాఁగ-30. ఆనుమకొండ కైఫీయతులో పిరంగల్లు దుర్గమునుండి తురుష్కులను బాహిరాలిపట్లు చెప్పియున్నది³¹. ఇది సంశయాత్మకమే కాని యసంగతియకాదు. ఈ దుర్గము లన్నియు నిప్పటి ప్రాచరాబాదు రాజ్యములోని మహాబూలు నగరు నల్లగొండ వరంగల్లు జిల్లాలయంగున్నవి. పేరిని పాలించుచుండిన శ్రీరఘ రెవ్వకో యవి రాయల కట్టు వశపడెనో తెలుపు వాధారము లేవ్వయు లేవు; కాని కంధిముమెట్టును పిరుగల్లును సితాపుఖానుని రాజ్యమందలి ముఖ్యస్థానములు. మహమ్మదీయ చరిత్రకారులు చెప్పనట్లు తెల్లగొండ దుర్గమును అతనిది యగు వేని అతనికి రాయలతోడి కొంచెవీటి దండయాత్రయందె ఘర్షణ కలిగియుండవలయును. అతని యునికిపట్టైన కంధిముమెట్టును రాయలు గొన వచ్చినప్పు డితడు రాయల నెదుర్కొని యుండునని మనము దృఢముగ జెప్పవచ్చును; కాని యప్పటి కానియులందుగాని వాఙ్మయమునగాని సితప

ఖానుడు రాయలను డీకొన్న పైచ్చటనులేదు. రాయవాదకమునను గృష్ణరాయవిజయమునను చిత్రాప ఖానుడు కొండభూమియందు కనుమలలో పెచ్చునో సింహాచలమునకుతోపు మార్గమున విజయనగర సైన్య మున నడ్డగించి పరాధుడు డాయనని చెప్పి యున్నది.

"అందుండి గజపతి రాజ్యావృత్త వడవగా అప్పటి రాయలవారిలో మూడుతెగల తురకల రాజ్యమంతా కబాలంశేరి వారి దుర్గాలన్న స్థలా లన్న కట్టుకొని అహమరా నగరం అమిద్యాల విత్తింధి గజపతివారి గిరి దుగళం జలదుగళం స్థల దుగళం వనదుగళం యిది అన్నియు అక్రమించినట్టా యను. ముండ్తర కదలి పొయ్యిది కార్యంగాను. కను మలు దాటి పోవలెను. కనుమలలో నున్న గజపతి తెగ వారు సామగ్రి రానియ్యదు" అని మంత్రులలోచ నగా విన్నపం శేరినందులకు ఆ విశేషం రాయవారు చిత్రాప వుంచ్చుక ముండ్తర కదలిపోవలెనని దృష్టిని యెదురులేదని యెంచి అప్పటిగారు విన్నపం శేరి నందుకు అవుగీమలు ఉత్తరవియ్యక కదలిపోగా,

గజపతివారి కనుమల వడను పొయ్యిలవ్వను చితాపుఖాను ఆ వేవాడు అరచై వేల కింగ్గాణి రౌతుల తోడట్లు కనుమమగళమున పొయ్యి రౌతు (రాయ?) రాణునమీద చిత్రవానశుశిని రీతి ఆమ్ముల సురియిం చ్చగా అమ్ములనుండి తప్పిం ద్వుకొనవారున్న ఆయమ్ముల యెదురై నిలిచినవారున్న ముండ్తరముక తెలియక నిలిచినవారున్న ఆదాద దిక్కగిరుపడి పున్నవారున్న యీ రీతిన వుండగా చితాపుఖా నునికి యెదురు లేదు గనుక జగదంకాయగా,

ఆ సమయాన కర్నాటకం కైశీరింకారులు చితాపుఖానునికి పెడతెలపొట్టుగా యిరు పార్వ్యల కనుమలపొడవున నెక్కి చిత్రాపుఖానుని వెనక దిక్కులకైవచ్చి కింగ్గాణులచేతనున్న ఖడ్గములచేత నున్ను బరితీలచేతనున్ను వేటారు తునకలుగా నర కగా చితాపుఖానుని తెగలకు కనుమలలో నిలువ కూడిక విరిగిపార గా నెంబ్బడించి తిరుముకతోయి వారిని దుర్గం చొరగొలి తిరుగా వచ్చిరి. గనక అప్పుడు చితాపుఖానుని తెగలో యిరుచై మూడు వేల సైన్యమున్ను నాల్గువేలగురుములున్ను వఖతా పున్నుమడిసి అటారిర్యురి సమదళం ఆద్యంతమున్ను

29. TTDI. III. 80.
80. పాఠ. 1 : 28.
31. Further Soveres II No. 124.

ముందర కడలిపోయిరి. గనుక ఆ కనుమల్లో ముచ్చై వేల ప్రామాన్ని తాళ్యం వుంచి అవతల గజపతివారి సీమాద్వం లం నిపాతిం చేసుకపోయిరి⁸².

సింహాద్రి:

ఇందువలన కృష్ణరాయలకు తెలంగాణము నుండి తీరదేశమునకు బోవువార్గముందు చిత్రాపళాను నితో యుద్ధము సంఘటిల్లెనని తెలియుచున్నది. శత్రురాజ్యములోని కింకను చొచ్చుకొనిపోవలసి నియు నది క్షేమకరము గావనియు వారెందు తిమ్మ రసువుంత్రివలతో సంగీకరింపక యుండు నాగినందుకు ప్రభుప్రతిఫలమిది; కాని సామాన్య దింకవాడుల కది దుర్లంఘ్యమే కాని యపాధారక మేధానంబుగల కృష్ణరాయల నది యాపకాలకబోయెను. చిత్రాపళా నుకు కనుమవార్గము సరికట్టిన రాణులు నిజమైదులను కొండ తెక్కించి యిరిచి పుచ్చుమునుండి మార్గమున జేసి వార్గమును నిర్మింపకము గావించెను. ఈ కనుమ వార్గమే గాబోలు నల్లపాని పెద్దన గారు పేర్కొన్న 'జమ్మిగోయ.' అలనేని, 'జమ్మిగోయటి' వేసి దహించెనని పెద్దన గారు చెప్పియుండుటచేత నది తెలింగాణమునుండి వేంగిదేశమునకు ననగా కృష్ణా గోదావరుల మధ్యతీరదేశమునకు బోవుదారిలో నుంచెనని యనుకోనవలసియున్నది. కాననము లందును, న్యూనిజా చరిత్రయందును, మజ్జిగొన్ని సమ కాలిక రచనలయందును, రాయవాదక కృష్ణరాయ విజయములందును తెలింగాణ దుర్గములను పాధించిన పిమ్మట కృష్ణరాయలు నూటిగ సింహాద్రిలముపై నడిచి నట్లు చెప్పియున్నది; కాని కృష్ణరాయలు శతాబ్దము 1488 భావనైత్ర 11. 12. వర్షవారమునాడు సింహా ద్రిలమున నిర్మింప రెండు పిలకాపనములందును 'ఉద్దగిరి కొండపీడు కొండపల్లి రాజమహేంద్రావరం మొదలైన దుగాణలు పాధించి సింహాద్రికి విచ్చేసి' యని చెప్పియున్నది³³. ఇందువలన కృష్ణరాయలు

సింహాద్రికి విచ్చేయుటకుముందు రాజమహేంద్రావర మును జయించెనని తెల్లచుగుచున్నది. రాజమహేంద్ర వరము వేంగిదేశమునకు రాజధాని. కావున సింహా ద్రికి విచ్చేయుటకుముందు కృష్ణరాయలు వేంగిదేశ మును జయించుటయే కాక యాము క్షవాల్యది మనుచరి త్రల పీఠికయందు చెప్పినట్లు 'కోనదిక్కిర్చి కొట్టిన దగిలె'ను.

ఆవల పొట్నూరి సింహాద్రిని తేగను. తిరువాతి వృత్తాంతమును న్యూనిజాల్లు వివరించియున్నాడు; ప్రతాపగుప్తాజపతి వెనుగుచూచుచు కృష్ణరాయ లదిట వాటునూనియు బాగను. 'కను యుద్ధరంగమున తిరు రాజును నిరీక్షించుచున్నాడు' అని సంశ్లేషము లంపెను; కాని ఇతడు గాదాయె. ఆ పట్టణమున రాయలు పెక్కు ధర్మకార్యముల నొనర్చెను; దేవాలయములకు దానము జేచెను; ఒక కొప్పుచేవాల యును నిర్మించి దాని కధికమును కరుణపడెచ్చు శేర్పాలు లను గావించెను; దానిపై నీ క్రింది యర్థముగల కాపనమును తెక్కించెను. 'ఒకవేళ నీ యక్షిరుములు మాసిపోయిన పిమ్మట ఒడ్డెరాజు విజయనగర ధూపాలునతో సమరమునకు వచ్చు నేమి. ఈ యక్కరముల నొడ్డెరాజు తుడిపించె నేని విజయనగర ధూపాశ్వదుని నుజ్జములకు లావెములుగట్టు కమ్మగుల కలిసి భార్య యాబకును³⁴. ఈ జయస్తంభ స్థాపనను పనుకొలి కులచేకులు ప్రకరించెంచియున్నారు; కాని దీని నూది కాపనతార్పిర్యమును పెద్దన గారును గృష్ణరాయ లును చేటువిషముగ నక్కాచేరిచి యున్నారు.³⁵

అభిరతి గృష్ణరాయ విజ

యాంకము రీపు లిఖించి తాళన

న్నిధిముగ బోల్ల నూరికడి

నిల్విన కంబము సింహాధూధర

ప్రభుతిరువాళ్ల కుం దిగు

రప్రకరంబు కళింగ పేదనీ

విభు నవతీ రికజ్జలము

వేములు పెట్టి పఠించు నచ్చురకా.

ఇది న్యూనిజా చెప్పినదానికంటె గదు విధిగ ముగ నున్నది. రాయలచిట నిర్మించిన దేవాలయ మును దానితో నూపకతి దిటట నిల్విన జయస్తంభ మును యాపు చెడిపోవుటచేత వాస్తవమైన కాపనార్థ మేదియో నిర్ణయించుటకు విలు చేకున్నది.

82. రాయ 98.5, కృష్ణ. విజ 3: 70-73.

88. *SH. VI Nos. 694, and 696.*

34. *Nuniz, Forgotten Empire, p. 318.*

35. *Further Sources II Nos 116. (a),*

(c), మను. 1: 89; ఆముక్త 1: 40.

కటకము :

సింహాద్రియందు బయ ప్రంథమునునిల్చి కృష్ణ రాయలు విజయనగరమునకు మరలిపోయెను; మార్గమున రాజమహేంద్రవరమునం దాగి యుత్తరము చేత రేలు చిన్న దేవీయు దిగువల దేవీయు మహావానము లను శ్రేసిరి. 36 కా. శ. 1438 ధాతు ఆమాస బ. 15 ఆమావాస్య, కటక సంక్రాంతి పుణ్యకాలమున కృష్ణ వేణీతీరున కృష్ణరాయలు గజపతిపాద దండయాత్ర చేసి బయ ప్రంథము నెత్తించి నయ్యనర్కకు అతని దండనాయకులతో నొక్కడను కుమార భనంబయు డొక యగ్రహరమును బ్రాహ్మణులను కావము తేసెను. 37 కావున నర్కకు కృష్ణరాయలు వెజవాడ యందొ తత్పరిసరములందొ విడిసియుం దెనని ముము నిశ్చయముగ జెప్పనయ్యెను. ఆ సంవత్సరపు పుణ్య శుద్ధ 10 శుక్రవారమునాడు విజయనగరమునుండి తిగు మలకు విచ్చేసియుండుటవలన ధాతు ఆమాస బ. 15 ఆమావాస్యకును పుణ్య శుద్ధ 10 కి ముగి నొకనాడతడు విజయనగరమునకు తేరియుండును. మరల దాదాపు ఒక సంవత్సరకాలము దక్షిణరాజ్యములందు సంచరించుచుండినట్లున్నది. చిదింబర శివస్థాన గోపురముపై జెక్కియుండు నొక శిలాశాసనమున నతడు సింహాద్రికి బయ ప్రంథము నెత్తించి పొన్నంబలము (చిదింబరము)నకు వచ్చినట్లు చెప్పియున్నది. 38 కాని ముకుందయే పితకు మరల కళింగమునకు బయలు నెదిలెను. అర్కకు కృష్ణాతీతమున వెజవాడలో మల్లికార్జునస్వామిని నిధిరి కా. శ. 1440 బహుధాన్య వైకాఖ శుద్ధ 15 చంద్రగ్రహణకాలమున కృష్ణరాయలు అల్లసాని పెద్దనగారికి శోకటగ్రామము నగ్రహరికరించి దానియేసెను. 39 కృష్ణరాయలు

కా. శ. 1438 ధాతు వైకాఖమునుండి కా. శ. 1440 బహుధాన్య వైకాఖమునకును మధ్య దాదాపు రెండువందలకాలము నైన్యముతో గూడ నుండక సామాన్యమున సంచరించుచుండినను, కళింగమున యుద్ధ మాగ లేదు. అతని సేనాధిపతులీ మధ్యకాలమున గజపతిరాజ్యముపైని ఎడ తెలపితేక దండయాత్ర నేయుచుండిరి. కా. శ. 1438 ధాతు ఫాల్గుణ బ. 5 ముగవారము నాటికి రాయరాజున కటకమునకు కూచి చేసి యుండెనని తిప్పరసియ్యకుమాదుకు లక్ష్మీకాంత రసయ్య వాయిం చిన కొమ్మూరు శాసనమువల్ల విడితిమనుచున్నది. 40. ఈ ధాటియందే మునుచరిత్ర, ఆముక్తమాల్యద పీఠికలందు జెప్పినదిగా, ఒడాదిని మసి యొనర్చి మాడెములు గార్చినది. 41; ఒడ్డాది ప్రస్తుత వికాఖపట్టణమునందలి వీరవల్లి తాలూకాలో నున్నది. ఒడ్డాది మత్స్యవంశీ క్షత్రియులకు రాజధాని. కృష్ణరాయల దండయాత్ర యప్పు డెచట నెవ్వడు రాజ్యము నేయుచుండిరో తెలియదు. 'రాయరావురిగండి రాచయేమను వచ్చి' తేరాదిన యా రట్ల కోటయు నీ ప్రాంతములోనిదే. మాడెములు బహువచనమున నుండుట గమనింపదగినవయోగము. వాని సంఖ్య యేడు. శ్రీవాళకిని వర్తించిన పత్రహాడియను లిపియొగలవాను మందలమున తొయ్యకనుమల పాడువుననుగల పర్యత ప్రదేశమున వెలసిన యేడు చిన్న రాజ్యములకు పూర్వ మీవామము చెల్లుచుండినది కావున కృష్ణరాయల నైన్యము గంబము మండిలమునెల్ల దొక్కి మాచి గజపతిరాజ్యముయొక్క హృదయమును శ్రేణించుకొని పోయినది. ఈ సందర్భముననే రాయసముకొండ మరసయ్య శ్రీ కూర్మమున బయ ప్రంథము నిల్చినది. 42; కటకమును గార్చినదికూడ నిష్పతే కావోలు.

కాని ఈ దండయాత్రతో కళింగయుద్ధము మదముట్టలేదు; బహుధాన్య వైకాఖ శుద్ధ 15 చంద్రగ్రహణకాలమున కృష్ణరాయలు వెజవాడకు వచ్చెనని చెప్పియున్నదికదా. మఱియు నాముక్తమాల్యదపీఠికయందు 'మున్నె గళింగదేశవి జ గీ మ మనీషం దండెత్తిపోయి విజయవాటిం గొన్ని వాసరంబు లుండి శ్రీకాకుళిని కేలిమండన నాంగ్ర ముఖ మథను సేవింపలోయి హరివాసకోపవాసం బచ్చట గావించ నవ్వయ్యరాత్ర చతుర్తయామగమున' యని యున్నది. 43. ఈ హరివాసరము కా. శ. 1440 బహు

36. Nuniz, *Forgotten Empire*, p 519, TTDI. III. 80.
 37. EC. V. Hn 13.
 38. 378 of 1913, ARE, 1914 part II, Para 30.
 39. LR. X. The Kaiyiyat of Kokatam.
 40. 894 of 1922.
 41. మును : 3 ఆముక్త. ౧ : ౪౦.
 42. SII. IX, Part II. 507.
 43. ఆముక్త 1: ౫1.

ధాన్య ఫాల్గున శుద్ధ 11 శుక్రవారమున యచట కృష్ణ రాయులు వెక్కిరించిన శిలాకావనమువల్ల చెలియు చున్నది 44. కావున అప్పటివఱకును (శా. క. 1440 బహుధాన్య ఫాల్గునశుద్ధ 11 వఱకు) కళింగయుద్ధము సమాప్తము గా లేదు. కృష్ణరాయ లింగను కళింగదేశ విజగీషునివీడుం దండెత్తిపోవుచు నె యుండెను. ఈ ధాటియందు నడిచిన యుద్ధవృత్తాంతి మెచ్చటను వర్ణింపబడియుండిలేదు. బండారు లక్ష్మీనారాయణ మూర్తియు సింహాద్రిని జయప్రంభమును నిల్పిన పీఠము.

సోఽయం కృష్ణ పృథ్వీశో గజపతిం
జత్యై రిదీయశ్రియా

సా కం తిస్య సుతా ముదూహ్యః,

అని చెప్పియున్నాడు; కాని ఆ యుద్ధము కొండ మరకు లక్ష్మీకాంతరహసులవాడికి జెల్లవచ్చును. రాయవాచకమున కృష్ణరాయల కడపటి దండయాత్ర విపులముగ వర్ణింపబడియున్నది.

44. మా. లక్ష్మణరాయవ్యాసావళి పుటలు 88-84.

స్వస్తి శ్రీ విజయభుద్ధయ న్ కాలివాహన కళి వర్తంబులు 1440 ఆన వెటి శుద్ధ 11 శుక్రవారం శ్రీకాకుళపు తెలుగురాయలకు శ్రీ మన్మహారాజాధి రాజ పరమేశ్వర శ్రీ వీరప్రతాప శ్రీ కృష్ణదేవ మహారాయలంగారు దత్తం సమర్పించి యిచ్చిన ధర్మ కావనం|| స్వామి! కుంభసంక్రమణ పుణ్యకాం మందు సందర్శించి...ఇత్యాది.

45. కలకము రాయవాచకమున తేల్కొన బడియుండిలేదు; కాని 'పొట్లూరి సింహాద్రివద్ద శివరం దిగినారు. యిక్కడికి నాలుగుశ్రోశియలమేర వచ్చి పున్నారు.' ఎక్కడికి? పట్టంసమీపానకు వచ్చినారు.' ఆ పట్టం గజపతి రాజ్యములో మొదటి ప్థళం' (పుట 97). 'అనిండ్ని విచారించుకోక ముచ్చెయనుడెదూరం గజపతికిమలో జొచ్చి మొదటిస్థలంవద్ద దిగివందువల్ల వారికి ఆలోచనబుట్టి యింతకొర్యలకు తెగ చేసినారు.' (పుటలు 101-102). సింహాద్రికి ముప్పదియామసెలదూరమున నుండిన రాజ్యమున మొదటిస్థలమున పట్టము కలకము గావలయునుగాని యన్యము గాజాలదు.

సింహాద్రినుండి ముప్పది యామసెలదూరము కూచించేసి బొయి కలకమునకు నాలుగు శ్రోశియలలో వచ్చి పాశెముడిగనుక. గజపతి ప్రతాప దుద్రునికి తహ లిహ పుట్టినది. కలకమును విడిచిపోవుట కాలని కష్టములేదు. ఎట్లయినను గృష్ణరాయలను బాటకొరీ దానిని సంరక్షించుట యుక్తము. కావున తన రాజ్యమాలప్రంభప్రాయులైన మహిళ మహా పాత్రులను సముఖమునకు రప్పించి రాజదానిని శత్రు హస్తగతము గానియక కాపాడవలసిన భారము వారిపైనున్నదని తెల్పి వారి సలహా నడిగెను. అందుకు వారు కృష్ణరాయ 'బాయ'లనియు తాము 'స్థాయ' లనియు, 'నట్టిపల్ల యెదురు యెంచుక' లోకు యెదు గరు గనక లోబొచ్చివచ్చినారు. మంత్రాలలోఁన మీద వచ్చిన కార్యం గాదు, హామికమీది కార్యం, గనక వారి కే ముప్పు మన కార్యం జయమాను'; 'మన శివుప్రజలకు వారిలపింగలోలి ప్థిలాలున్న నిలువబడెనన్న ఉత్సాహ పుష్టి గనక ఇట్టి పల్ల మనం కనుసించుకొంటేను కర్ణాలకం వారు నిజవలేక తమకియకు పోయ్యె మని బోదురు' అని వారు బదులుచెప్పిరి. ప్రతాపరుద్ర గజపతి సంరక్షించి వారికి 'వక్కలాకు రిప్పించి' మరుసటి యుద్ధయమున విజయనగర స్కంధావార ముపై బతుటకు నిశ్చయముజేసి వారిని వారివారి విడి దలకంపెను.

అప్పటికి సూర్యుడ ప్రంగుదారము; కాని గజపతి యాస్థానముందుండిన కన్యాకలకంవారి స్థానాపతి కమలివాధియ్య పై విషయముసంలేటిని 'సర్వోద్ధయగా కాకిరము వ్రాయించి ముద్రబడి జేసి గోప్యముగా రాయలవాడు అంతఃపురాన పున్న ప్థటికిన్ని ఆయవచేతనే కాకిరములు యిమ్మనిచెప్పి' అంపెను. ఆ కాకిరము 'పెనువగ్గై' రాయలకు కళి వళము గలిగినది. తాను 'యాయ' వీ, 'స్థాయ' లతో బోలాట సుకరము గాదు. హావళి మహాపాత్రు లేకమై గజపతిసీమప్రజల కన్నికి వాయువువలె దొడ్పడిన, దనజయముమాట నటుంపెనిచ్చి సైన్యముతో గూడ జేయముగ నురలిపోగల్గుటగూడ సంకీర్ణ స్పదమే. 'కార్యం విసర్జి'నని సుగ్రహిణి 'తర్పి త్పాయను'. సైన్యము స్థితివారయుటకు 'కృష్ణ రాయలు 'దిలిది కొలుచై విచ్చేసిపట్టుగా నడిపించి

వగరతోపకా పాశ్చాత్యుల' మాదుడువచ్చిరి. గజపతి వారు మునుటి ఉడదును చనుష్కంధావారములై నెత్తిరాలరను వార్త యెల్లా పాక్షివది. 'పాశ్చ్యములో ఆదాది గలిరి' గుయెను. 'మాకలు నుమి గూడి నునునలుగా చూటలాది దోవగిరి; 'కొందరిక భయోత్పాతముగా నో'చింది. 'ఉదయమైతే గజ పతివారి పాశ్చ్యం ముపాశ్చ్యంమీద పశుతావున్నా రనిన్ని ఆరితే అయితే కన్నాకలకంవారి బలం నిలువ వనిన్ని రాయలవారు అప్పాజీబాటలు వివక లోబొచ్చి వచ్చిండువల్ల అపాయం వచ్చెననిన్ని యిండుకు యిప్పుడైనా అప్పాజి నేప్పినట్లునింటే ఆయన అపాయానకుతిగ్గ ఉపాయం చింతించుకల దనిన్ని అక్కడక్కడ పిన్నలు పెట్టిల రాకులు గానుపనాగు ఆ పికలమున్ను ఉత్పాహున్నులై ఆకుగో నే చూటలున్ను వాడు ఫిలికెందినవారునుంను చూచినవారై రాయలవారు అప్పాజి సుదారమువకు పోయినారు.' అదిరాతివేక. రాయలకపుకు పంట్రిగ మంత్రి సుదారమువకు వచ్చుట అగుదు. ఆయన అట్లు వచ్చుటకు జూచి ఆశ్చర్య పడినాకు అప్పాజి. తనయొద్ది వారలను వారి వారి సుదారములకు అంకి రాయలవారిని విచ్చేసి మాన్యుంపవలయునని మునిచేసి అడిగెను. 'నిలువ నంకి పై నేను వచ్చి విన్నవం తాయనా? ఏకదేశాన విచ్చేకేటంత్రి కార్యం మొంది?' అని. రాయలవారు 'ఏకదేశాన రాత్రిగ కార్యం గనక వ స్తిమి' అని బగులు చెప్పి కదులనాథయ్య పంపిన కాగితమును అప్పాజి చేతి కిచ్చెను. బాటును చదువుకొన్నాడు అప్పాజి. కొంతసేపు విరిగించి రానమువలన క్రతువులలో భేదము పుట్టించి కార్యము సాధింపవచ్చును. రాయల జేవుకు యెంతి ధనమునైనను వెచ్చపెట్టుటకు వెను దీయక యనుజ్ఞయిచ్చిన కార్యము జయప్రదమునని విన్నవించెను. రాయలవారు 'యంతకు వచ్చిన వ్రయప్రదానములకు నిలుచునా?' అని చెప్పి వలసి వంతి ధనమును వెచ్చపెట్టి పెరిచిచ్చి తన సుదార మువకు పెడలిపోయెను.

అంతట తిమ్మరుసు మంత్రిలను ఆవసరికులను వ్రాయనమువారిని పిలిపించి వరునాళ్లురు పాత్రుల

కును పదునాణులైనములు వారు కోరినంత ధనము ఎంపుయన్నామనియు, వారు చెప్పినట్లు గజపతిని రాయలకు బట్టియోవలసినదని వ్రాసి యయ్యలయైన రత్నాధరణములు పదునాణు పెట్టెలయందడి వానిని వచ్చిన భటులచే పట్టణములోని కంపెను. తరువాత విజయనగరస్కంధావారమున నుండి గజపతివారి స్థానాపతి నుబుద్ధి తన ప్రభువును హెచ్చరించుచు, మోడకేమహాపాత్రుల 'చూట నిదాని మారు కార్య ముఖాకు వచ్చావున్నాడు, గనక కన్నాకలకం పాశ్చ్యాననుండి మన పాశ్చ్యానకు వచ్చే మార్గన అత్తలయనపాల్లకానుంచి నియోగ్యులనున్న పెట్టెలను సముఖానకు తెప్పించుక జూపగా వివర్ణమైతేను అండుకు తగిన ఆలోచన క చేదని వ్రాసి' అంపెను. ప్రతాపదుద్రగజపతి తన స్థానాపతి వ్రాసిపంపిన కాగితము చాచుకొని గూతీరుననె మార్గమువ కావుంచి మోడకేమహాపాత్రులకు తిమ్మర పంపిన నియోగ్యులను వారై తిండుకొనిపోవుమంది పెట్టెలతో గూడ పట్టుకొని పెట్టెలను దెరిపించి యందుండి వగలను రాయలపేరట తిమ్మరపయ్యవారికి వ్రాసిన లేఖలను గాంచి వాడు తనయొడ వ్రోహులు దిలపెట్టినారని యెంచి 'పదాదు నియోగ్యులనుంను పట్టం విడిచి యేకదేశాన అవ్వలసిఫతోరి గజపతివారు యెడని మిది ఆమడిపోవు ఉత్తరంగా పోతపోయిరి. మునుటి ఉదయముమోడక మహాపాత్రులు యుద్ధమునకు పంపిండులై గజపతివగళ్ళకు వచ్చిరి. గజపతి వారి పలానానమును విని వాడు తిమ్మరపయ్యలకు జోయి చేరిరి. ఈ వృత్తాంతము రాయలవారి కలుకపడగనె జయభేరి వేయించి కలకమును బ్రవేశించిరి. 46

ఇది రాయనాచకమున వర్ణింపబడిన రాయల కలక దండయాత్ర వృత్తాంతముయొక్క సారాంశము. ఇందు అనంత మేమియు లేదు. రాజపుత్రులతో గూడి తనపై దిగుసబాలు గావించిజయిక్కుట రాకు మాని వారిమండి వేర్వయిటకు మొగలాయి వక్ర వర్తి యారంగజేటు యిట్టి యుక్తికే అవలంబించి నాడు; కాని రాయలవాచక వృత్తాంతమును రూపు పేయగల యవ్యసాక్ష్య మెద్దియు గావరాదు; కావున వాని నుపయోగించుకొనునవృత్తి డీ యంశమును స్మరణయందుండుకొనట మేల. రాయనాచకముందు కృష్ణరాయలు పైకెప్పినట్లు కలకమును బ్రవేశించిన

పిమ్మట ప్రతాపరుద్రగజపతి యెరిసితో సంధి గావించుకొని తన కుమారు నరసి కిచ్చి యుద్వాహము గావించెనని చెప్పియున్నను పోగొన్నను తిరిగి కాను దను న్యూని తీ విషయము నింకొకవిధముగ వివరించి యున్నాడు.

కృష్ణరాయలు వింహాద్రినుండి విజయనగరమునకు విచ్చేసిన తరువాత 'మొదటి దుర్గమున దనచే బట్టువడి (గజపతి) రాజకుమారుని 47 తన పుత్రుల మునకు రప్పించి, యతడు లభ్యుగల పోటరి యనియు, గత్తికటాదుల సామున గను సేర్పరియనియు, జవసుతిచే చెలియవచ్చుచున్నందున నరసి ఖడ్గ విద్యావైభ్రాగ్యమునుజూచి నేకుకపకుమంది ననియు చెప్పెను. 'ఏలినవాగ నన్ను రప్పించితిరి కావున నా కిక్రమసావను (నా నేర్పును) జూపెదను' అని యా యువకుడు బగులు చెప్పెను. మరుసటిదినము రాగ నే రాయలు అరిచిని మరల పిలిపించి, యప్పుడు ఖడ్గవిద్యారితరడు డని పేరందిన తం యనుచులలో నొక్కనితో గూడ పోట్లాడుమని కోరెను. తన యంతయును దగిన ట్లుక రాజకుమారునితో నాక యొక యాధిమపుగమని దనతో పోట్లాడి నియోగించినందు లకు సినిసి, 'దైవవికోగము, రాచపుట్టువుగాని వాని ప్పుకించి నా చేతులను మలినపఱచుకొనజాలను'

47. ఇందు 'మొదటి దుర్గమున' అను మాట ప్రమాదజనితము. న్యూనిజా చరిత్రప్రకారము ప్రతాపరుద్ర గజపతి పుత్రుని కృష్ణరాయలు వెలుగొన్నది కొంచెవలె దుర్గమునందు. అతని లెక్క ననుసరించి యది మూడవదుర్గమునుగాని మొదటిది కాజాలదు. రాయలు నాధించిన మొదటిదుర్గము ఉదయగిరి. అదట బండ్ గావించబడినది గజపతి 'అంబో లేక అకమలో' (పినతిల్లిగాని పేనెత్తిగాని లేక పినతిండిగాని పేనమామగాని) కృష్ణరాయల శాసనములను అప్పటి యాంధ్రవాఙ్మయమును ప్రతాపరుద్ర గజపతి కుమారుడు రాయలచే బట్టువడినది కొంచెవలె దుర్గమునందని తెల్పుచున్నది.

48. Nunis,

Forgotten Empire, pp 319-20.

49. Paes :

Forgotten Empire p. 247.

ఆని రాయలతో నాగోకంచి చెప్పి యాత్మహత్య గావించుకొనెను. తన కుమారు డెట్లు మృతినంది నదియు చెలియగ నె యెరిసి తిండి సాల్యతనియ (సాకుత తిమ్మయ)కు-కుమారుడు గతించిపోయెగజక —యేమి ప్రత్యక్షమాయునుగని రాయల వెలుతుం దుండు తన రాణివాసమును బంధనియు క్రమ గావించుకో తెలుపవలయునని లేఖ వ్రాసెను అందుకతడు రాయల కతని (గజపతియొక్క) కుమార్తెనిచ్చి వివాహము నేయుట కేర్పాటుగావించిన యెడల రాయల తిని రాణిని వెలుతుండి వదిలి పెట్టుటయే గాక యతని రాజ్య మును సైనికు అరిచికే ఇచ్చివేయగల'డని బగులు వ్రాసెను. అతడు (గజపతి) ఈ సలహా వంగీకరించి తన కుమార్తె వివాహవిషయమును సంప్రతించుటకు రాయబారులను విజయనగరమున కంపెను. కృష్ణ రాయలు సంక్లిప్తి పండితు. ఈవిషయమై యతని అభిప్రాయము చెలియగ నె తిరియ నుపాదుడు తన పుత్రక నరిచికొకంపెను. అతడు కోనా గిడుపురికి (గజపతికిని రాయలకును) ఖగ్యము బదిలినది. కృష్ణ రాయలు కది (కృష్ణ) కవ్వలివైపు గచ్చును నాతని కిచ్చివేసి యావలివైపు భూములను దా నుండు కొనెను 48.

న్యూనిజా గాథ యథార్థమైనదని పయను సాత్వ్యము వలన దిజావలదున్నది. కృష్ణరాయలు రణముగ మరెచూడకేపు రాజుతో గయ్యమునేయుమందె ననియు, నరసి రాజ్యమును పోచ్చి పెక్కు పట్టణము లను నాశమొనర్చి పాధించి యతని ధిటుల ననేకు లను వారణములను నిర్మించెననియు, నరసి పుత్రుని వెలువట్టి చిరికాలము విజయనగరమున కారాగారముం దుంచగా నరసి దెంచిన మృతినందెననియు, నరసితో సంధిచేసికొని దిజమున శాంతిని నెలకొల్పుట కొఱకు తిరియరాజు తన కొమార్తె నొక్కతె నరసి కిచ్చెననియు నార దా మెను విజయనగరమున చెండ్లాడి తన ధర్మపత్ని గ సైకొని యున్నాడనియు పయను వ్రాసెయున్నాడు 49.

కృష్ణరాయలచే బట్టువడిన యెరియరాజు కుమారుడు వీరధిర గజపతియని యింతకుముందే చెప్పి యున్నాడును. ఇతని మరణమునుగూర్చి న్యూనిజా ప్రధీరులగు పనుకారిక పోర్చుగీసు చరిత్రరచయి తిలు వచించుగాథ విద్యావహితము గాదని యాధు

నిక పరిశోధకులు గొండులు నిరసించుచున్నారు. వారి యభిప్రాయమునకు గారణము లేకపోలేదు. విజయ నగర చక్రవర్తి యేలుబడి క్రింద మండిప రాష్ట్రమున వీరభద్రరాజవతి కావలయును చూచు గలవు. వీరి మూలమున ఎరికు గృష్ణరాయలపక్షమున గొన్ని పీఠులను పరిపాలించుచున్నట్లు తెలియచుచున్నది; ఇట్లు తిప్పింది వాంఛికుని గావించి గొంపింది కృష్ణ రాయలు వీరభద్రరాజవతి నవమానపఱచి యతిరి యార్మికాత్మిక కంఠమాత్రమును గారణభూతుడు గావాలని విరి వాదమందిరి వాంఛియు50

ఒక్క గ విచారించి చూచిన వీరి యాక్షేపణ సమాధారమైనదికాదు. వీరభద్ర రాజవతికావలను లన్నియు కా. శ. 1497 యనవంపత్సరకారీకమాన కుక్కుపక్షమున వ్రాయించింది. ఒకటి ద్వంద్వపాదము తక్కింది గంతును పార్థమియవాదును తెల్పించింది51. అప్పుడు వీరభద్రరాజవతి కృష్ణరాయలక్రింద మాండ్లిమిపై పీఠుల నిలయండినది వాస్తవమే; కాని మ్యానిజా తెప్పవది యవ్వలినిరితి—కా. శ. 1498 ధాను మైత్ర బ. 12 వాడు రాయలు సింహాగ్రయం దుండిన కా. శ. 1498 ధాను అమావ్ల బ. 15 వాడు తిరిగినప్పుడు బెజవాడలో మకాయజేసిన53 అచటి మండి బతులుదెరి విజయనగరమునకు వచ్చి కా. శ. 1498 ధాను పుష్య శుద్ధ 10 వాడు తిరుమలకు విచ్చేసెను54 కావున కా. శ. 1498 ధాను అమావ్ల బ. 15 వును పుష్య శుద్ధ 10 కింది నడుమ వేరొ యొకదినమున ఎరికు విజయనగరమును జేరియుండవలయును. మ్యానిజా చెప్ప వృత్తాంత ముంతర మెప్పుడో జరిగియుండవలయును. కాబట్టి కా. శ. 1498 యన సంవత్సర కారీకమాన కుక్కుపక్షమున వ్రాయించి నిలిపిన వీరభద్ర రాజవతికావలములు మ్యానిజా గాథనుండి విజానిజములను నిశ్చయించుటకు అధారము గావాలవు.

మఱియు వీరభద్రరాజవతిని బుద్ధిపూర్వకముగ కృష్ణరాయ లవమానపఱచెనని తలంచ నావశ్యము లేదు. అడ్డవిద్యాపైపుణ్యము ప్రదర్శనమునందే దృష్టియించి యేకాంగి పోరు మర్యాదలను మనసునకు చెప్పుకొనక విస్మరించి వీరభద్రునికి పుట్టుకయందు నామన్నను విద్యార్థిభారదతీయందు సరియైదియైన నూకునితో బోర గోరియుండెదచ్చును. భార మర్యాదలను జక్కగ నెఱిగిన వీరభద్రుడు కావలెనని దన్నవమానపఱచుటకొరకు గృష్ణరాయలు ఒక యంగురు పురుషునితో బోర వాట్లాపించెనని యెంచి యా యవమానమున కోర్వబాలక ఆత్మహత్య గారించుకొని యుండవచ్చును. ఇందలి విజానిజము తెల్లున్నను వీరభద్రరాజవతి యంతిటితో పాడిగానరాక పోయెను. కాననములం చెప్పటను నతినివాది గానరాదు. తిండికి వారినుండెను, రాయలతో సంధి గావించుకొన్న పిమ్మట రాజవతి రాజ్యపాలన కార్యముల కమగలు దట్టలేరి; కా. శ. 1447 ప్రాంతమున రాజవతి రాజ్యముపై నెలివచ్చిన ముల్కన్ కుల్లీ ముతుబుకానును ప్రతిఘటించినవాడు ప్రతాపరుద్రుని పుత్రుడు రామచంద్రరాజవతిగాని వీరభద్రుడు గాను. ప్రతాపరుద్రుని యనంతరము రాజవతి పట్టున కఠిక్షిస్తుడైన వాడెనిది మహారులలో మఱి యొకవరు ములుఅవేపుడుగాని వీరభద్రుడు గాను. కావున మ్యానిజా పయనులు వ్రాసిపట్టు వీరభద్ర రాజవతి కా. శ. 1498 ఈశ్వర సంవత్సర ప్రాంతమున విజయనగరమున మృతినొందెనని యెందుల యుక్తము.

కృష్ణరాయల రెండవ కలకదండుకాంతిలో గలింగయ్యుడు సమాప్తమైనది. రాయలవాచకమున తెల్పినరీతిని సర్వస్వమును గోలుపోయి శరణాగతుడైన నేమి మ్యానిజా వక్కాణించినట్లు పుత్రిమరణము వలన జడిసి భార్యయొక్క మేమును నపేక్షించిన నేమి ఎట్లైన నేమి రాజవతి సంధినికోరెను. అతిదురంతు షరత్తుల కొడబడిన రాయలు సమాధానపడుట కొప్పకొనెను. రాజవతి తన కూతును రాయల కిచ్చి వివాహము నేయవలయును. మఱియు గృష్ణానదికి దక్షిణమున పూర్వము విజయనగర రాయలకడనుండి రాజవతులు జయించి కైకొన్న రాష్ట్రమునంతిటిని మరల విచ్చివేయవలసినది. ఇందులకు ప్రతాపరుద్ర రాజవతి సమ్మతించినయెడల కృష్ణ కుత్తరమున కృష్ణ

50. ASIAR. 1908-19, P. 178, The Yet remembered Ruler of a Long Forgotten Empire, p. 11.
51. EC. XI. Dg. 107, XII Pg. 62 ARE 744 of 1917.
52. SIL. VI. 694 and 698.
53. EC. V. Hn. 18
54. TTDI III. 80.

రాయలు జయించిన యావద్దాష్ట్రము నరసికి మరల విచ్చి జేయుట కొప్పుకొనెను. ప్రతాపరుద్రగజపతి యా మరలల సంగీకరించెను. అంతట సంతి నుడిచి. ఇరుపక్షములవారును సమాధానపడిరి. ఇందుకు దాక్కాగముగ కృష్ణదేవరాయలు కా. శ. 1441 ప్రమాది సంవత్సర (కావణమధ్య 18 సోమవారము వాడు 'విజయనగరం' పింహాసవారు'నై పింహాది వాడునికీ తమ పేరింటిలోగము నపచేతంగుకు ప్రతాపరుద్ర గజపతిహారాయలదాతిను త్తయ్య కొంన్న గ్రామాలు కలింగగంపపాటలోని గ్రామాలు' రెంటిని దానముజేసెను.53

గజపతియోటమికి గారణములు :

ఈ యుద్ధమున బ్రతిరణజేతమునను, బ్రతి ముట్టడియందును, గజపతియన నరిచి బలములును బరాజయమునందుటకు గారణమెద్దియో విచారితము నుప్రసిద్ధపరిశోధకులైన రిఖర్ దాడు షెస్ట్రి గారా సమయమున నొకప్పు సర్వము జేసించుటకును, ప్రతాపరుద్ర గజపతి మరణానంతర మిరువ రెనిమి దేండ్లకు దాని స్వంత్రి వివాళమునకు మూలకారణము క్రీకృష్ణచైతన్యాలని చెప్పి గున్నాడు ప్రతాపరుద్రగజపతియన నాతిని యధికారవర్గమున జెక్కండును చైతన్యాలని శిష్యులు. మతిద్విష్టిని జాలించి చైతన్య లుపదేశించిన ధీక్షిపార్గము మహానీయమైనది; కాని దాని నవలంబించుటవలన ఒరిస్సా నాగ్రాజ్యము పాడెరుటయేగాక రాజకీయముగ దాని ప్రతిష్ఠయంతయు రూపుమాపిపోయినది. సర్వసమర్థమును శ్రేమను ఉపదేశించుటయు మనుజులహృదయములందు కైరివాదవర్తనలను విమృశములను నుప్పతిలజేసి సంఘబంధములను నిర్మూలము గావించును; వాస్తవముగ సర్వవిషయములందును సమామలత నును మృగిలినపునెందును గానరాదు; రాజ్యంత్రము శర్యంత్ర బలమువొంది నే యాధారపడియున్నది. చైతన్యమతము నవలంబించుటవలన ప్రతాపరుద్రుడును నరిచి యధికారవర్గమునం దనెటులు యుద్ధమునందలి

రుచిని గోల్పోయిరి. ఇదియే ఒరిస్సా వివాళమునకు గారణధారితమైనది.

ఇది యుద్ధము ప్రతాపరుద్రగజపతియన నరిచి యధికారు లొక కొందఱును చైతన్యమును స్వీకరించినది వాస్తవమే చైతన్యహ్వయి పరిస్థితిను త్యమును శ్రేమను ఉపదేశించుటయు నిజమే. అందువలన ప్రతాపరుద్రగజపతి యుద్ధాభిరతికి నిడికో లిచ్చెనుట కల్ల. అతి గుత్తము శ్రీయ సర్వము నొకప్పుడును త్యజించలేదు. కలింగయుద్ధము కా. శ. 1484 ప్రశోత్పత్తిసంవత్సరమునందే కా. శ. 1441 ప్రమాదివలకును దాదాపు యేదేండ్లకాలము పడచినది ఈ యేదేండ్లము ప్రతాపరుద్రుడు కృష్ణరాయలతో నెడతెడ వొందెను. సమయము వచ్చిపప్పుకు శత్రుని మార్కొనుటకు బంకి వెనుదీయలేదు. యావచ్చుకొని వినియోగించి తుదివఱకును వారాధిక విడిచిన దుర్గులు లేదు అరిచి కులంబమున పిరికికంప లేదు; అరిచి పివలండి తిరుమలరాచు శ్రేయమును, మనూరుకుపిరధిద్రుకును కూరాశ్రీపరులు; అధికారులతో గపవాహుడును, ప్రహరేశ్వరపూత్రును, చిత్రపభానుకు మున్నగువారు పేరిక్కిన మోఘులు. కావున చైతన్యముతాలలవలన ముచే గాని మతీయే కారణమచే గాని ప్రతాపరుద్రుడును నరిచి సేనాధిపతులను యుద్ధమునందు విరివ్చులని యెంచుట కవికాశములేదు. ప్రతాపరుద్రుని పరాజయమునకు నిజమైన కారణ మరిచి ప్రతిపక్షియొక్క యుద్ధితీయ సమరవిద్యనాశన క్రియే. కృష్ణరాయలు పానూన్య సేనాధిపతిగాను, అతిధికి సరియుద్ధియని పేర్కొనిదిగవ దిధివాముకు దైవ్యకును ధీరతి భంపియనం దివ్యకు గానరాదు. కృష్ణరాయల నెదుర్కొని యోడినవాడు గజపతి యొక్కజే కాదు. విరులభాను దిద్దిఱును, బరిగునుతిపపిల్లలను అరిచి కత్తిబొలు దుచిజాలి పాల్గొనారే; వారు కార్యసామలగుటవలన గాదు, అతి ఉపాధారణ ప్రజ్ఞాంతులగు సేనానాయకు పిలువవలన. ఈ యంశమును వ్యవహరించుచుకొనిన గాని ప్రతాపరుద్ర గజపతి యోటమికి వాస్తవమైన కారణమును గ్రహింప జాలము.

55. 599. VI. 695.

56. Indian Antiquary, 1929 (April)

p. 67.

కలింగయుద్ధ ఫలితార్థము :

కలింగయుద్ధమువల్ల కృష్ణరాయల కీర్తి భారతావనియంతటను బర్హినది; అరిచి కార్య

ప్రతాపరులు బ్రకటితమైనవి; అతఁ డపాధారణ ప్రతిభా సంపన్నుడైన దంపవాడుకాక్రసరు డని తెల్లమైనది. రాయరాజున ప్రతిష్ఠ యతికియించినది. లుప్తమైన రాయపాత్రాజ్యభాగములు మరల స్వాధీనపడినవి. ఇవి తత్కాలిక ఫలములు. దీర్ఘ దృష్టి దీలకొంచిన గళింగయుద్ధము దక్షిణభారత భూమికి అవర్ణకరమని చెప్పవలసి యున్నది. చిర కాలమునుండియు దక్షిణహిందూక్షేత్రమును యవనాక్రంతము గానీయక హిందూస్వాతంత్ర్య భర్తముల సంరక్షించుచుండిన హిందూపాత్రాజ్యములలో నొక్కటియగు గజపతి పాత్రాజ్యపరివరమున కీ యుద్ధము మూలకారణ మాయెను. విజయనగర చక్ర వర్తులును గజపతులును సుహృద్భావముతో మేలి వించి పూనుకొనియుండిన మహమ్మదీయుల యధికారిమును సమూలముగ దెకరించి యుండుచున్నను, వారి పరస్పర వైషమ్యము మహమ్మదీయులకు లాభికారియైనది. మొదట బహమనీసుల్తానులను వారి యనంతరిము గోలకొండ కుతుబుకామాలును తీరాంగ్రమున బ్రవేశించుట కీ వైరము జాల యనుకూలపడెను. ప్రకృతియు గజపతికి సంధిపరతుల ప్రకారము కృష్ణకవ్వరి భూముల నన్నిటిని కృష్ణ రాయ లిచ్చి వేసినను నది యిడియబడిన యింటివానము

వలె బ్రతిగ్గుహిత కుపభోగ్యము గాదాయె. ఈ యుద్ధానంతరము ప్రతాపరుద్ర గజపతి తన క్షేతిగతుల నిల్లు చెప్పకొని యున్నాడు.

‘నవ్వంకులం భిన్నతటాక మాపాకా
విధిష్టరాజ్యం కెరజాంతంద’ అని.

కావున సంధిమూలమున లభ్యమైన రాజ్యమును సంరక్షించుకొనుటకు గజపతికి తగిన బలము లేదు; బలమును గూర్చుటకు ధనములేదు. దీర్ఘయుద్ధముచే నతనిని ప్రజలను, పాదువకి లీడువడిన జేళియును పోషించి సంరక్షించు శక్తి యతనికి లేదాయె. ఈ కష్టములను గడకొత్తి రాజ్యమును బునరుద్ధరింప జాలు నాభిమును గావిగాదాయె. కావున ప్రతాపగుర గజగిరాజ్యకాలమున నే గోలకొండ కుతుబుకామా తెలింగులు దుర్గములను క్రమ క్రమేనాధింపగల్గెను; అతని మరణానంతర మచిరకాలముననే కురిపన మల్ల పుత్రుడు మల్లిభరణును గజపతిరాజ్యమును గూలద్రావి తీరాంగ్ర కళింగ ప్రాంతములను స్వాధీన పఱచుకొనగల్గెను; కావున కృష్ణరాయల కళింగ కైత్రియాత్రి గజపతిపాత్రాజ్యనిర్మూలమగును. చేత పారతింత్రిమునము హేతుభూతిమాయనని చెప్ప వలసియున్నది.

దశిత కుసుమము

శ్రీ అయాదితుల హనుమచ్ఛాస్త్రి

లేవయసు దాన ! పూవు రాలినది నేల
నీవీనిల భుజంగ వేణికను వీడి,
యే దిశావలయితమయి యెగసిపోవు !
ఈ పరీమళ వ్యాపృతు లింత టంత—

అఁగొ ! పుర్వము నవచిలసాత్త మధురి
మా భరమ్ము, క్రమవిముగ్ధ మానవలియు
బోలె, సారభము నిలుపు మాచెదె దళము,
తత నమాయూత వాయు దూతలకు నెఱచి
నవమోహన గాత్ర! యిది

నవక మ్మైన గూర్పు నహి భణామణి రోదన్
భవదజ్జ్వల నేణికి బలు

శివాచభ వెలుంగు జగము ; సిగదాల్పనఁట!

వసివాడిన కీకుసుమము

కసుగందెను గోమలాంకి కనీతుదలను, నీ

న, సుధా పూరము నింపిన

పన దక్కును లేవనందు వనగల్గునులే !!

నీచెలువు 'మహా భుజము' కానిమ్ముగాక

అతడు రసికుడౌ నంట! వియద్ధు నీవి

కచనవీన సారన దివ్య గంధ మొనగు

సుమము నిద్దానిలేక నిగ సొగయువాడు ;

ఓ చెలి! త్వత్ప్రియ కరి రంభోత్సవమున
వైన నీ బాహులత చిక్కి యాడునపుడు
తలపునకు వచ్చు లెమ్ము లతాంతమిద్ది
భవ దుపేక్షిత మన్మథ బాణమిద్ది—

[రసజ్ఞ శకు పేర్వకవిన భ్రమరీమా పూవు
చెరికు వచ్చును. అదియు నూరక యు
కారములు వెలుకును]

ఓరి మధువ్రతా ! నిలుము
రోరి యునుండ మరంద వాహినీ

పూరిత మీసుమమ్ము నవ
మోహన గాగవిరాజితమ్ము

సంసార ముఖమ్ము గల్గ మనసా

గిలి గింగిలు వెట్టుచాన,

నీవే రసమూర్తి వీవే నదవి

భ్రమచే భ్రమియింతు బాహుగా!

ఓరి రసావగాహన నహోత్పుక

మూర్తి! ముఖాను భూతికై

దారులు చూచుచేరిల

లతాంగ మొకించుక భూభిభూనరం

బై రహియించెబో భవ

దనాదరి పూర్ణశత్రోర మత్తెయుం

కారము లిద్వి పుర్వ

లలనా హృదయప్రతి ఘోరదక్షములే

కోతి

శ్రీ పురాణం సుబ్రహ్మణ్యశర్మ

౧

రైలు యింకా రాలేను. ఆకాశం మురులేసి బుగా వున్నది. రిఫ్రెయిని గాలి వుండి వుండి రివైంజే నీచమలోని చెల్లనీ నేన్నో చూసి జనుకుంటున్నట్లుగా కంపించి 'బాయ్' మంటే 'బాయ్' మరి గోలచేరాయి.

దుమ్ము గెండు మూడు నిలువుల యెత్తున లేచి నుట్టుగా తిగుతుంది.

చివకు యింకా భూమిలో పడలేదు. పడవం దానే రైలు వచ్చి ప్లాటు ఫారంబొది నిల్చుంది.

నీచమలో! క్రోసుకుంటూ వచ్చింది కాస్త్రీ, కొంచెం చిరాగ్గా ముఖాని విసుకుమోన్నట్లున్న దుమ్ముకు చేయి అడుగు పెట్టి, అప్పటికప్పుడు ఏర్పడ్డ ఆ తొడత్రోక్కిడిలో పడుగుత్తుకూ, ఇంటా-అంటా తిరిగి మొలైనికి అడవాళ్ళ పెట్లన్నీ గారించేరాడు.

తనకు కావలసివ మనిషి రా లేదు.

తెల్లం మట్టా దీగులు ముసిరినట్లుగా ప్రయాణీకులు రైలును చుట్టుముట్టి పాహులు తోచినట్లుగా లోడలకు విసిరటంవల్ల నెమి, దిశే జనాభాయొక్క కుయ్యో మొగ్రోలవల్ల నేమో, యావత్తు ప్లాటు ఫారమా మహాందరగోళం గా వుంది. ఆ గొడెలలో నుంచి యావత్తు వచ్చాక చివకులు పడుకున్నట్లుగా తోచి మూసిన గొడుగును విప్పారు కాస్త్రీ.

అతను చిన్నిప్రబ్బుంచీ చేనికోసమా ఎదురు చూస్తున్నట్లుండేవాడు. ఆ ఎదురుచూడం సెలయేటి కరటాల తరగల పాంసుల్లో పడి పొర్లిపోదామనీ కాదు, నీరీరంసు మబ్బుల్లో! నిండుగా హృదయాన్ని

విసిరి కోవాపువ్వుల నుత్తులలో! ముఖాన్ని చాచు కుందామనీ కాదు, మల్లెలు సన్నాకాల వాసనలకు మత్తిల్లి అవర్సఖరాల అంచుల్లో పూకాలకుమార్తెమే అంటే అప్పరనితో సుఖిద్దామనీ కాదు—మంగి సలా కాలం మెలితిరిగిన రిన తీరితే నిర్వాన్ని రాచి రాచి నేలను వొత్తి కొడుకుకూన్న కొద్దీ—ఒక చెల్లని చూపు ఒక తియ్యని హుట వివాదని కోరిది మనస్సు. అంతే! అంతకన్నా పెద్ద ఆక లేమీ పెట్టుకోలేదు. అతిని వివాహం కూడా అంతంతమాత్రం గానే జరిగింది. క్లిశావస్థలో వున్న జీర్ణహాన్ని విదో నాయకు లాభప్రతాపతో కప్పకుని అందులో సుఖిద్దామనీకూ గుగాని అంతిదులు మిల్లెలు విలాపాల కోసం అరిమ అర్రలు చాచలేదని మొదటే చెప్పారీ. డిబ్బుకోసం పెళ్ళిచేసుకోవటం సుతరామూ కాస్త్రీకి అప్పట్లో యివ్వండేదు. పిల్ల నచ్చటం, మనస్సు కలిసిందా లేదా—యిది అన్నీ వున్న వాళ్ళకు గాని తన నేడుటి అనిపించింది. తను వీరనావ్యసలు అభివయిస్తూ యింట్లో కూర్చుంటే తనవిద పంచప్రాణాలు పెట్టు గున్న రిరిదండు లేమికాను? అందుచేతే ఎవరో ఒకరీ ఆడెడి—అది చేసేసుకున్నాడు సరస్వతిని. అనుకున్న కండిషను ప్రకారం డిబ్బుయిచ్చి చదువు చెప్పించాడు మామగారు. సరస్వతి కాపురానికి వచ్చాక క్రొత్తలో కొంత పెట్టుబడి కూడా తినేమో కోంటుందా నే సద్గుణాలు చేయటం జరేగింది.

ఇవ్వకు కాస్త్రీ సంపాదనాపథకుం కాగానే సరస్వతి కంతాన్ని వాడిగించి—ఆ యావత్తు అర్థనా నిజంగా అనుభవించవలసిన హక్కు తనది గాని అంతరి బొంబరవాళ్ళకు తెచ్చి మేపటం సమంజసం కాదని వాదిస్తూ వచ్చేది.

మొదట్లో కాస్త్రీ సరస్వతిని చూచినప్పుడల్లా కొద్దిగా గర్వపడేవాడు లోపల్లోవల. ఆమె సుంద్రటి

లేరేతలు, కోవారంను చెక్కిళ్ళు, నవ్వివచ్చేవల్లా సొట్టలుపడే బుగ్గలు, ముగ్గుపాపిటి, వొలైవ నొక్కు నొక్కుల జాట్లు జడతో ఎంతో ఆకర్షణీయంగా వుండేది. తిరువారతి పిల్లలు వాళ్ళతో ఆసీనుమంచి రాగానే ఆడుకోవటంలో ఎంతో హాయి గుఱుమూలభించేవి.

ఆ పాంసల్లో తనకు తెలియకుండానే సరస్వతి సంసారక్రమాన్ని కొత్తిమార్పులతో నవరంగాలతో ఎన్నిమాట్లు దీగించాలని ప్రయత్నించినా, అదొక తమాషాగానే చూసేయాడెట్లు పూరుకున్నాడు గాని, ఆమెలో అవ్యక్తభావనాహాసమై నెలకొన్న అధికారవాంఛ మేళు మొకనాడు యుగిపించి నిప్పుదగా యెడాపెడా వర్షిస్తుందనీ, ఆ తుఫానులో ఇక తన ఒక్కగాని ఒక్క చెల్లాయిని రక్షించుకోవన్నా రక్షించుకోలేనని, యిద్దరూ ఆడుకోదల్చి

బాగా పెరుగనిచ్చి 'యిది నా యిల్లు—యిందులోకి మనవ్యకి ప్రవేశార్హత లేదని' నిక్కచ్చిగా కట్టుదిట్టాల్ని చేస్తుందనీ కాస్త్రీ బహుశా కలలో కూడా పూహించియుండడు.

వాన నురవసాగింది. కాల్గీ కృష్ణకుంటూ పొడుగ్గా కొలేటిచేంలాడులావున్న బేదారాకోడ్డును చాటివస్తూంటే, ఎక్కడా చెట్టూ చేమా అన్నదిలేక చుట్టూ దిబ్బలేకుకుపోయిన యిసుక మైదానాలలో—వానకు వరదకు, ఎండకు గాలికి అన్నింటికీ తన కరిరాన్ని వర్షిగించి కదిలక మెదిలక అట్లానే పడివున్న ఆ కోడ్డు వంటిదితనానికి కూడా కాస్త్రీ చాలివసపాగాకు.

అతనికి మరొక్క రిషయం క్షురగాకొచ్చింది. తన చిప్పలవాన్ని చాటుకున్నానని (3 మేపీ యింకొక వడేర్చుకుంటే వలకై మేరల్లోకి వచ్చే సరికి, యవ్వనంలో దేనికోసమై తలించి లభించక పారాశయాల పార్శ్వాలకు ఆర్మిపార్శ్వాలకు యిల్లింట్టాకో, సరిగా అటువంటి స్థితి తనకు వచ్చినా—ఆ పయస్సులో అవ్యక్త శ్రీకొనిం చేరితాన్ని పాకు చేసుకుని పంచప్రాచాల్ని వాడేటంత తెలియకుంప మురిసిగా తన మారవని. రికవిప్పకు ముప్పైబహుశా వుండొచ్చు. తల ఆక్కడక్కడ నెరుస్తోంది. ముప్పై యేళ్ళకి పెద్దమనిషా—

కేరంయొక్క భౌతికమైన పెరుగుదలను నునీం చటానికి వయస్సు నాయువువుతుంది. లోపలి మనస్సుయొక్క వయఃపరిమితిని తీరితంలోని దుఃఖాల నుంచి దేవుడై వొలికి నిర్ణయిస్తుంది. అందువల్లనే కొంతమంది వయస్సు ముగ్ధివచ్చి కూడా చిన్న పిల్లల మాదిరే వుంటారు. ఆకాలడాన్నే సైక్లలో డిటెక్టివ్ నవలలు, పిల్లల పత్రికలు చదివే పెద్దవాళ్ళు తారస పడ్డాంటారు. ఆటై ఆశ్చర్యకాదనవసరం లేదు వాళ్ళమనూర్పు.

కాస్త్రీకి ఆమధవమైతే వుందికాని వది వది హేదెండ్ల వయస్సుకు యందు, బచ్చాలు, చెకులకు గూటిదిళ్ళ బంతి ఆటలు ఆడుకొంటూ తిరిగి పెరగవలసిన వయస్సులో గుఱుదుఃఖాలు తొనుకుండుకు వలసినంతగా కత్తి లేదు. తను లేని కుటుంబానికి చెందానని, పేదతనంకలన తీరం కట్టుకోలేకుండా

పున్నావని రెండు పాతలా అర్థా పాయం చెయ్యవలసివడిగా పెద్దమనుష్యుల యెదుట నిలబడి అర్థించార్చి వచ్చేది. అట్లా విషయవిశేషాలగురిన ఒక చీడకుర్ర వారుగా వుంటూ పరిమితకాకాల సుపీనుడంటే పద్మా లేదా మనీషి పెరిగిన కట్టకై స్వేచ్ఛ నియమ బద్ధమైన జీవితం, నమ్మ మట్టుగోకు వా మాటగా! అట్టేలుగా తన వర్తనో కూడా జీవించరల్సివస్తే ఎట్లా నుంటుంది? అంతేలే ఆ సంచారం సుఖజీవసంచారం కావదు.

‘ఆ చెల్లెలు—అదే నాకు మిగిలివుంది.’ అనే మాట అర్థం చేసుకోమన్నట్లు.

ఇంకా ఒకప్పుడు ప్రాణం విసిగి కనిలేవాడు సరస్వతిని.

‘మత్స్య ఏడ్చి పెదబొబ్బలు పెట్టబక్కలేదు. ఇక్కడ వుండటం యీ చాకిరి చెయ్యటం వీరల్ల కాకపోయినా, నీ కిడుం లేకపోయినా విశేషంలా మీయింటికి మత్స్య వర్తనన్నా విన్నేమీ అనే వాడ్ని కాదు.’

ఈ ముక్కలు విన్నప్పుడెల్లా సరస్వతి ముఖం అగ్ని గోళమయేడి.

అట్లా చిరంకు గొంతు సమాశ్రితుల తీవ్రమైన విప్రసంగవగావ్యవ బాగాలాలకు ఆ యిల్లు నిల యమై కూర్చుంది.

సరస్వతి యిలాగే చేడి.

‘నేను మీ ఒక్క గాని ఒక్క చెల్లెలుకు రాకూ డని జల్మేదో ఆమెకే వచ్చింది. వస్తే చేగ నన్నావా? అంటువ్యాధికా తీయ. మన ఇంట్లోనూ చింటిపిల్లలు. ఎందు ఇక్కడకి ఆ పుట్టకొంతో అన్నాను గాని, మీకు లేని ఆభిమానం నాకుంటే మట్టుకు యీ కొంపవొడి-అది ఎందుకు చెల్లుతుంది? నీరసపురానివి చేసుకోలేనిది మీకేమన్నా వున్నది గనుకనా? ఊకం దీనికి పొడూ పొచ్చా గిబ్బది అను కుంటుంది. దానికెత్తగ్గే మీకూ నమ్మ అవమానించా లనే వుంది వుండబట్టే పుట్టింటికి వామ్మని అంత తేలిగ్గా అవగతిగారు. నాకు మట్టుకు ఏమిటేడిసింది యిక్కడ—కాసింది? చెట్టుకు కాయలు బరువా? నా వాళ్ళకు నేను బరువు కావటానికి వాళ్ళు కేమీ తిక్కుర లేదు.’

కాస్త్రీ అప్పటికి గొంతు చిందుకుంటూ నాలు గూళ్ళకు విసిపించేలా—‘వెళ్ళు వెళ్ళు ఎవ గుడ్డ రిస్తా విక్కడి.’ అన్నాడు చిరగ్గా.

అన్నట్లుగానే ప్రయాగమై వెళ్ళా ‘అంతా నమ్మ వోలెత్తు మనీషుని చిన్నప్పట్టుంటి వెక్కిరిస్తూ వచ్చారు. ఆ మాటే మీకూ రూఢి చెయ్యాలని వుంది. నేను ఏమైనా సహిష్ణుడు కాని ఆవమానాన్ని మాత్రం సహించను.’ అంది సరస్వతి.

కాస్త్రీ పూరుకోలేదు.

‘నీ మాట చెల్లకపోతే నీకేదో అవమానం జరిగి నట్లే వుంటుంది. నా సహజసర్వాలన్నీంటిని నీకోసం వదిలేసుకుని జోగిస్తే గంగిగోవులా దూదూ దూదూ బసవన్నా అంటే ఎగిరి గంతెయ్యకపోతే యింత రభసా చేసేదాని నేనా?’

సరస్వతి తన సుందరయశావరణంవార్చి మాటి మాటికి వోల్తుకుంటూ—‘మీధర్మాలన్నీ మీరు సక్ర మంగానే నిర్వర్తించుకోండి. బతికే ఆ రత్నపరిపాల నలో కాస్తనామకూడా మిగిల్చి న్యాయం చెయ్యండి. ఎంతిన్నేదా మీ కంటి కెంతి నుద్దస్వభావతరాల్లా ఉన్నా నా పెళ్ళోనూ ఒక పెద్ద చెయ్యి కట్టుతాడు మింగళిమాత్రం మనే చేరీలు విగించారు. అదేనా పూరితమాత్రం కాదు.....’

కాస్త్రీ కాటుకాలిన పిల్లి లాటన నివృ త్తొక్కిన కోతిలా అయి—‘మరి అందుకా నమ్మ కోమక్కున్నట్లు మాట్లాడుతున్నది. చివ—మీ యింట్లో అస్తమానా పూజలు సోమలు వ్రతాలని ఎంతో హడావిడి చేస్తాంటారే ఇంత కోహగ్ని చల్లాబ్బుకోలేనిదానివి—ఎందుకు? ఎట్లా పొగించాల వోచ్చావు జీవితం? నీ మాట చెల్లకపోతే ప్రపంచ మంతా తింకిందులు కావలసిందేనా—హా—హా— నా కక్కలేదు.’ అనేసి చిరచరా యింట్లోంచి చెప్పులు వేసుకుని పడిచాడు బయటికి.

కాస్త్రీని తీటికే మైన కోపమని తెలిసి కూడా ఆభిమానంకోద్దీ ఆగకుండా పిలిచి తీసుకుని పుట్టిం టికి ప్రయాగమై ఆకోతే విశ్రాంతియింది ఆ మహా యిల్లలు.

చెల్లాయి వచ్చాక—రాజుకున్న అగ్గి అరిందమ నుని ఫలానా బండికి వస్తాను పంపమని కావమరదికి

కలుగు చేశాడు. మంత్రాలను చింతికాయలు
కాల్చాడు! ఆకాశాద్రి వేడుకును వచ్చాడు. సరస్వతి
కాలేదు. కాని నైలు వచ్చింది.

౨

జీవించటం, జీవితము—అందులో ముఖపద్ధతి
వేరుగా వుంటుంది కష్టసుఖాలను ప్రవేశాల్లో దిన
చేసుకుంటూ నడుస్తున్న కాశ్మీరి అప్పుడే శుద్ధి
మీది ఏదో బదులుగా కదిలిపోయింది. అలాగే చవల
బయటగా కాదు.

పిల్లలు విరాళాలుగా వచ్చుకున్నారు. కొంత
మంది పెద్దలు తెలుస్తూ వెంటించబోతున్నారు.

వాన కురవటం మానిందికా అని తీసి పోక్క
లోనే, గోడుల వున్నమాటుగా ఒక్క కుదుపు మిడిసి
వట్లయి వేలికపడింది. ఏమిటాని మానలో కీ-గోడుల
కామమీదగా లంఘించి ఆదేశాది, కలమీదగా
పరుగెత్తుకుంటూ వెళ్ళి ప్రక్కగోడను ఎక్క, తీర్చి
మానోపదేశాలోంది.

పిల్లలంతా కోరి కోరి అంటూ గోళ్ళను గోడ
మీదకు విపర వారంభించారు. బయట వద్దం మని
రాక రాళ్ళవద్దం ఆరంభమయిందా అన్నట్లుంది. అది
మాదా పంజీరిలిస్తూ, గోమాలన్నీ నిలబడినా,
ధియంతో కిడిచలాడుతూ స్వప్రకారమింకోసం
ఆ గోమ్యమీదనుంచి యీ గోమ్యమీదకు, యిక్క
కుంచి పెంకులమీదకు ఎగుతూ నానా అల్లరి ఆరం
భించింది.

అక్కడో పెద్దగుంపు ప్రోగయింది. అందులో
అన్ని వయసులవాళ్ళూ వున్నారు. అందులో పిల్ల
లకు కేట సరదా వచ్చింది. అదిచేసే అల్లరికి పిల్ల
మాదా వెలుగుతేలిపోయారు.

కాశ్మీరి తనగా అడుగువెళ్ళి ఆ గోరిని కాపా
డాలనించింది. ఎందుకా గోరిమీదకు రాళ్ళు విసురు
తారు ఆ గండ్లి మాటలలో వారించతోనే, పెద్ద
చెప్పాచ్చావు వెళ్ళవయ్యా నీకెందుకన్నట్లు చూశారు
అక్కడి పిల్లమాక. కాశ్మీరి వ్రాసుకునే మనిషి కాదు.
ఒకరిద్దరి చేతుల్లోని పెద్దమక్కలను లాక్కుని కేల
మీద పోతాడు.

కోరి మామూలే వుంది—కాశ్మీరి పెద్దలు నువ్వు
కొంగొంచి లాక్కుని కేలమీదకు విపరటం. అంత
లోనే పిల్లమాక ఎదురు తిరిగి కాశ్మీరిమీదకు పెద్దలు
విపరసాగాలు. ఒకటి నడుటిమీదా, ఒకటి నుండేల
మీదా ఒకటి ముక్కుమీదా బలంగా తగిలింది.

కాశ్మీరి వుల్పూ పులునూ తినే మనిషికి వచ్చే
టంత కోపం వచ్చింది. గోడుల మిడిలి కుగ్రమాకను
తిరిమి తిరిమి చావగొట్టాడు. ఆ ఘటం అభిమన్యుకు
పద్మభూషణాన్ని ఢిండించి దాని కనిపి తీసివేశాడు.
కాని చివ్వు కీడా ఉంది. అక్కడ ఒక మర్రవాడు
అతిరగుల్ని ముర్రగుల్ని గాధికాలెత్తి వాడు.
ఇక్కడ ఒక పెద్దవాడు మర్రవాతల్ని నెమదా
లెక్కతీసి పడులబెట్టేల్లు చేశాడు.

‘వచ్చాంనా బాబో...’ అంటూ కాశ్మీరి
మామకున్నారు.

అట్లా కాశ్మీరి చాళ్ళని తెలుసుకుంటే పగును
పదులన నమకనుంచి వెంటివెల్లు వచ్చింది కోరి
అనారం కంప ఎలిగవచ్చేగా అదిడి పిక్క పట్టేను
నుంది

కాశ్మీరి పెద్ద కేక పెట్టి. అనారం ఆ కోరి
పిక్కు పెంకు అరచేతుల్లోకి తీసుకుని, వరిసి చంపే
ప్రామన్నంతి వెలికోపంతో వెళుతాడు. అంటే—
అది తిన చాడుగాటి కన్నటి చేతుల్లో కప్పు తుకు
చుకోవారింది. అది మాపే మాపులు ‘వెన్నెంతుకు
చంపుతావు—’ అని వారిగా అడుగుతున్నట్లున్నై.

కాశ్మీరి వ్రాసమున్న మనిషిలో మాట్లాడినట్లుగా
పట్టు పట్టవలబడిస్తూ—‘యంతినేల్లా వా నె త్రిమీద
వెక్కి సవారియ చేస్తావో? ఇదవా—ఇవ్వకు నిన్ను
కాదామని పిల్లని తిరుముకుంటే నన్నే పిక్కుతావో?
చాడు నిన్నేం చేస్తావో...’

అది అంతికన్నా తిమామగా పెంకు చేతుల్ని
ఎత్తి దించిం పెట్టింది.

కాశ్మీరి పెద్దగా అవులించి ‘హాసి - నీ యమ్మ
కాపు బంగారం కాదు—ఎన్ని లయలే—’ అంటూ
వెలిమీద గిల్లాడు.

చాన్ని ఎత్తుకుని, వస్త్రాంటే యిటి గోళ్ళే
చారిలో, పెండుమార్లు అరిచి అరచేతులవరమా వారి,
గిల్లి తిప్పించుకోవాలని చూసింది. కాశ్మీరి చాన్ని

యింకా హృదయానికి దగ్గరగా తీసుకుంటూ యిలా గన్నాడు - 'చేసుకున్న ప్రేమనీ చెప్పినా వివరంబా లేచిపోయింది. నవ్వు కూడా అట్లాగే చేస్తావా -' ఈ ముక్కలు అన్నాక కోరి మెదలోని వొంటి మువ్వ కుళ్ళివేసినట్లుగా ఘటించి, శాస్త్రి దిగ్గరగా వచ్చాడు.

అతికి అకలి వేసివట్టుగా అనిపించి కోరికిని చూశాడు. అతి బద్ధకంగా ఆవురించింది.

'ఇకే పది - నీకిక్కడ నుండు. రేపు యింటి దగ్గర నీకు పెళ్ళిమామరి ముస్తాబు - చలేవా, అంటూ వే శాస్త్రి ముక్కలు ఏమేమీదై హోటల్ ప్రశంస చాడు. ముప్పావులా విల్లియేలా యిద్దరూ తినుటందా తాలవినా కలియబడ్డారు. కొంతవరకూ మచ్చిక్కె న్నట్లే ముక్కలునుండి బల్లమీద యిలా చెయ్యి అలా చెయ్యి పడేసి, మధ్యగా వాదియలో శాస్త్రి పూడి బల్లార్చిన కాఫీని వుంచగా - ఆమ్మరిం (తాగవట్టుగా ఎత్తి గొంతులో పోసుకున్నదై పెదవుల్లో రేపి చచ్చుకుంటూ వారికంతా బతులుపెట్టి తేగవట్టుగా నాక్కుండి మారి.

ఇట్లా ఆరగంట కాలక్షేపమయ్యేవరకూ, ఇంటి దగ్గర చెల్లాయి సరివ్వలి రాక వేసేస్తూ, చక్కర్తీ మామ్యునిప్రంటుందర్న విషయం అతికికి సురుచాలేదు.

'ఇక పోవాం యింటి? -' అంటూ లేచాడు. దాని దృష్టి తనవైపు లేదు. ఒరులొదులుగా పట్టుకుని పెద్ద పెద్ద అంగల్ని చేస్తూ యీవలగోచ్చి చూశాడు. ధూమి అక్కడ అక్కడ నుంటున్నట్లవోట్లు నీళ్లను నిలవేసుకుని వదిలబాదికి కడ్డమనిపించేవారుండి తిక్తా కోసం పరధ్యాసగా అటూ యిటూ కాస్త చూశాడు. కోరి అదే సందమమని తిన్న చూసుకుని వుడాయం చేసింది. శాస్త్రి విస్తుపడి నిల్చుండిపోయాడు. 'నీక్కో మగొక ప్రభువంటి అరిటిపళ్ళ అత్తెన్ని బంకి మమని పదునవగునన ఎగురుకుంటూ తన కాళ్ళ మీదకు వచ్చి నిలబడ్డది.

శాస్త్రి ముక్కు మీద ప్రేమమోసి కళికంగా -

'రెవ్వరినీ, ఇట్లాటి బాధ చెందినవలె చేస్తే నిన్ను ప్రేమించేది మున్న. పిండిజీవము చేసేది లేదు.'

దుకాణం వదిలివ ఒక అడమనిషి అబో దిబో మంటూ వచ్చింది.

'పోరబాటున వదిలేశాను. ఎత్తు కొచ్చేసింది,' అని తుమార్చులు చెప్పవని వెల యిచ్చేసి తిను పళ్ళివంపాడు.

ఎకాయే! యింటికి చేరుకున్నాక చెల్లాయి నవ్వులలోనే ఆత్మిరగా 'వదిల రాలేనా -' అంది, పెనక మగో బండి గాని తిక్తావంటిది గాని వస్తూ వుండకపోవటాన్ని చూసి.

'వచ్చింది. పోరబోయిన మీ వదిమ్మ పట్టి తెచ్చాను.' అన్నాడు మందహాసంగా.

'ఏది -'

శాస్త్రి కోరిని ఎత్తి చూపించాడు.

'ఇదేమిటి? యిచ్చెక్కన్నుంచి -'

చెల్లాయి అకున చెనమ్మ చేసి దారి యిస్తూం దగా - 'బ్రో లెమనిపిని మాడ్చుచేర కోరికం గాదుగా అరివండ్ల అత్తెన్ని దాచుకోబోయింది.

శాస్త్రి 'ఏమిటి? యిప్పుడు దీనికేమి లోబని -' అర్పించగా మీ వదిలే - కావడకావ - ఎందుకే అమ్మాయి వచ్చుతావు? అవాల్య రాయే పోలేదా? వుడాలకును చంకికు కావ యివ్వలేదా? వేసేయి తిమ్మివా - కావ మిచ్చేకాను.'

చెల్లాయి! వచ్చాగింది కాదు. పొట్ట చేత్తో పట్టుకుని - 'ధిలే - అన్నయ్యా! ధిలే!'

శాస్త్రి దంకనుండి బాగర్తగా నేలకు దింపాడు. చెల్లాయి పోవ్వంగా ముస్తా - 'నీకుకుం జేమా అన్నయ్యా -' అకున చెనమ్మ చేసి 'మా ఆసుపత్రిలో నవ్వు ఒక్కోకా వున్నావంటే మమ్మల్నందర్నీ బొట్టులు చెక్కలయేలా వదిలించి తీసుతావు. ఇదివరకు దాక్తరు 'వచ్చాలమ్మా - వదివి లేనే గాని పూసితిరులు కుట్రవడవు' అంటూండే వాడు.'

శాస్త్రి వొక్కా వివ్వకుంటూ - 'ధియం లేదు. ఎందుకైనా మంచిది. మీ వదిమ్మ గిండు కోణాలు కట్టిపడెమ్యూరి ఎక్కడికైనా వుడాయం చగిగు.' అని తాచుకోసం పలికి 'పోరనుంక మందింనుంచి బాగా తెంకు మూడు మూడల్లాతాడున జమిలి చేసి కోరి మెదలోని పట్టుకు కట్టి, తన గది లోని కిటికీపూద కా త్రాడును ముడేసి వచ్చాడు.

అతనూ యిటు తిరగ్గానే అది కిటికీలోకి ఎగిరి కూర్చుంది. కాస్త్రీ తీరిగ్గా స్నానానికివని లేచాడు.

చెల్లాయి జీవ్యాచార్యులకొద్దీ అర్చిపండుకోసం ఆత్రింపాదకు వంగి ఒక కాయ (మంచవోయింది. అది ఎల్లా పసిగట్టింకో కిటికీలోంచి విరాదకు నుమికి చెంప చెప్పుమనేలా వాయించేసింది.

ధయంతో మందంవరకూ గంతి 'చాలో' అన్నయ్య. ఈ వదివ పీకుతుందేమో—చాలో...' అంటూ దుప్పటి లాక్కుని వచ్చి కప్పకు మంచం వదుమెక్కి కూర్చుంది.

కాస్త్రీ వచ్చి దాని రెండు చెవులూ పుచ్చుకుని మెడపి 'హ్యూర్' అని పురిచాడు.

ఇరవ్వరి అని దానికి వామకరణం చేయటం జరిగాక ఒక వారంకోలాలు అహర్నిశలూ తిప్పులు పడి దాని కా చేరు అలవాటుచేయటం జరిగింది.

పెండ్లికూతురుకు జరిగే గౌరవ మర్యాదలన్నీ దానికి జరుగ వారంభించాయి. ఒక యువపుకొలును, ఒక పింగాణీకంచం యిత్రది మూ ప్రత్యేకంగా కొనటం జరిగింది. ఇక్కడకు వచ్చాక మంచి నోవజా అదీ వుండేమో బంటిలా తనూరెంది.

కాస్త్రీ అభీమకు వల్లగానే చెల్లాయి కూడా కూడా తిరిగేది. దెగిపట్టు వస్త్రీ రెంపంట్ల, జామి కాయలు ఒక పేమిటి ఏది పడితే అది పుష్కలంగా దానికి పడేసేవాడు.

చెల్లాయి వొడినా అన్నా అది వసుదిరిగి ఎగురుకుంటూ వచ్చి ప్రక్కను కూర్చునేది. దానికి కాస్త్రీ రాక కూడా తెలుసును.

'అన్నయ్య వస్తున్నాడేమో చూడు.....' అడటం తడవుగా మెట్లన్నీ ఎక్కి అతిని గది కిటికీలోకి ఎగిరి కూర్చొని, వచ్చేపోయే గొడుగుల్ని, ముఖార్ని పరిశీలిస్తూ ఆర్పితగా చూసేది.

కాస్త్రీ గొడుగు దానికి బాగా నురు. చెల్లాయికి దాని ముఖంలోని సంతోషాన్ని చూస్తూంటే, అతిని రాకకు సూచనగా ఆ గొడుగును పీథిమనువులో చూడంతో దాని కిడకిదల చూడబడితే ఎంతో ఆశ్చర్యం చేసేది.

అతిను గడపదాకా రావటంతడవు ఆ గొడుగును లాక్కుని యాడుకుంటూ యిల్లంతో అలంగం తిరి

గేది. కాస్త్రీ దాన్ని విడిచి ఒక్క నిమిషం కూడా వుండేవాడు కాదు.

స్నానాలదిలోకి వెళ్ళితే అక్కడకూ, దుస్తులు మార్చుకుంటూంటే ఆ తోటకీ, (వాసుకుంటున్న పప్పుకు బల్లమీదా కూర్చునేది.

ప్రత్యేకంగా పువ్వుల నిల్వ నాల్గూలు ఎన్నో కుట్టించాడు అతిను దానికోసం. చెల్లాయి చిన్న చిన్న గళ్ళ పరికరాలు తియారుచేసి వాటిని తొడిగి అతిను వచ్చే సమయానికి ముస్తాబు పూర్తిచేసి కిగ్గా వుండేది.

తీరికసమకూర్చుకో దానికి కొన్ని మనుష్యుల అలవాట్లను నేర్పాడు. ఏదిన్నా తిన్నాక చేతుల్లో మూతి కుడుచుకుంటుంది. తన వస్తువుల్ని యితిగురువ దాపివివ్వదు. తనది కానిది ముట్టుకోదు. పరికరీ తొక్కా అసహ్యంగా మాపుకోరు.

కాస్త్రీ ప్రిహితు లెవరైనా వస్తే వాళ్లు వస్తే వంకూ కూడా వుండేది. రాను రాను వాయంత్రాలు దీచికి పీకారుకు వెళ్ళటం కూడా అలవాటయింది.

సబ్బులిళ్ళ తువ్వాయి చేతికిస్తే అది కాస్త్రీకి పట్టుకెళ్ళి యిచ్చేది.

ఒకరోజున కివగలు, ఒకరోజున అరిటిపట్టు, కారల్పూసలాటి వస్తువుల్ని తోజా ఎవరో వరకు తెచ్చి దీచ్చిలో తినిపిస్తూండేవాడు. కాస్త్రీకి కోపం రావటం కూడా దానికి తెలుసు.

పెద్ది పెద్ది రెటాలు ఎగురుకుంటూ కట్టను డీకొంటున్న పప్పుడల్లా కుప్పించి కుప్పించి యిసుకలో ఎన్నిరకాల అటలో అడేది.

కాస్త్రీ మనెమ్మ దీచ్చికి రాకపోతే, అలోజా మాత్రం ఎవరిళ్ళకు వాళ్లు పెందిరాతే చేరుకునే వారు.

తరువాత చెల్లాయిని పెడ దొరికినందున ఆసు ప్రిదిలో చేర్చించటం జరిగింది. ముగ్గురికీ కారీయరు వచ్చేది. కాస్త్రీ పుష్కలంగా ఉబ్బు ఖర్చు పెట్ట వారంభించాడు. వ్యయాలా రెండు చేతులా చాకిరీ దిగాడు. కారీయరు తీసుగళ్ళటంనుంచి నీళ్లుతోడ్పం యిల్లు పడుకోవటంవరకూ పైసే పడింది. ఒక్కక్క రాయి చొప్పున తీస్తుంటే కొండైనా తిరుగుతుంది యిదొక రెక్కా అనుభవానుకు లోపల.

3

ఒకడు ఈ నిర్మితినిచూచి, అందులోని యాతనల తాపశ్రమాలనుంచి బైటకు వచ్చిపడ్డాక—తూపిరి పీల్చుకుంటున్న స్వచ్ఛగా, యేమేమి చెతమని లోపల వుంటుందో, వాట్నిన్నీటిని ఆచరణలో పెట్టు గుండుకు సరస్వతికి యిప్పుడు పీలు చిక్కిందినే చెప్పారీ.

అలోచనలు పరుగెత్తినంత వేగంగా మనుష్యులు జూడా పరుగెత్తడానికి వీలేని గట్టి చిక్కచ్చి పడిందే.

సరస్వతికి చేతిలో దబ్బు లేదు. పది రూపాయలు వుంటేమూత్రం—అది ఏ మూలకూ చాలదు.

మాటమీద మాట ఆనుకున్న తిరువారీ 'కాస్త్రీ' మూత్రం ఏ సోకాగమూ, మంచి—చెడ్డా అన్నది చూచుకుందానే వీధిలో కళ్ళిపోయాడు.

అట్లాటి మనిషిని ఏమని అడుగుతుంది? ఎంత పరాధీనపు బ్రతుకై నా—తానుగా యిప్పుడు సగిరించి సింహగర్జనలు చేసింది!

వాల్తేరు క్షేమమలో పెట్టి, భోగ్యాలూ, మర చెంబు, సజ్జలుల్లు లైలులోకి క్షేమమకూరీ ఎక్కిస్తూ న్నప్పుడు 'సరస్వతి' యిలాగనుకున్నది—'అయినా ఆ వచ్చే కోపం ఎల్లామా వచ్చింది. పోతే పొమ్మని విన్నురుగా అనేవాడు జేబులోంచి పవో పదిహేనో తీసి నా మొహం ఎందుకు కొట్టలేదు' అని.

ఆ వళ్ళెటం తిన్నగా ప్రసాదంగావు దగ్గరకు—ఒక్కగానీ ఒక్క చెల్లెలు తిం. చూసి కూడా ఎక్స్కో కోణాలయింది. అక్కడ వుంటే తమికి అంతగా యిల్పింది వుండదు. ఈ తిక్క మదిరాక అప్పుడు చూసుకోవచ్చును. అంతగా మదిరాక, అన్నగానీ యింకో వుండటం యిష్టం లేకపోతుందీ, ఒక కాదుముక్క గిరికిపాకెస్తీ తిండి వచ్చి పువ్వుల్లో పెట్టినట్లు తీసికెళ్ళదూ—

సరస్వతి అలోచించినట్లు వర్తించినట్లు ప్రాజ్ఞురాలైన స్త్రీ ఎవ్వతీ అలోచించదు.

స్వర్గం కానీ, సరకం కానీ, మఖం కానీ, మఖం కానీ—తిను, తిన యిల్లు తిన సంసారమే, తినది కానీ—యిది కాదని మరొకచోట, అది కాదని

యింకొకచోటకూ, కుప్పిగంటలు వేస్తూ—పరుగెత్తటం వానర వనితలకే చెల్లుతుంది కాని మనుష్యులకు సామాన్య సంసారులకూ కాదు.

అట్లాఅని సరస్వతిని పూర్తిగా కోరించేసి వదలటానికి వీలేలేదు. ప్రపంచంలో ఒకరకం స్త్రీలున్నారు. వారికి తమ యిల్లు తమ సంసారము తమ చుట్టూ మనుష్యులు నచ్చారు. అరుగో వాళ్ళ మనస్సి చేతి కట్టెలు తెప్పించుకున్నారు అవి ఎండుకట్టెలు—మరి మీరు వెళ్తే పచ్చి మొద్దులు—మళ్లాన్నీ బట్టి అయ్యతారు కాబోలు అడివిలో—యిట్లాటి మాటలాడే వ్యక్తులు అప్రమానా పోరుగుంటి పుల్లకూరే రుచి అనుకుంటారు.

చంటిపిల్లన్నీ తీసుకుని చెజవాచ వచ్చాక అనుకున్నట్లుగానే తమ కదిలియ ఆరుకాయలు మూడు పువ్వులుగా పొగుకున్నట్లు సరస్వతికి తోచింది.

ప్రసాదరావుకు రెండు చేతులా గట్టి సంసారన వుంది. తినటానికి వెనుక పదిమంది ఎవ్వరూ లేరు. రింగూ తిలుకూ మంటూ యిద్దరు.

తీగల రెండవరాగ పిల్లలా—లేదు.

అవృష్టవంతులైన బాధున మాణిక్యం పెట్టుకు పుట్టిని స్త్రీ ఎంత ముఖపెట్టుందో—ఆ యింట్లో ఆ వదివగార్ని చూసి తెల్సుకోవచ్చును అనుకుంధి సరస్వతి.

ఆవిడకు రవ్వల ముక్కు పుడక - రెండు జతల రవ్వల దుడ్డులు వున్నాయి. సాయంత్రం కట్టిన చీర మళ్ళీ వుదయం కట్టదు. మధురేపి ముక్కోరు నగలు. కోరిన బట్టా కోరిన సగా తెస్తాడు అన్నయ్య.

సరస్వతి తన వదివగార్ని తెల్సుకున్నప్పుడు ఆవిడి వైభోగాన్ని గుణించుకుంటున్నప్పుడు—తన విశాఖపట్నంలోని రెండుగడుల డాక్టోయిల్లు—ఒకటి క్రింది, ఒకటి పైన—నల్లగా చూసిన కెటికీలు, గవీములు లేని తిలగదాలు, ఒకటి వుంటే ఒకటి లేని సంసారం—యిందుకుపైగా ఏ నాలుగు రూపాయలన్నా బాగ్రత్త చేసుకుంటామనే ఆలోచనే లేని తినధిర అన్నీ జ్ఞాపకానికొచ్చేవి.

ఒక్కగా వీధినుంచి ఏ వస్తువు కావల్సినా తెచ్చిపడేసేందుకు నవుకరు కుర్రవాడున్నాడు. వాడే చంటిపిల్లన్నీకూడా ఎక్కుకుని ఆడించసాగాడు.

కోలా సాయంకాలం ఏ నీటిమాటో పాటకచ్చేరీలో
లేడీస్ క్లబ్బులో పోతుంటున్నాడు.

ఈ పాశ్చాత్యుని కొద్దికొద్దిగా అనుభవించిన
మధ్యమధ్యన, చెయిలు కారే ముఖంతో ఎదా ఏదా
మూలలు సందులు మోసుకుంటూ యింటికి వచ్చే
కాస్త్రీ ముఖం, సుదృఢమిచ్చిపచ్చదల్లా ఎవరో ఎక్క
డుంచో బలంగా విసిరిన రాయి వచ్చి సందెలకు
రిగిస్తే ఎలా వుంటుందో, అంతికన్నా ఎక్కువే
బాధపడాలివచ్చేది.

వచ్చిన వారం కోలలకు పిల్లడికి సుస్తీచేసింది.
దాక్తరు వచ్చి మందిచ్చాక పదిరోజులకు రిగింది.
ఎంత బోవన బాగున్నా వాడు ఎండలకు తిట్టాలో
లేక నీలపిల్లాడు. వాడికి రిగిందో లేదో రెండు
రోజులు తిలపాపి—ఎల్లాగో అంటుంది తమ కూడా
పదివేలమ్యూరిపాచ్చింది. సరస్వతి కూడా పది పది
‘హేమ లంఘనాలుచేసి పూచిక పుల్లయి కూర్చుంది.
ప్రసాదరావు అదీ యిది తెన్నువారు. బాగ్రత
గానే చూస్తున్నారు. ఇట్లా రెండవసారి కూడా
పూర్తికావచ్చింది. కాని యిట్లుంటే అట్లుంటే
కాకి కూడా కదలించేడు. జ్వరం రిగింది. అత్త
మానం డీలయిపోయినట్లుగా అనిపించేది లోలోపల.

లంఘనాలు చేచాక జాట్లు కూడా చాలిపో
తుంటే చక్కపలాచగా అంటుకుపోయినట్లున్న
ముఖాన్ని మాటిమాటికి అద్దంలో చూసుకుంటూ
‘ఎంత వికృతంగా వున్నాను—’ అనుకోసాగింది సర
స్వతి.

ప్రసాదరావు స్నేహితుల్లో ముందు సరం
డాలో పెద్దగా నవ్వుతూ ఇచ్చావాటి అడుగు
న్నాడు.

చంటిపిల్లవాడు మధ్యగదిలో చావమాన పడు
కున్న వాడల్లా వున్నట్లుండి లేచి పెద్దపెట్టిన రాగా
లావనకు లంకించుకున్నాడు.

పదివేల కాఫీకుంపటి దగ్గర కూర్చుని తెల్లని
లేచాక చూడోమారు అతిథులతోనం కాఫీ సరంజా
మాలో మునిగి తేలుతున్నట్లుంది.

సరస్వతి అంతరిక్షమే తలంటిపోవకుని వాడో
అడుగుమీద కూర్చుని తిలకు చిమ్మ తీసుకుంటు
న్నది. పిల్లడి చాకాగంతుక విసిరించి కూడా నీర
లంతో లేచలేక నిద్రపని అనుకుని మళ్ళీ దువ్వన

జాట్లలోకి పోనిచ్చి ఒక్కొక్కూరు ఎంత జాట్లు
సద్దుమవుతున్నదో చూసుకుంటూ తినులుగా చరికిల
బడిపోయింది.

అంతరిక్షమే ప్రసాదరావు పిగెట్టు కిచ్చిలు
తెమ్మరి పురమాయంగలంబల్లు ఇచ్చిన మోకరు
కుర్రాడు లేడు ఏడిచే పిల్లవాడ్ని ఎత్తుకునేటందుకు.

ఎవరో నాకడ ఎత్తుకుంటాడలే అనుకుని పూరు
కుంది. సరస్వతి. మధ్యలో కాఫీ కాపున్న పదివే
‘రావమూ—అకలికాలోయ పిల్లవాడేమిస్తున్న
న్నట్లున్నాడు’ అని ఒక చిన్న కేక కూడా చేసింది.

సరస్వతికి లేవక తప్పిందికాదు. లేచి ఆల
మాల్లో పాలపిచ్చా యివలలకు అగి మూత తెరిచింది.
రానివిందా ఏమిలు. కాస్తా కూర్చో విగిరివున్న పాల
నుంచెమ కాస్తా అదికాతేసికె. వారిక కర్చుకుంటూ
చావమిదకు పెట్టింది.

పిల్లవాడు పెద్దరక్కు పట్టాడు. ఎత్తుకుని
వాడో! వగ్గామమకుంటోంది.

‘ఇంట్లో ఎవరూ లేరా— అవలల పెద్ద మను
ష్యులు మాట్లాడుతూంటే—యీ గోల యిదేమిటి? కాస్త
ఎత్తుకో లేదూ ఏదే పిల్లవాడ్ని?’ అంటూ
వచ్చాడు ప్రసాదరావు.

పాలపిచ్చా ఆయిపోయిందని తెప్పటానికే సర
స్వతికి నోరు రాలేదు. చెప్పురాని భయం వేసింది.
కాఫీకప్పుర్ని ‘ట్రే’లో వుంచుతూ పదివే ‘ఏమిటి
చెయ్యమంటారు మధ్యాహ్నానికి. రెండు కూరలూ
ఒక పచ్చడి చాలువా—’

‘సన్నవీయ్యపు సరహన్నం చేసి వచలు చెయ్యి.
అమ్మయీ నీకు వచలు చెయ్యటం శాగా వచ్చు
గదులే—’

సరస్వతి గవవ చాటుతూ ‘అన్నది. అన్నది.

‘అదిదా—అదివెవల్ల యేమవుతుంది?’ అన్నట్లు
ప్రసాదరావు ముఖంలోనికి చూసింది వదిలె.

సరస్వతి తనదగ్గర పాలు యిచ్చి పూరుకో పెట్ట
డానికి ప్రయత్నించి విఫలరాలైంది. తన దగ్గర
కూడా లేవు. ఎండిన తిన తొమ్మలను కాస్తేపు
చివ్వరించిన కుర్రవంక కోపంగా అంశటి విగించి
సముల్లా మళ్ళీ చాకా ఎత్తాడు.

సరస్వతికి బక్క కోపం వచ్చి నాలుగు ముల్లెండి.

‘ఎందుకయ్యా వదిలా-దనికట్లా వాస్తే రాదు తావు? నీకేమయ్యా మతిపోతోందా?’ అంటూ వచ్చింది సరస్వతీ వదిలె.

అల్లాసేవుంది అన్నట్లుగా దీపంగా చూసింది.

సరస్వతికి ఏమీ పాలుపోలేదు. ఆత్మభిమానం అడ్డవత్తున్నా తెగిసి చెప్పింది—‘పాలడిబ్బా ఆధారయింది.’

‘ఏదే వుండు. మీ అన్నయ్యను పంపిస్తాను.’ అని ఇక్కా వెళ్లిపోయింది అనిన చాకట్లా.

సరస్వతికి మొదటిపాటి కన్నీరు చెంపలవెంబడి కారింది. చెప్పి సవులదండేమందా ఎక్కడో అప్పన్నా పుట్టింది పాలడిబ్బాలు తెచ్చే కాస్త్రీ చేతులు—అవి ఎంతదూరాన వున్నాయో జ్ఞప్తికొచ్చి చెంపలు పట్టి మనస్సు.

అభిమానం - దీనికోసమైతే యంతవరమా గ్రంథాన్ని చెంచుకునివచ్చిందో అది కాస్తా బుగ్గ తోటా ‘అది కావాలి - యిది కావాలని యితియలను అడగాల్సి వస్తోంది.’

వోదిన చెప్పాలనే వెళ్లిపోయింది కాని తీరా చెప్పటానికి పిల్లలందా చుట్టూ ఎవరెవరో మనుష్యులూ - ఏవేవో కష్టకడోరాలు చూట్టాడుకుంటున్నాడు. మళ్ళీ పుత్తీచేతుల్లో వెమక్కు వచ్చింది.

ఏదిచి ఏదిచి పిల్లవాడు పుత్తీమాపులు చూస్తున్నాడు. కాస్త కాస్త పట్టాడు ఎల్లాగో వాడికి. నాకడుకురాడు సరిగ్గా పన్నెండు కొట్లాకవచ్చాడు ‘అన్నానిక్కా వండిమ్మగారూ—’ అంటూ.

‘పాలడిబ్బా తెచ్చి ఇక్కేమని’ దెబ్బులిచ్చింది వదిలె.

ఆ దెబ్బు లచ్చుకుని అదేపాకాన పోయాడు. వాడు మళ్ళా రాలేదు. పాలడిబ్బా లేదు. పిల్లవాడి కడుపు చెమ్మనంటుకుపోయింది. వాడు ఆకలితో అహోరిన్త్రాంటే సరస్వతికి అన్న మెట్లా వస్తుంది లోపలికి. ఆమె భోంచెయ్యలేదు. అందుకని వదిలె కూడా చూసింది.

ప్రసాదరాల్లా అతిథులూ బండనుగా పన్నెండు రున్నర కొట్లాక పిటలమీదను దిగాడు. వదిలె పుట్టి

నంతా చేసింది. సరస్వతి బయట మంచాలు పరిచి వక్కలు వేసింది.

భోజనాలయోగ కికార్లులు పెట్టడంకోసం పడక గదిలోని రేడియోవద్దకు వచ్చాడు ప్రసాదరావు. అప్పుడు యావత్తు కథా వదిలె అతిడి చెరిచి వేసింది. అతడు మండిపడ్డాడు. ఇంటికి వెళ్లి నాకడు వెళ్లవను కొట్లాపట్టుకు తింతా నన్నాడు. తిన్నదిం కొడుకునకు కొవలనినది ముందు పాలు అని చెప్పాక ఎక్కో ఎక్కో మధ్యాహ్నం పుటెండలో బజారుకు పోయాడు. కొట్టన్నీ కట్టేసి పున్నాయి. అటూ యిటూ తిరిగి పిల్లలుగల ఒక స్నేహితుడియిల్లు పట్టుకుని ఒక చిన్న సంచీలో కాస్త పెండుపూటలకు సరిపడ్డ పాలపిండి మున్నెత్తి తెచ్చియిచ్చాడు. అప్పు దిలేనివాలకం చూడ్డానికి సరస్వతికే ధయించేసింది. ఇద్దర్నీ కలిపి చెడారుదా నాలుగు దురిపాడు.

అప్పుడే కొద్దిగా కోలుకుంటున్నది వైకాళి మానం. ఎదిగాడ్చూ పెడగాడ్చూనూ. వుండివుండి ఆకాలంలో వానకూడా కురవసాగింది. సరస్వతికి ఏమీ లోచలేదు. నీరసంగావుండి యేపనీ ముట్టుగుంచామనే అనిపించేదికాదు.

పాలుత్రాగాక కాస్తేపు యేడ్చి అట్టే నిద్ర పోయాడు పిల్లవాడు. నెమ్మదిగా వోపిక చేసుకుని మెట్లన్నీ యెక్కి దాచామీదకు వెళ్లింది. అక్కడా ఎండికు గచ్చంతా మాడిపుంచేమో ధగధగమంటోంది.

పిట్ట గోడవారనే నెమ్మదిగా నడుస్తూ, ఆకారాన యిల్చుకు మ్మిపోతూ గోలచేసే పటాలగుంపులు, చెట్లాపట్లాలు వేసుకుని పూగులాడుకుంటూ పిక్కార్లు కొట్టే స్నేహితుల్లా అక్కడక్కడ జంటలు జంటలుగా మేఘాలు—అంతకు తప్పించి యేమీలేదు. పచ్చికాప్రతి ఎర్రటి నూర్యదీపం మునిగిపోతున్నది. దూరాన రోడ్డుమీది మనుష్యులు, వాహనాలు చిన్న చిన్న మూర్తుల్లా అగపవసాగావు. సరస్వతి మెల్లగా పిట్టగోడ అంచుమీద కలిరాన్ని వెనకి రవికలో దాచిన చిన్న పుత్తీరాన్ని ముడతలువిప్పి చెయవ సాగింది. మృగమృగలో నివాసంగా యిటూ అటూ చూస్తూ, మళ్ళీ పుత్తీరం చదివటాన్ని బట్టి అది ఆమె యే మూడవసాగో నాలుగవసాగో అయివుంటుంది—ఆమె ముఖం కొద్దిగా కుంచించుకుంది. అటు లేచువారి కాస్త ఎర్రబట్టింది. మళ్ళీ కొంచెం యాక

లకువచ్చి రెండు చేతులూ పెట్టుకునిచి ఆలోచిస్తూ నిలబడ్డది. ఒకటికి రెండుమార్లు క్రిందిపెడియను కొడుకుతూ పెట్టుకునిచిన చేతుల్లోనే పచ్చాద్ద చేయ వారంభించింది.

ఆ అవస్థలో ఆమె వదిలరాకను గుర్తించివుండ లేదు. ఆమె కౌశికలను కోరుకుంటూవు చీర వాతాగ్రాకట్టి రెలలో చిన్న పన్నుబాటిచెందుకు వుంచి మిగతా పూలను యివ్వటంకోసమంటూ, సరస్వతికోసం యిక్కడా అక్కడా పెట్టుకుంటాడి, చీర చీరు చాచామీద ఎవరో మనుష్యుల చప్పుడుకాగా ఆ అలిగిడికి ప్రేరే చప్పునవచ్చింది.

సరస్వతిని మారాన్నుంచి మాడగానే చిన్న రిమాను చేయాలని ఆమె పిల్లలా అడుగులో అడుగులు పెడుకుంటూవచ్చి వెనుకనుంచి చేతిలోని కాగితాన్ని చివ్వున లాక్కుంది.

సరస్వతి తెల్ల తెలబోతూ 'మవ్వా వదినా... ఎవరో అనుకుని ఎంతో హాడిలిపోయానా...' ఆ అసటలో లోపల ఏదో చాపరికం వున్నట్లు తేలిగ్గా యితరలవాళ్ళకు తెలిసిపోతోంది.

'ఈ కాగితం విప్రవా.'—

సరస్వతి సేకర్షణలలా మాన్తూ వూరుకుంది. వుంకలేదు. పలకలేదు.

వోదిన లేచిపోవడమ తెచ్చుకుంటూ—'ఎందుకు నువ్వు ఆ ప్రమానా వంటిదిగా దిగులుగా ఆలోచిస్తాంటావు? నీ కేదన్నా కావలిస్తే నాతో వెళ్ళవు... నాకు తెలుసులే—నీకు యిక్కడే యంత మోహమాటం...'

సరస్వతి యీ మాటలాడే మనిషి అంతస్సులో? మాదాలనుకుని పరిశీలనగా—'అదికాదు వదినా—నా కిక్కడేంలాంటి? ఆడుకుంటానే అన్నీ అనుచ్చే వదినె... నాకోసం ముప్పైత్తిదానికి కూడా పెనుదీయని అన్నగారూ... యింకా ఏమన్నా వుంటే నావల్లేవుండాలి లాగును...'

'అడిగినదానికి నూటిగా జవాబుచెప్పు? నీ మనస్సులో ఏదో కదుల్తూవుంటుంది ఆ ప్రమానా— ఆవునా...'

సరస్వతి పిట్టగోడమీద చెరులాక్కుతూ—'ఏం

చెప్పగలను—ఏం చెప్పకుంటావు వదినా—' అంటూ కూనెంతోకి చూసింది.

'పిచ్చిచానా—నాకు తెలుసు. ఇవ్వాళ అన్నయ్య వాకంత పెప్పారు.'

సరస్వతి చివ్వున వెనుదిరిగి 'అన్నయ్య...!' అని నోరు ఆపులించి పిచ్చిగా అభిమానాభాసికి కృంగిపోతున్నట్లు ఆరొమయపు మామలు చూసింది.

వోదిన పన్నుబాటిచెందుకు వాడిచి తల్లీ వుండుతూ యింకామీద చిన్న చిటికే వేసి—'వలే నువ్వు పచ్చిదొంగవు కుడా—నీకు జ్వరంకూడా ఎందుకువచ్చిందో నా కిప్పుడిప్పుడు కొంచె మర్చుకువుపోవుంది. అట్లాటి వల్లనావుంటే నీకన్నా కాస్త పెద్దవా యంతముక్క నా చెవిని ఎందుకు వేలావు కాదూ?'

'ఏముక్క—' సరస్వతి అసంబద్ధమైన ఆలోచనల కూడికలోంచి తెప్పరిలలేక రెలమెదంయకునే ఆ వేసింది.

'అది—నాకు తెలివదుకున్నావా ఏ? అతను నిన్ను పెళ్ళిపొమ్మని గవీరిన సంగతి అదీదు.'

పెళ్ళిపొమ్మనా—అవును అన్నావి. అంటే వచ్చేరాను.'

'పోనీ క్షేమమకు వచ్చన్నా టికట్లా అడి కొని యిచ్చాడా—'

నాదిగ్గరే ఉదయపొయలంటే, బాద్లర్ని బ్రతిమాలి కొనిపించుకున్నాను.'

చీకటి మసగ్గా అలముకుంటున్నది. ఆకాశంలో కూడా, ఆలస్యంగా వచ్చే ఏ ఒకటిరెండు పక్షులలో మినహా అంతా సంచారకూనంగా వుంది.

వోదిన ప్రక్కాపత్రంలో కొన్ని చిక్కు ప్రశ్నల్ని వదిలేసి అసలంటలన్న సరస్వతి తేలిగ్గా సమాధానాల్ని యివ్వగలిగింది.

చాలా నెమ్మదిగా—

'వలే యీ వుత్తరంకూడా వదిననా—'

సరస్వతికి 'యీ వుత్తరంకూడా—' అన్న రోకొప్పువాడి—చెరిగి విప్పకోలేక విత్తరవాదీ— ఇంకా మేమన్నా వున్నాయో జాబును—'అని

అగింది. తన సంకేతానికి అవతలి మనిషి తప్పటి గురుని నోమ్యకుంటుండేనా అనుకుని.

‘మీ అన్నకు వ్రాసినపుత్తరం—అదే వాని మాటే,’ సరస్వతి సగం ఆశ్చర్యాన్ని లోపల్నే అగచివేస్తూ—‘ఈ పుత్తరం ఆయన వ్రాసిందికాదు’ అనేది ఆ అవలంబానే తనకేమీ అర్థంలేదని తేల్చుచూచింది.

అటులేకాక యిద్దరూ దాదామీద కూర్చున్నారు. వాడిని అనునయ కంఠంలో—‘మీది నల్లుగా నీవల్లు తిప్పంపెదని నీ నమ్మ. కాని చిట్ట మ్మన అంత ‘లిగ్గా లిచ్చి పాచుకరి అవలం వుండే, అది అభిమానమున్న అవకానికి ప్రాణం తీసేసి వస్తే’

‘వూ...’

‘అదీగాక మీలో మీకు యింత వైముఖ్యం రావటానికి తిరివంతి పెద్దకారణం నాకేమీ గోచరించటంలేదు కూడాను.’

సరస్వతి పూగాద్రిందికాని, పెద్దకారణమేదో బయట పెట్టలేక పోతోంది ‘వోడిని చాక రక్కం గా మర్చి అంగుడుండి—

‘అంతెందుకు? మీ అన్నయ్య పున్నారా— అంతలా చనువుయిస్తాన్నిటగపడారు కాని, అబ్బో ఏమయిందనే అయినట్టుకు ఎంత మౌనం చూయిస్తాని?’

‘అల్లాగా—’ అని యింకా చెప్పమన్నట్టు చూసింది సరస్వతి. ‘మీవంశంలో వున్నదే ఒక గుణం, నీకు కోపం రాదంటే చెబుతాను.’ సరస్వతి మందహాసంగా ‘చెప్త. నాకు కోపం మొందుకు?’

‘మొండిపట్టుదిట. కోపం. అవతలివాళ్ళ చరిష్టితీ మంచిచెడ్డ—కూడా ఆలోచించకుండా తాముకోరి వస్తే ఎందుకు జరక్కపోవాలి అని పంతగించుకోవడం మామూలే—’

సరస్వతి లోపల యిలా అనుకోసాగింది— యీ వరసను తిమ్మ చెప్పటం లేదుకదా, ఏమో! ఆవును వున్న మాటంటే తనెందుకు పులికురికి పడాలి!

‘అది కాదమ్మా—అలాంటి అనునగారికీ తల కొచ్చి బ్రవరమట. ఆ సంగతి నాకేలా తెలుస్తుంది చెప్త. మధ్యాహ్నం వల్లెముందు క్లబ్బుకు యివాళక

వెళ్తున్నావని చెప్పి మరీ శ్రీ సమాధానికక్కాను. ఆలోచన చాలామంది కలియటంవల్ల ఆమాటా యిమాటా చెప్పకుంటూ కూర్చుండి పోయాం బయట చల్లగావుంటే కొబ్బరి చెట్లనీడను పేయ మర్చిలు లాక్కుని. నా చిన్న నాటి స్నేహితులు ఒకరిద్దరు కలిగారు. చెప్పామా—ఆలోచన బాగా యెనిమిది చాలానే యింటి కొచ్చాను. తప్పల్లా కొంచెం ఆలస్యంగా యింటికి రావటం—తను అంత క్రితం ఎన్నిమాట్లా గెండ్లో ఆట వీసీమాకు చెప్పి కూడా అద్దిగాత్రి అపరాధి రావటం లేదా— అతన్నీ పట్టించుకుంటామా? దానో మొదలెట్టారు ఎక్కడక్కడ—యగవాడు తిరక్క ఆపెది తిరిగి చెప్పిందిట. నాకు కొద్ది మంది నాలుగు రోజులు యేమిమా పడుకున్నాను. ఎందుకులే అన్న ముక్క అనలేదు. పలకరించి పాపాన పోలేదు. అంతటితో వూరుకోవచ్చునా వుండుమీద కారం బల్లినట్లు అమ్మకు పరిచేరా ఒక కొంటేపుత్తరం రాశారు. అదే అదివి అంతమాత్రం. అటుకు కూడా వ్రాశాక నాకు హితోపక్షాలు చెబుతూ చాల భారతమంత జాబువ్రాసింది. ఇదేమిటని అనుకుంటే అది నక నకా పకంకావచ్చు—యంచి చెడ్డాలంటే నా... వూరుకోలేదు. కోపం కొద్ది అనేకాను. నేనేమి కాపురాలు క్రవ్వుకుని లేచిపోయే మనిషి ననుకున్నారా—యింత కుష్టు మీ కనుపులో పెట్టుకుని ఎందుకొచ్చి పలుకారనుచి—’

సరస్వతి పావధానంగా చిన్నాక తన కథతో బాల్చుకోకుండా వుండలేకపోయింది. ఎంత వద్దనుకున్నా తన విషయాలకొచ్చేసరికి తప్పంతా అవతలి వ్యక్తిచైనట్టుగా వాదించటానికి అంతిరాత్మ ఏమీ మిరా రావచ్చటంలేదు.

‘లేదామా ఏమో...’ అంటూండగానే ‘అయ్యో—పిల్లాన్ని వొక్కడ్ని వదిలేసి వచ్చా ముర్రా’, అంటూ సరస్వతి గతాగతా పెట్టు దిగింది.

లోపల అన్నగారు ఎత్తుకుని అడిగిస్తున్న వాడల్లా సరస్వతిని మాట్లాడేలో ‘యింతే—అమ్మాయీ’ అని అందివ్వపోయాడు.

సరస్వతికి విషవాక్కు కృంగిపట్టయి తలకాయ వాల్చి తిప్పచేసిన మిరిపిలా పిల్లడ్ని అందుకుని

అక్కడ నిల్చుకుంటా నాలుగంగళ్లో కొద్దోకివలు గతుకోచ్చేసింది.

వోదిన పరస్పరి చేతులోంచి ఒక్కొక్క కౌగితం ముక్కును చువవాలనే ముఖాపాలంతో నేరుగా పడకగదిలోకి వెళ్లి డెడ్ డెడ్ స్విచ్చి కొట్టి తలగడ నానుకొని మెల్లగా కౌగిలిత్రు మడ తలను విప్పసాగింది. ఆ రావటంతో మర్రి గదిలో కుప్పీలో కూర్చున్న ప్రసాదరావును కూడా ఆమె గమనించలేదు.

ఎటురై తునుంచి వచ్చాడో ప్రసాదరావు గద్దలా ఆ పుత్తరాన్ని కాస్తా ముక్కుం కదుపుకుని నిశ్చలంగా పుడాయించే యత్నించో వున్నాడు.

ఆమెకు చాలా కోపంవచ్చిందనే చెప్పాలి. పూవంగా—‘నామీద వచ్చే అది మీరు గమక చదివితే...’

‘ఇందులో యేమిటి తుంది?’

‘నాకు తెలీదు.’

‘ఇది పచ్చిఆదర్శం. పోనీ ఎక్కడుంచి...’

ఆమె యింకా కోపంగా—‘ఎక్కడుంచా నా క్రాధంనుంచి’

‘అది కూడా నేనే పెట్టాలి. నాకు క్రాధం పెట్టే వాడు కలిగేవరకూ నీకు క్రాధం కావాలమోకు.’

‘ఏదింటి సుధినుంటూ తిలి కూర్చుని చావుం మీదకు పోతున్నాడు’ అంటూ వచ్చింది సరస్వతి. ఈ ముక్కలు ఆనే దైర్ఘ్యం ఎట్లా వచ్చిందో వది వకు అర్థంకాలేదు. ఆశ్చర్యంతో—‘ఏదీ అదివి పుత్తరం అదివి కచ్చెయ్యండి.’ ప్రసాదరావు మాటలగా—‘వలే అదివి పుత్తరం నువ్వందుకు తీసుకుని చక్కగా ముదిరిల్లి దిప్పి మయమటా చదువుతున్నావు?’

‘నేనేమీ చదివలేదు.’

సరస్వతి యిద్దరినీనూ తీర్చే కోరికతో—‘నేనే యిచ్చానరా కామూ—అందులో యేమీ లేదు. మా ఆదవకుడు చెల్లాయి వ్రాసింది.’

కళ్ళ ఆడ్డం తిరిగించేమనుకుని—

‘చెల్లాయా... యింకా మీ ఆయన చార్జీటటు యిచ్చాడేమో వధుకున్నాను నేను.’

ప్రసాదరావు మెల్లగా బాతుకోబోతున్నాడు. వదిల గడుసులివంగా ‘పాపం! ఎందుకు బాతు వంటున్నాను. ఏమి వ్రాసిందో మీరు కూడా వివరించండి. అదక మళ్ళీ నేను ఫలానా అని చెబితే కమ్మేస్థితిలో వుంటా.’ ఆనేనీ పత్రికమా ‘ఏన్న పుత్తరమ్రా—చెవనయిందో’ వ్రాసింది పాపం. చదువుతాను—మ.బ.సి. వోదినకు చెల్లాయి నమస్కారములు. అంతా డేమం. మీ కేమం, చింటివాడి కేమం చొత్తిగా తెలియటంచేదు. అన్నయ్య కోనా కోనాకి మారిపోతున్నాడు. నాకు ధియం వేస్తున్నది. ఈ మర్రిన నువ్వు విస్తావమకుని వేషమకు చెప్పాను. సరే—అదేలే నన్నా దారిలో ఒక కోతిని పట్టు గొచ్చాడు. దానికోసం ఎంత దిబ్బు కర్చు పెను తున్నాడో చెప్పటానికి నీల్లేదు. నేనూ మిదిల్లో కాంక్షేపంగా ఎంతో సరదాపడ్డానుకాని ఆ ప్రవ ర్తన మాన్చున్న కోడీ ఎందుకో నాకే దిగులు వేస్తున్నది. ఆ కోతి తెచ్చాడన్నా నా—దానికి నీ పేరు పెట్టాడు. అందరితో అది నా భార్య—చాలా విశ్వాసంగా వుంటుంది. అని చెబుతూంటాడు. ఇవంతా మాన్చాంటే నాకు నువ్వు ఎంత చిప్పవవ నీ అంత మంచిదని తోస్తోంది. నా ఆలోగ్గం కొంచెం బాగు. నావలని తిప్పయంటే క్షమించివస్తావని రియస్తాను. చిన్న వాన్నకు ముద్దులు. చెల్లాయివ్రాలు.

పుత్తరం చదివాక వోదిన ఏమీ మాట్లాడలేదు. సరస్వతి తలనువార్చి నేల మాపులు చూసాగింది. ప్రసాదరావు ప్రజ్ఞలిను ధింగమమనా—

‘వాడ కోనాకోనాకి అద్యం కోతిలా మారి పోతున్నాడే—’

ఈ మాటానికి ఎవ్వరూ ఎవ్వరేదు. వదిత కలికంగా చూసింది. ప్రసాదరావు సదుకుని ‘వక్రవా—’ అని సరస్వతికేసి మావాడు.

ఆనెక్కడా అవటంలో—దిగ తెట్టివస్తాననే ఆర్థం ఎక్కడా సరస్వతికి తెల్లలేదు. గ్రహించిన వదిల ధిర్త భావ్యాన్ని సదుమీ ‘నీకు నక్కలం యిత్తుంగా వుండకపోతే ఎందుకు ఆయన్నే యిక్క దికు రిప్పించే యేర్పాటు చేస్తోంది!’

సరస్వతి వంటి నే ‘నాకు’ అనేనీ మళ్ళీ చప్పన విసువడిపోయింది.

ప్రసాదరావు వసిగాడు. 'నే నరేంద్ర పంపమని
ప్రాసనదానికి సమాధానం వ్రాయలేదు కూడా.'

సరస్వతి గాబరాగా తలెత్తింది. అంతవరకు
తన్ను పంపమంటూ బాబు వచ్చినట్లే అపెకు తెలి
యదు. వెళ్లాయి వుత్తరం పూర్తిగా యివ్వకు లోభ
పడినట్లే.

ఆ రాత్రి పసిపిల్లన్నీ పక్కలో పెట్టుకుని
యేస్సేపదియేస్సేపట్లేవుంది సరస్వతి. అప్పుడు యిట్లా
అనుకోసాగింది— 'నేనే పాసిష్టిరాన్ని. చేతు
లారా నా కష్టాలు నేను కొనితెచ్చుకున్నాను. మా
అమ్మయ్యగి వదిలా వన్నెంత గౌరవంగా చూస్తు
న్నాలో తెల్లాయని అయినట్లా చూసుకోవటం
ఏమింటలేకపోయాను. నా అసహనం వన్నుకోరివి
చేసి పోలేసింది. ఆయన కోరివితెచ్చి దానికి నాపే
తెట్టారవి అభిమానపడి యేం ప్రయోజనం? ఎరకు
విన్నా చివరకు నేను చేసిందే కోరివవి అంటారు?
ఏ ముహం పెట్టుకుని నేను ఆ ముహరాజు పంచలకు
చేతులేదే? సరస్వతి ఆలోచనల బయటలో
నొర్రిన గంటలను గుర్తించలేక, కోడికూతదివి అప్పుడే
తెల్లారించా అనుకోసాగింది.

4

బండివచ్చి నువ్వుండును ఆగింది. చదువు
కున్న పత్రిక పుటల్ని తిరిగించి ప్రసాదరావు
ముందుకు చూశాడు. అప్పుడే ముగించి విడిచి
కాపికప్పు నొత్తిగించబంకోసమని ప్రశ్నకంగా
వచ్చిన వాడిని నోరు తెరిచి విస్తుపోయి చూస్తున్నది.

మెట్టవాకో వచ్చాక— 'మేమేమరా—ఏది
టట్లా నుద్దెప్పించి చూస్తున్నాడు?' అంటూ మై
రావబంకోసం పూతకప్రమ బలంగా నేలకు అదిమి
చెమకకు విడిపించేలా—

'అమ్మో—నువ్వుకూడా నాతో లుకుంకున
యింట్లోకి జొరబాకు. పకుదుదానివి యింకా,
కాస్త నాకున్న లోపలకు తేరవేయించు.'

వాక్యం మగియకుండానే అవతలి చేతులోని
సిగరెట్టును బహు చాకచక్యంతో మరిమేసి లేస్తూ
ప్రసాదరావు వాకిట్లోకి గబగబా నాలుగడుగులు
వేశాడు.

నువ్వుంట్లో నిల్చున్న పార్వతమ్మ— 'ఏంరా
నాన్నా—కులాసా? కా! వెళ్లమని బయటేరదీస్తే
వున్న పాశాప యిలా వచ్చేకాం. మీ నాన్న
గారితో ఏదొచ్చివా నోట్లమాట నోట్లా వుండ
గానే కావాలి పనులు. లేడికి లేచిందే పరుగు.'

'నువ్వు లోపలికి వడు—నేం చూస్తానే...'

తరువాత బట్టావాలాతో చిన్న యుద్ధికాం
పావుగంటపేపు ఒరిసి దబ్బులు ముహాన్న వివిరి
గట్టాక, మెల్లగా లోనికి వచ్చాడు ప్రబుద్ధుడు
ప్రసాదరావు.

అప్పటికే తిరిగివచ్చి పార్వతమ్మంట్లో
మానాల్ని ప్రకటించుకోవటం కుశలప్రశ్నిలవరకు
సంభాషణ రావటం జరిగింది.

ప్రసాదరావు వచ్చిచూసిన దృశ్యంయొక్క
సంవిధం యిది.

సరస్వతి తల్లిని రెండు చేతుల్తో పట్టుకొని
వెక్కివెక్కి యేడుస్తున్నది. ముహూయన చంకలోని
పిల్లవాడు పండిత ఆయన విషకట్టును చూసినంతపేపు
తోద్యంగా చూసి, చేతుల్తో అందుకోవటంకోసం
వికేడించి యిత్తిస్తున్నాడు.

ప్రసాదరావు భార్య పూరంత గొంతుతో
వార్తల్ని చదువుతున్న లేడిమోగంతు నొక్కివచ్చి,
మెల్లగా సరస్వతిని వాడ్లోకి పడినించుకువల్లింది.
ఆవివాళ్లు ముగ్గురు విడిపోగానే ముహూయన కళ్ళ
కోడును మునుచి చారినంచి భద్రంగా రక్షించు
కొంటూ కొడుకు నుద్దెంచి 'ఏంటి కథ?'
అన్నారు.

ప్రసాదరావు తింకేదా తెలియనట్లు 'వృ'
అనేది పూయకున్నాడు.

'ఎప్పుడు రావటం?'

'నెల్లార్లయి—'

'నాకు తెలియలేదే...'

కొడు కేదా జనానిత్యకపోవటం చూసి—
'యిదా...నాకేదా కేమసమాచారం తెలియక
పోవటంచేతి ఒకమారు అట్లా వల్లగానా అని కూడా
అంటూవచ్చాను మీ అమ్మో—వట్టి చంపొడిమిని
ఎద్దు ఎండికు లాగితే దున్ను నీడుకులాగునంటుంది.'

‘వెళ్ళికావలసింది. కదంతా అర్థమయ్యేది—’
చేత్తో చిన్న పూచికపుల్లను విరిచి కట్టుకుట్టుకుంటూ
ననిగాడు కుర్చీతోనూ సెలక్కు నడుం విరుచు
కుంటూ.

‘హా, హా—విడొవుంది.’ అన్నాడు మన
లాయన.

పూచికపుల్లతో గాలిలో చూచిస్తూ ‘ఇప్పుడేం
లాభం అనుకుని—అటువంటి సంబంధం చేశాక—’

ముసలాయన ఒక్కమాటు బుజాల్ని చులుపు
కుని చేతిలోని కర్రను కుర్చీపనుక వ్రేలాడేస్తూ—
‘ముసలాడి కబుర్లు నీకు పచ్చిపచ్చిగా వుంటాయిగాని,
యీగారిల పూర్తిగా పండేదాకా నాకరీచేలానా,
చేతంకాని చేతం అక్కడా యిక్కడా వుంటూ
వచ్చానా, ఎన్నిరకాల మనుష్యుల్ని చూడలేదు?
అంతా ఒక్కలా వుండరు. అదలావుండు. ఎప్పుడూ
మనమే నెగ్గాలనుకునే మన ప్రత్యేకంల మనుష్యుల్ని
చూశాను. కొన్ని సందర్భాల్లో నెలస్తూ మళ్ళీ
పోతుంటూ జీవితంపాసించే వ్యక్తుల్ని చూశాను.
పట్టా విడుతూ అన్న దుండాలి. ఆదిలేని వ్యక్తుల్లో
అందులో చూడే మనమే ముందుందాలి మనమాటే
నెగ్గాలి’ అనుకునే వాళ్ళతో జీవించటం ప్రమాదకరం.
మీ అమ్మవుందా—అది కాపురానికొచ్చిన
క్రొత్తలో వట్టి అడివిగొడ్డు. మొరాయింపటం కర
వటం వుండేదికాదు. ఆఖరికి నాకు తెలియకుండా
అజా అర్థాతీసి యే బోవుంపిచ్చాలోనన్నా కీరసి
ఒక పదిరూపాయలు చేస్తుండేమో అని చూశాను, ఆ
తెలివిలేటలుకూడా లేవు. కాని అట్లాటి మనిషితో
కాపురం నాకేమీ కష్టమనిపించలేదు. కాని మల్ల
మీ చిన్నర్తి—రిగ్విచోయిందిలే, నువుపుట్టాక.
అంచేత తెలిదు. అవిడ మొగుడ్ని రాచిరంపాస
పెట్టేదని నిలుగురూ అనుకునేవారు. నాకేం మేకూ
మాటం లేదు. అదిగేదామా అన్నంతవరకూ వచ్చింది.
కాని చూస్తూచూస్తూ అడవిడ్డను చేసేమన్ను. ఒక
మాటు దాన్ని పుట్టింటికి తీసుకరిమ్మంటే చేసే
బయల్దేరి వెళ్ళాను. గుమ్మంప్రక్కనే స్కూలు. ఆ
బడిపిల్లలు కిటికీదగ్గరకువస్తే పల్లంలొ వీళ్ళ బొడ్డో
అంతా కనబడుంది. అప్పుడు వాళ్ళో అంటున్నాడు.
ఇది నాళ్ళను చెరిగేస్తోంది లిట్టతో. ఎవీలే ఆ పిల్లలు
అంటున్నది అని అడిగాను రావటంతో. దానికి నా

వినిద కూడా కోపమొచ్చింది. రేగువారి తెలిసింది
‘అయినకాడికి అజాపరక—’ అని పిల్లలు నీలుస్తూ
రని. బహుశా ఆ పూర్లో పనిమీద బయలుదేరితే ఏ
కోపమీద మానినా అయినకాడికి అజాపరక. ఒక
నంటబెగవని పిలిచి ‘ఏంరా—అమాట’ అన్నాను.
నాకు వప్రవృత్తా పరుగెత్తుకుపోయాడు. నేను స్వతికా
కొంటిమనిషిని—ఆరోజా దీపాలుపెట్టాక వాల్లో
ఎదురైతే ‘ఏంటి బావా—అయినకాడికి అజాపరక
అని రాసుంది మీ యింటిమీద—’ అని ఖర్చుంబాలక
నోచుకొన్నాను. అగ్నిగుండెద కూడు. ఎట్లాగో తెలుసు
కున్నాను. ఒక గోనాన వుదయం 8 గంటలకు బహు
కని బయల్దేరి, ఏవో ఒక తోటహంకల్లు కాసిని
వచ్చిమిరవకాయలతో అశానుపెట్టాట్ట యింట్లో.
స్కూల్లో ఒకటికి వెల్లుకొట్టారు. అప్పుడు మీ
చిన్నర్తి చించి రుప్పలాటి తెలేనుకుని తిడిసిన చీరతో
పురుముకుంటూవచ్చి ‘ఏంటి రిగ్లేకావు?’ అందిట.
‘ఫలానా—’ అన్నాక ‘ఎంతయింది?’ అని గర్జిం
చిందిట. ‘అజాపరక—’ అన్నాక కలవ్వయిం
దని కాపవార్తాలు పెడుమీ ‘ఇంలేనా అయినకాడికి
అజాపరక’ అంటూంపగా స్కూలు పిల్లలనివి ఆ
ముక్క పుచ్చుకున్నాడు.

ఇంతకదా నీ కందుకు చెప్పానంటే, అవిడ
బారీకే అచ్చంగా మన పరస్వతి.

ప్రసాదరావు కూడింగా—‘మీ కపటం ఏం
తెలిదు. మీరు దానికి చాలా అన్యాయం చేశారని
శేషనబోతున్నందుకు ముందుగా యింతి దరి
చెప్పగొచ్చాడు. నాకు తెలుసు వాన్నా—ఇంకా
ఏం కావాలి? నిలబ్బునూనాన ఇంటిపిడ్డతో
యింట్లోంచి పొమ్మని అన్న మనిషికి ఏనాటి
సంస్కారం వుంటుందనుకునేది?’

‘అతివలాటి మనిషి కాదు.’ ముసలాయన సమ
ర్థిస్తూ గట్టిగా అన్నాడు.

ప్రసాదరావు ఊణంపేపు తేచి నిలబడి పరు
చుంగా—‘మీరు చేసింది తిప్పకాదని సమర్థించుకో
వటం కోసమే చూస్తున్నారని గాని మన గౌరవం
ఏమాత్రం అతిగాదు నిలబెట్టాడో ఆ విషయం ఆలో
చించటం లేదు.’

ముసలాయన యీలోగా ‘అమ్మో కొంచెం
‘జీ’ పట్టా. నువుక్రొడు చేవలెకు పంచాంగాలు

‘మొన్నాడు.’ అనేసి ‘హూర్పూరా వాన్నా—
హూర్పూ...’ అని ప్రసాదరావు నుద్దేశించి అన్నాడు.

ప్రసాదరావుకు వోటమి యిష్టం లేదు. ఆయన
వాదించి తన చేతి అవుననిపిస్తూనే ధియం లేకపో
లేదు గోపల. అది కాక స్వగూనా హుతురి విష
యంలో ఆయన అల్లుడిపక్షం తీసుకోవోవటంచూస్తే
తనకే ఎల్లానో కచ్చగావుంది. అందుచేతే లేచి తిప్పు
కుపోవాలని చూశాడు.

ముసలాయన అన్నాడు.

‘ఈ బక్కమంటిను. నీకు తెలిసింది, చాలా
మంది అనుకునేది మో ప్యాలంతా పిచ్చుగలవాళ్ళు,
లేనివాళ్ళు అనే. ఈ గంటి మధ్యా సందంబబాంబావాలు
పొదిగవేసే. నైగా యీ విధిజనలో తిప్పుందింటాను
నేను. మనుష్యుల్ని తిత్వాలవారిగా విధిజించి పరి
క్షించాలంటాను. శాస్త్రుని నేను అట్లానే కొల్పి
చూశాను. అతను యిరురులకు కష్టం గలిగించకు. ఇత
రులు తనకు కలిగిస్తే చికిత్స సహించి పూరుకుం
టాను. బవ. యిక నీవు వెళ్ళివచ్చు.’

‘మరి యీ జరిగిన రాక్షాంతి సిద్ధాంతాలన్నీ’

‘ఏ రాక్షాంతి సిద్ధాంతాల...?’

‘ఇదిగో ప్రత్యక్షంగా కనబడుతున్నదే పుట్టిం
టికి తోలేయటం—’

‘హా! అదా - ఏదో మాటామాటా వస్తే
అవ్వాడే వచ్చేమిటవచ్చు. మన బంగారమే మంచి
దిని అస్తమానా అనుకోవడం తిప్పురా. ఎవటివాడి
కంట్లో చూలం వెలికిమందు మన కంట్లో నిలుసు
అనుకోరించిందేమో చూసుకోవద్దా,’

‘మానుగోవారి—’ అని కోపంగా అనేసి
ప్రసాదరావు దరచరా వీధిలోకి పడిచాడు. సరిగా
అదే సమయానికి ప్రక్కగదిలోనే వుండి యావత్తూ
కాకపోయినా కొంత కొంత విన్న ప్రసాదరావురిల్లి
యీవలకు వస్తూ—‘ఇంకా కొంపలో అడుగుపెట్టి
పది నిమిషాలు కాలేదు. ఏమిటి వాడివల్లా వెక్రిక్కి
స్తున్నాడు? ఏదో మర్యాదగా వచ్చాం—నాత్రోజా
లండి మర్యాదగా వెళ్ళాలని లేదా మీకు?’

‘హువ్. పూరుకోవే—తనదునంటూ వచ్చావు
నదాన. నేను ధర్మంకోసం పాటుపడుతాను. ఎప్పుడు

ఎక్కడెక్కడ ధర్మం నశిస్తుందో అక్కడల్లా పుట్టు
కొస్తానని కృష్ణపరమాత్మ చెప్పలే. గీతిల్లా...’

‘చిహ్నం - యిదే కామోసు ఆ అవతారం.
చాలైంది. అనవసరంగా సిల్లల మనస్సులు నొచ్చు
తాయి. వాళ్ళేం అజ్ఞానులు కాదు. ఎరళ్ళ వాళ్ళేం తి.
వాళ్ళు వాళ్ళయారు. మీ రూరికే నోటికొచ్చి
నట్టల్లా.....’

‘నువ్వు ఫో—ముందు అవతరికి...’ ముసలా
యన గర్జించారు. మధ్యలో కోడిల వచ్చి—‘మావయ్య
గానూ మీకు వోట్లీ ను తెచ్చేదా.....’ అని సమా
ధానంకోసం నిలబడ్డది.

‘ఏది మర్యాద? ఏది మర్యాద? మాకు పిల్ల
లంటే అలా వుండాలి.’ అవిదకు వినిపించలేదు ఆ
మాటలు. మళ్ళీ అందుకుంది.

‘వలే మీరు ఏమిటి అమ్మాయిని దాన్ని కొత్త
పలకరించారూ?’ ఆయన ముఖం మంచించుకుని
‘పోదా—నీ తెలికి సంకోషిస్తున్నాను. నేను ఆ
విషయం ఎత్తితే అది చిన్న బుచ్చుకుని వివసయా—’

ఇంతలో వోట్లీ ను పుచ్చుకునివచ్చిన కోడిలను
పరామర్శగా ‘మీ అమ్మా అంతా బాగున్నారా?
బాబు లాస్తున్నాయా?’

తల పూస్తూ కప్పును బల్లమిద వుంచి—‘అత్త
య్యా...మీరు...’ అంది. అవిడి అధికారం పురస్కర
మైన ధోరణిలో—‘నాకేం అక్కర్లేదమ్మా. అబ్బ!
అందులో ఏదో కోడినక్కసునాన మాడా నేస్తారట.
రాను! రాను! ఆ వోట్లీ న్న అని అట్లాటి నూకరాలు
బస్తీవాళ్లా నాగరికులు మీకు గానీ...’

ముసలాయన లేచారు. మీది నిల్వకండువాని
ఎక్కడ తిగిలిండుటూ అని యిటూ అటూ చూస్తున్న
ఆయనకు ముసలావిడి మాటలు వినిపించాయి. చేతి
లోని కండువాని అందుకోవటంకోసం వస్తాన్న
కోడిల్ను దేశించి—పద్యం చదివే ధోరణిలో ‘రుచి
పాకము నాలుకగా కరుంగునే, తెడ్డిది హూర్లలో
కలియ! అని పూరికే అన్నాడు భాస్కరశేఖరకర్త.

ఆ అమ్మాయి కండువా వంకీని తిగల్పటం
కోసం అక్కడినుంచి నిష్క్రమించాక అవిడి యీ
అన్న ముక్కలకు పూరుకోలేదు.

‘చిల్లలదగ్గర అట్లా తీసిపారేస్తూవస్తే నేనంటే యేమన్నా చీమకాలంత గౌరవం వాళ్ళకిక ఎందుకుంటుంది?’

‘అందుకే అన్నారే—చిర్రీదావా—మొగుడు తిడితే మొగసాలవాడూ తిట్టాడని.’

‘నాకు గౌరవం అనేది లేదని ఎల్లానూ తెలుసు. మీతో దేనికి గాని వాదన—అమ్మాయి సంగతి కాస్త కనుక్కుండి మీరు చెప్పటమో, అలా గాడిక కలుగు చెయ్యటమో—’

‘ఏమిటి? నువ్వు కాస్త నోరు మూసుకుంటే అన్నీ అవుతాయి. కాకినుంచి వచ్చేప్పుడు మాద్దా ములే.’

‘దారిలో పదిగదా—’

మసలాయన క్రుగులై నిస్సాకారంగా—
‘ఇప్పుడు నావల్ల కాదు. వచ్చేటప్పుడు మాద్దా మన్నానగా.’

ఆవిడ ప్రక్కకు తిరిగి వెంటతో కళ్ళ నోడుకుంటూ పొంగురు చేసుకున్న గొంతుకతో ‘అంటే దాని బర్క. శేత్ర ప్రాధున్నా నలుగురూ ఎవమ్మా మీ అమ్మాయి యింకా యిక్కడేవుంటేమంటే నేనేమని చెప్పేది? నలుగురూ నన్ను దుయ్యబట్టుకుంటారు గాని...’

ఆయన ఒక్కమారు లేచినిల్చుని—‘చాచ్చులు యింకా అధికప్రసంగం చెయ్యకు. ముందు నువ్వే మా అమ్మాయిని వదిలేకాదని నలుగురినూ చాటా చేట్టట్లున్నావు.’

‘హవ్వ! రామ! రామ! అనేసి ఆవిడ నెమ్మదిగా అక్కడనుంచి విద్యమించేలోపున ఆయన నున్నటి తిలకు పడేపడే రాసుకుంటూ పచ్చార్లకు ప్రారంభించారు. దూరంగా నేలమీదకు గంటన్నర త్రిలిపే వదిలివేయబడ్డ మనవడు అక్కడే నిద్ర తీసి అప్పుడే లేచి మెడను రిక్కించి తాళిగాని పచ్చార్లను బుర్ర రాసుకోవటాన్ని పరిశీలనగా చూడసాగాడు. కాని అట్లా వాడు ఎంతోసేపు పెద్దమనిషి తరహా అధినయించలేదు. చరచరా మోకాళ్ళతో ప్రాక ఆయన అప్పటివరకూ మాట్లాడుకున్న పుర్రీమందువుంటే విరుగుడురాక సుంద్రబల్ల క్రిందికివేరి, అంతిక్రిమి ప్రసాదరావు నరిసి చికిలేదీక నీగరెట్టు నీగలకు

నువాయనంగా ప్రోసచేసి వాటితో ఆడుకోవటంలో నిన్నుడయాడు.

తాళిగాని ఆలోచనామన్నులై యిట్లుంచి అట్లా అట్లుంచి యిట్లా నోవల్లీను అరిశేదాకా పచ్చార్లు చేకాడుకాని బల్లక్రింది ఆడుకుంటున్న మనుషున్నీ పోల్చుకోలేకపోయాడు.

ముసలావిడ వంటలోకి దిగింది. కోడలు బహు బాగ్రైతితో ముడిగట్టకుని ఆవిడకు అడియిది సరఫరా చేస్తున్నది. కాని యీ వ్యవహారంలో ఏమాత్రం హెచ్చుతగ్గులు వచ్చినా అత్రీగాని సహించి వూగు కోగు—‘నేను కాపురానికొచ్చిన క్రొత్తల్లో...’ అంటూ ప్రారంభిస్తుంది.

ఇదివరకే అంతిమాక్రిపుపని—సరస్వతి కిప్పుడు చేతికి నిండా తీరిక. గంటసేపు మాట్లాడి తీరిగ్గా ఇవె అల్లుకున్నది. తలువారీ తువ్వాయి ఇబ్బుబిళ్ళ పుచ్చుకుని స్నానాలగదిలోకి వెళ్ళింది. అయ్యా యింతే నిదానంగా పనులు చేసుకుంటూ కూర్చుంటే అవతల వంటా ఆదీ చూసుకోవాలి, యిల్లు చక్కచెట్టుకోవాలి అనబానికీ యిది తన యిల్లుకాదు. ఈ పనులు పూర్తిచేసినకాలంలో అదినవలసిన ఆ బాధ్యత, అదీ తనకు లేదు.

ఆది చాలా చిన్నగది. ఒక ప్రక్కంతా పొగతో వల్లగా ముడివారిపోయింది. క్రిందగా ఒక పెద్ద పొయ్యిలో భిగభిగా మండుతున్నది వాలగు పెద్దకట్టెలు. ఆవైస వెడలైన వల్లటి రాగిగాలు. అందులో గండుడింబలనీళ్ళు ఏకధాటిక సలసలా మరుగుతాయి. కట్టెలు బాగా మండుతున్నవేమో, ఒక వైపునుంచి కిగలు వస్తూంటేగా, సరస్వతి తిలుపులు దిగించి, పుర్రీపీటను లాక్కుని, అందుమీద ఒక కాయనుంచి పోసుకుంటూ నీళ్లు—మధ్యమధ్యమ పొట్ల బుద్ధులవన్నతోటే ముర్రీపుర్రీ బుద్ధుమో గంటన్నరసేపు జలకమాడింది. అంతసేపూ తన పొట్ల తాను చూసుకుంటూనే వుంది. చేతులు నీళ్లను పోరేంగా తొలుపుకూనే వున్నాయి. స్నానం పూర్తవుతూనే వుంది. కాని మనస్సు మనస్సులో లేదు. ఇప్పుడు తన బ్రతుకు పరిశీలనకు వుండరాదీ మోస్తరయింది.

అంత వేడినీరు కరిరంబిడుగా పరుగుడుకూ వుప్పుకు సరస్వతికిలేన కాపురం—మొదటి దిశలు

నురుకోచ్చాయి. ఆ ఆలోచనలు గూడా 'సంబంధపు చర్యలు' అట్లుంచి 'పెండ్లిమాపులు'— 'వీదా గొప్పా తారతియ్య వివరణ'—పలువురూ పలు విధాలుగా చేసిన గూఢనలు, ఎల్లాగో అయిన పెండ్లి, మునుపర్కాలు, దండాడింపు అన్నీ చకచకా తిరిగిపోయాయి.

అటులేదువారి కాస్త్రీని గురించి తియ్యగా వూహించటానికి మొదలు పెట్టిన కోణానుంచి, అతణ్ణి చూడగానే ఎవరో నమకనుంచి వచ్చి గిలిగింతలు పెట్టినంత పుత్రాహంతో పులకెత్తిన తిను-విశాళ కోసం యువతీ యువకులు చాల్చిస్తూ పగిల్చా పువ్వులూరూ ఆలోచిస్తూంటాలో, ఆ దినం - తిను ఎట్లా వర్తించింది? ఏమేమి చేసింది ఒక్కచూటు నురుకు తెచ్చుకోకుండా పుండలేకపోయింది సరస్వతి.

సరస్వతి కప్పటికి యింకా పదహారేళ్లు నిండ లేదు. వోణిలు మారేసి కూడా ఏడాది పూర్తయిందో లేదో—యింటికి వచ్చిన అమ్మలక్కలంతా 'పిల్ల ఎత్తిరి—మనిషివుతుంది.' అంటూంటే ఆ ముక్కలు బోసపడకపోయినా వాటియొక ఏదో తీయటాకల పున్నట్లు అనిపించేది తన ముటుక్కు. ఆ గోడల్లో ఎంతవేలా దృష్టి ముస్తామిలిస్తే వుండేది.

పండగలకు పిల్చినపుప్పల్లా కాస్త్రీ వస్తూంటే వాడు. మొదటిసారి చెల్లెల్నికూడా వంటతెట్టు కోసే, ఆ పిల్లను తాను ఎంత ప్రేమకోసం చేసిం— ఏదోవంకను ఆమె బట్టలతో అలవాట్లతో పోకడగా తీసి కట్టుగా విమర్శించివేసి, అతన్నీ నురుకోస్తున్న కోడ్లి సరస్వతి యిప్పుడు విచారించకుండా వుండలేక పోతున్నది. ఒక్కలేని తనాన్ని చాల్చుతే కాస్త్రీ తిను యెదులు విధిలేక ప్రదర్శించవలసి వచ్చినపుడు అతను ఏకాంతా వుంటాడని, మానగారివద్ద నుంచి వచ్చినవస్తూడల్లా డబ్బు సుంజకుపోవటమే ప్రధానావేశంగా పెట్టుకున్నాడని తనవారు ఆఖరికి తెలిస్తూడా ఆ శోభా ఆనోభా తనముందరే అంటూ వచ్చినవస్తూడు అధిహాసవతియైన మరోక స్త్రీ యేం చేసేది? తినుమాత్రం యివరితగట్టునే నిలబడి చేరుల్చి కట్టుగుని నిలుగునూ తిరస్కారంగా అనుకునే మాటలకు పూతాన్ని యిస్తూ ఎంత ముఖావం నటించలేదు? ఆలోచన అమ్మలక్కల తాంబూలాలు తీసుకున్నాక

కోంగున కాసు ముడివెయ్యలేదని, అంతమాత్రం లేక పోయినా అన్న భావంతోనే తెల్లవాల్సూ తలంపు వాడుకునే నిలబడి పెడముఖంగా వుంటే అతినే మన్నాడు? పల్లెత్రుచూట అనకుండా నువ్వెవ్వగా మోడురోజులా వైదులో కూర్చున్నట్లు గడిపి మళ్ళీ వచ్చాక తీసుకవచ్చానని అనేసి చాటుకున్నాడు తన బారినుంచి. అవరిలవాట్లు తీసుకళ్ళబంకోసం మనిషిని పంపినవ్వకుకూడా యెక్కి యమలోకానికి పోతున్న దానిలా పెద్దపెద్ద రాగాలతో వెల్లినవ్వకు శ్రేష్ఠమణి అతినే ఎదురువచ్చి ఎంతో మర్యాదగా యింటికి తీసుకవచ్చాక కూడా మోడునెలలు తిను ఎన్ని వేరు పుల నీళ్లు త్రాగించినా వైకవిమన్నా లేలాడా! అటువంటి కాస్త్రీని తిరిగి నలుగురు కోతి అంటూండటాన్ని తిను యామాత్రం పరిజ్ఞానం వచ్చాక కూడా వింటూ పహించి ఎంతకాలం ఎక్కి పూరుకోగలడు? ఇప్పుడు పిచ్చివాడుకూడా అపుత్రాతేమోనని చెల్లాయి వ్రాసింది. ఎవరు కాంగం! తినే. తినే. తినే. తన మూలకంగా అతను సర్వనాశవ ముపుతాడు. వేగిచాలోని నీళ్లన్నీ కర్చుతూక యివరిలకు వచ్చిన కూతుర్ని పుణ్యించి—'ఎక్కడున్నావే! యింత సేలా స్నానమేనా...' అంది తల్లి.

'ఆ! అనేది గడపచాటుకుండగా చింటివాడు అడుగుని వదిలేసిన గిలక్కాయి ఎర్రగా దృష్టిని పడ్డంతో సరస్వతికి ఒక్కచూటు వోట్లు చూలుతుంది. 'పిల్లవాడు ఏమైనట్లు'.

చిన్న శుద్ధితోనే వాలుగు గదులూ ఆలంగం తిరిగి వుంటున్నారని వదిన గారివద్దకు వచ్చి తివటకు తీస్తూ గొంతుకతో 'వానిగా వేడి?' అంది.

ఆవిడ చెంబును క్రింద వుండుతూ 'వాణ్ణి లేదా—యింతాక మాళానే...'

'ఏమోవచ్చు...' అంటూ మళ్ళీ వోడ్డంతా కలయితిరిగింది.

పొయ్యిదగ్గర కూర్చోని సంతనాగా వండు తున్న ముసలూరిడ బాపుకోసం మాడతెట్టిన బాణల్ని యిటుకయిక్కలతో గయ్యవ దింపి 'అయ్యో నా కూతురా—ఎక్కడ వదిలేకారా? దిద్దను—చివ్వనవరికండి, చివ్వనవరికండి.' అంటూ ముందంగా నూతి దగ్గరకు పడుకొత్తింది. తల్లి నూతిదగ్గరకు దారి రియ్యటంతో వేంకేలు పడి సరస్వతి గుడ్డనిరు సుక్కుకుంటూ అనుసరించసాగింది.

అశ్వరథంగా వుండే— అంటూ వదివగారు యిల్లంతా చుట్టివచ్చి, అంత్రేతరమే పచార్లను ముగించి ముగ్ధుడిలో సరసారావులేట బుద్ధిలో పరుండి అర్థవిమిలిత కేత్రాలతో అలోచిస్తాన్న ముసలాయన్ను అడిగింది— 'పిల్లవాణ్ని ఎక్కడన్నా మాకారా' అంటూ.

ఆయన మాతాత్మగా విన్నారేమో ఆ లేవలలో బుద్ధుకుని ముక్కుమీదనుంచి కళ్ళతోడు వారి గర్భు మీద పడి బ్రద్దలయింది. కోడలు ఆ ముక్కున్న పిరటంతోనం నేలను వంగినప్పుడు టోపాయికింద చేరి ఆడుకొని అలసి నిద్రపోతున్న పిల్లకుంక ఒక మూలను సాక్షాత్కరించాడు.

'ఇరుగోవరా యిక్కడున్నాను—'

నుమ్మందాకా నడిచి ఎండిలో! గాబరాగా చూస్తున్న ముసలాయన 'యేడి యేడి' అంటూ వచ్చి 'అమ్మగోండా - యిందాక నేనే అబ్బాయిలో మాట్లాడుతూ మాట్లాడుతూ నేలకు వదిలేస్తే దీని క్రిందకు తేరాను గావును.' అని పూర్తిచేశారు.

ఎరుపెక్కి భారలుగట్టిన కన్నీళ్ళతో తడిసిన సరస్వతి ముఖాన్ని చూడగానే తిండి హృదయం చప్పున కరిగి— 'యిరుగోవమ్మా—' అంటూ అందిచ్చిన చేతుల్లో తలమీద పెమ్మడిగా నిమిరి 'ఎంత గాబరా పెట్టేశాడో యింటిల్ల పొదిన పిడు. అమ్మ ముందా! కళ్ళతోడుకూడా విరిగిందిరా నీమూలన.'

మాటలో అర్థవస్తూ అమ్మమ్మ— 'ముందా గిందా అనకండి వాడిని - వాడికి మీ పేరే పెట్టారు కూడా.'

సరస్వతి చెంబుతో నీళ్లు వోపుకుంటూ పిల్ల వాణ్ని తీసుకుని వెళ్ళబోతోంది. గొంతు సవరించు కుని అన్నాడు తిండి— 'ఏమే అమ్మయ్యా మాతో కాకే వస్తావా— యాత్రలు చేపాద్దుగాని.'

మడిలో వున్న పెద్దావిని నోరు నొక్కు కుంటూ— 'దా న్నెందుకండి కాకే ప్రమాదం చేస్తాడు?' అంటూ అమ్మపల్ల వినిరింది.

'అది కాదే భద్రవా— వినున్నా పాపాలు చేసుంటే అతన్నీ గంగలో కడిగేసుకోబానికి.'

'అది కుర్రపిల్ల— దానివల్ల ఏయే పాపాలు జరిగుంటాయిని—'

'ఏయే పాపాలా - మొగుళ్ళను యేడిపిస్తే వచ్చే పాపాలు.'

'చాలైంది. ఎవరైనా వింటే నవ్విపోతారు?'

'అయ్యో భర్తవా— అప్రమాదా ఎవరో వింటారు. ఎవరో ఏదో అంటారు అని ఎవరికోడైతూ బ్రతుకుతున్నట్లు అఘోరిస్తూ వేసిటి? మీ అడవాతి చేసే ఘోరాల్లో భర్తలను జీర్ణపెట్టి అలోలక్షణా మనేట్లు చెయ్యటంవుండే— దానికోసం కాకే వస్తే వీరితెండా ఒకమాట మంచిదంటాను నేను.'

'మరి మీరెందుకు అయితే—'

'అల్లా అకుసు లెక్క చెబుతాను. మీరు చేసే దరిద్రగొట్టు పనులన్నీటికీ చిత్రినపురి దగ్గర జవాబు దారీ వహించేగి మేము. అంటే మేం చేసుకున్న పుణ్యమేదన్నా వుంటే అది కాస్తా మిమూలంగా బ్యాంకులో డిబ్బులాగా మారించిపోకుండా వుండేందుకు.'

'అయ్యో బాబో— మీరు కేసుడితో కూడా గీచి గీచి తేగనావేటట్లున్నాడు పాపపుణ్యాల విషయంలో.'

'తేరవా— నా ఎదురుగుండా వచ్చి నిలబడితే భగవంతుణ్ని కూడా లెక్కల్లో! నునెంతాల్లోకిందించివరకు కోసరు నేయించుకుంటాను. రాధే క్యామ్. రాధే క్యామ్. ఎక్కండి ఎక్కండి. నా కళ్ళతోడు ఆయువు మట్టం కొవటానికోచ్చిందియ్యా మాదావిడి. లేకపోతే విశ్వపంలా యింట్లోవున్న నిడ్డికోసం— ఒకరు పీధిలో! ఒకరు నూతిలో! పడుకులుచ్చుకున్నాడు. ఛీ! ఛీ!'

సరస్వతి యీ సందర్భం పెమ్మడిగా జారుకుని మరో చీర మార్చి పిల్లడికి పాలు గట్టాపట్టి చాప పర్చుకుని పెమ్మడిగా చిన్న కుమకు తీయటానికారం భించింది. ఆ పసిబిడ్డవ కాళ్ళమతిపాతిపా కొద్దూ కేకలు పెద్దూ కేరింతలు గొడున్నాడు.

ఆ కోజారాతి వున్నట్లుండి సరస్వతి మాతాత్మగా ఒక విద్వయాని కొచ్చేసింది. తెల్లవారి లేచాక ఎండలు చెప్పినా విసలేదు. ఎదురు మాట్లాడిన వారందరితో చెదామదా తినులావేసింది. ప్రవాదరావు అధికారంకూడా పనిచెయ్యలేదు. బలవంతాన తిండి తేబులోని పర్చు లాక్కుని పది మాపాయలు చేస్తే

పుచ్చుకుని నే నివ్యాకే చెల్లనని ముందుపట్టు పట్టి ప్రయాణమయింది. ముసలాయన తిప్పనిసరిగా నేడు నుకు చెప్పి తిక్కలు కొనియిచ్చి వచ్చారు. ఆ రాత్రి వదివ 'నేను చెప్పానా మీ చెల్లెలు కోరి—' అని ధర్మను గోరిచేసింది వపుకూ.

5

సామంత్రం ఎర్రబడ్డది. సరస్వతి ముఖాన కూడా, కారే చెయిలలకు అయిదుబోయిన కుంకుమం క్రిమి, చూసి కూడా చూసేవట్లు తిప్పకు నిల్చున్నాడు కాస్త్రీ.

మల్లీ పట్టుబట్ట—మనచెంబు, పాస్కు బ్రంకు చెట్టి ఒక్కటొక్కటే రిక్తావాలా తెచ్చి యింట్లో పడేస్తున్నాడు.

వరిగిస్తున్న బుడ్డి దీపాన్ని గోడనున్న మేకుకు చేర్చి ముడకచీకట్లో 'ఎవన్నయ్య—' అంటూ వచ్చింది చెల్లాయి.

మీనంపేపు మాట్లాడకుండా చూస్తూ నిలబడ్డ మానవాకారం నిశ్శబ్దంగా అక్కడనుంచి నిష్క్రమించింది.

సరస్వతి బోల్చుకో! పోలేదు. వికారిలా చెంచిన గడ్డింతో నల్లటి మురికిమందు నోకదాన్ని చుట్టుకుని ప్రంథంవారనుంచి మికితగ్గు చెట్టుకుని చూస్తున్నది ఆ మనిషే—అతిగా జేవరి.

సరస్వతి దింకనుండి పసికుంక నేలకు వారలో తున్నాడు. చెల్లాయి వచ్చిన అందుకుంటూ '—నువ్వా వదివా—యిల్లు ఎలా బోల్చుకున్నావు?'

సరస్వతి కొంగునున్న ముడివిన్న మాకు పొవలా కాసులు యెత్తోబోయింది. రిక్తావాడు తలను వంకిస్తూ 'ఏం దెబ్బగోయా—అయిది కాదని యి యిది, యి యిదికాదని అది పూరు సంగానికి తిప్పిస్తేనే — ముప్పావులా డబ్బులేనా, రూపాయన్నద జేరం. నా నుచ్చుగోసంలే పుచ్చుగోను.'

సరస్వతి నీరసంగా—'అంతే—నాదగ్గర అంత కన్నా లేదు. వెళ్లు వెళ్లు. ఇచ్చిన డబ్బుల్లో తప్పి లేకపోయాక, అందుకనే మీకు కూడా గుడ్డా వుండదు.'

ఇచ్చిన ముప్పావులాను గడవమీద వుంచి— 'అమ్మగోయా—నాకాద తిరకాసు పనికిరాదండీ.

మీ డబ్బులు మీరు యిచ్చేస్తేనే సంగోరు దక్కుతుంది.'

అంతపేతూ కావకి బుజాన్నే గుకుని సందు మగ్గాన నీళ్ళను తెచ్చి జేర చేస్తున్న కాస్త్రీ ఎదురు తొమ్ము ముచ్చెరులులు కారుకూండాగా కావకిబద్దను పుచ్చుకుని నేలను పొడుచుకుంటూ 'ఎవరి సంగోరుగా దక్కంది?' అని పశ్చు పటపటా పిండి పురిమి వట్లు చూశాడు. అంతివర - యింట్లో మగవాళ్లు కూడా పున్నారనే జ్ఞానంతోలేని రిక్తావాలా 'ఇను మంటి తేరాలు నొంతులిగితే నోజాకి నా సామి రంగా! గంజమెరుకులు కూడా పోవునోపరికి' అని నెమ్మదిగా నోక ముడిచాడు.

'ఇరిగో మంచిగీళ్లు వదినా—'

సరస్వతి నులుగుటా రెండు చెంబుల్నెత్తి నోట్లోబోసుకుని—

'అమ్మయ్య—అనుకున్నాక—'ఇవ్వుకు నీ వంట్లో ఎట్లాగుంది?'

'సరవాలేదు. ఇంటికి వెళ్ళివున్నాను. కుక్ర వారం కుక్రవారం రిక్తామీద వల్లి యింజక్షనులు తీసుకుంటున్నాను.'

చెల్లాయి చంకలోని కుక్రకుంక నెమ్మదిగా బాకాపట్టి యేడుపుకు లంకించుకున్నాడు.

'పాలు కలపాలి కామోమిడికి—'

'ఆ యిండాక రైల్లో యివ్వటమే మల్లీ పట్ట లేదు.'

'ఆ బుట్టలో పున్నాయా పాలడెచ్చా—నీసా అవీను...'

'ఆ... నేనిస్తానే. నుచ్చిందుకు లేవటం.'

'పాపం యేడుస్తున్నా దొడినా—'

'ఏదెవని బధవేకువు...'

'వేడినీళ్లు కావాలి కాబోలు. మంచటి అంటిందనా.'

'నాకు చెప్ప. నేనే అన్నీ చూసుకుంటాను. నీకు తెరీదమ్మా నీకు కూడా వరసాగ్గా పిల్లలు కలిగితే...యిల్లాటివన్నీ...అవ్వుకు అలవాటవుతాయి'

'ఫో...వదినా. సరదాకు పిల్లడికి పాలువడెలా సంటే—'

‘అదే—మొదట్లో సరదా ఆ తరువాత బురద...యందులోంచి నీక్కుంచామన్నా తెలిసి వుండదు. చూడండి...’

చెల్లాయిలేచి బొగ్గులు కుంపటిచేర్చి నిప్పు పెరిగిస్తూ

‘చాలా చిక్కా వే వదివా...’

సరస్వతి తనదగ్గర పాలు కలుపుతున్నది చెప్పి దిగా తలెత్తి ‘ఏవో సుదీర్ఘనా ఆడిగావు ఇమాత్రం— అందుకే సంకోషిస్తున్నా...’

చెల్లాయి ‘అన్నయ్య వస్తున్నాను...’ అని గొంతు కుంచించి—

‘ఈ యిల్లు నీకల్లా తెలిసింది చెప్ప...యంతి మూల దాబాగాడెను లోంచి వెంట్రావు పేటకు వచ్చేవామే...’

‘నోట్లో నాటికుంటే అన్నీ తెలుస్తాయి... వాకేం నెగ్గు మొహమాటం పెడియంతేవు. ఇదివరకేమన్నా వుంటే ఆ కొవ్వా యిప్పుడు పారించుట పోయాయి. ఎవర్నూ అడ్డగలను—విధించినవాన్నా యీ యిల్లుపట్టుకోగొన్నా అనుకున్నాను. అంతే—’

‘పోనీలే—ఎల్లా వుంది?’

సరస్వతి నాలుగుమూలలా చురకీసగా చూసింది. అది మనపటివాటాకన్నా చిన్న— (అదే భరించలేక కాబోలు) సూర్యంలా మూసుకు పోయి నేలబొడవ వుంది. గాలి చెల్లుకూ తిక్కువ. ఇమా లోపల, ఎక్కడ సామాను ఆక్కడే—నానా చిందరగానూ వుంది. సుమ్మం ఎదురుకుండా పెద్దపేప చెట్టు. నిత్యమూ బోలెడు రోట్లకాల్తుంది. దారినంట బమ్మలు బట్టా మనుష్యుల కాలిదుమ్మా అంత యీ యింట్లోనే వుంటుంది.

సరస్వతిలేచి రోడ్లోకి వెళ్లింది అక్కడ ఎల్లా వుండో చూడామని. అటువైపు నోక పెద్దవాదం చెట్టు.

అప్పుడే మెరుపు మెరిసిపట్టు తన అన్న గాది యింట్లోని పోకర్యాలు అన్ని హంసులూ, విరుగుడు చావ తీపాయి దగ్గర్నుంచి ఫీలిప్పురేడియో పెట్టు వరకు వ్యాపకంవచ్చాయి.

సురలే అక్కడే ఎందుకు వుండిలేదు? ఇక్క

డికి యీ ఎత్తు పల్లాలు గతుకుల్లోకి చేరి? గాను తిరిగి వచ్చింది?

సుభాన్ని కాని రుఖాన్ని కాని కలిగించేది పొందేది మనస్సు. ప్రాపంచికమైన యీ యాదవు వున్నుండి వచ్చేది అనుభూతులే—ఫీలుపునరేడియో పెట్టు, వాక్సుబోలు చిన్నకాకు, వాలుగంతిస్తుల మేది—మనుష్యులు కొరవగ్గవే—కాని భారీకొంప. యింటినిండా గుర్తు గతుకులు పల్లాలు, ఒకటి వుంటే ఇంకొకటి లేని ఉంపానం— యిండుకోనే గతువు కుంటూ కూడా మనస్సు దివ్యమైన అనుభూతుల్ని గాచిరాగొలగు. మనుష్యుల్ని సాక్షింపాగొను మనస్సుకొక్క అంతిస్తుల్నిబట్టిగాని కొలిచేది, త్యాగం ప్యాసులుమక్కు త్యాగమనవించికాదు. లోకం అనుకున్నే వుత్తమతీరాతి తీవరిత వున్నతీ భోగా ల్లునుభవించటమే విశేష—సరస్వతి నిమ్మగరణంగా నిలుచున్నపాదాన ఎందుకు విరాభపట్నం ప్రయాణం కన్పించి? విదివున్నా యేదిలేపోయినా నాది అని చెప్పకునే మాక్కుకోనం ఆడ మగా బొరొడ్డాల్ని బట్టిమాస్త్రీ క్వెచ్చికోనం వ్యాతింత్రిం కోనం అన్నీ రింగార్నమా పెనుకూట పాగింపటం మనుష్యులకి ఎంత సహజమో వప్పున తెలుస్తుంది.

సరస్వతి ఏమీ వుంక్కుండా పంక్కుండా ఆ రోడ్డిరమ్మా వ్వామకుని అట్లా ఎంతినేపో నిల్చుండి పోయింది.

పిల్లడికి పాదపకటూన్న చెల్లాయి అన్నయ్యతో మాట్లాడుతున్నది కాబోలు అని అనుకుని తృప్తిపడసాగింది. నుంటచూచ ‘త...త...త... త...త...త’ అని చేతుల్ని తిరుస్తూ గచ్చువీది ‘పం నైపుకు వురుకుకున్నాను చాదావిడిగ.

అంతినీలూ సరస్వతి మాడలేదుగాని వాదం చెట్టు క్రింద రాతివీద కూర్చుని చిన్నమసిన కొచ్చాయి నుడితో కాస్త్రీ ఏదో ఆలోచిస్తున్నాడు.

ఆకాశంలో అంతిమముందు నుంపులు నుంపులుగా చేరిన నీలిరంగు ముమ్మలమ్యా మంచి త్రోవను చీల్చుకుంటూ చందిమాను రైకిమైకి వస్తున్నాడు. ఆ వెన్నెల ఒక్కమాటు వచ్చిపట్టయింది బాదంచెట్టు కొమ్మలమ్యామంచి కాస్త్రీకి వువీది కూడా వెన్నెల పడుతోంది. పెగలల్లా ఎండిలకు మాడివున్న నేల నెమ్మదిగా చల్లబడ్తోంది. వాదంచెట్టు క్రిందినుంచి

మానే వల్లవికిరెం—తెల్లటి నీలిరంగు ఆంధుల వీరలో నువ్వువద్ద నిలబడ్డ సరస్వతి చాలా మనోహరంగా అగపడినా.

ఈకాత్తుగా ఆమె దృష్టి కాస్త్రీమీద పడ్డది. తనకు చెట్టునీడకు నెమ్మదిగా అడుగులేసుకుంటూ విసిరినపిందకుండా అంది—‘వెక్కడ నున్నావని వొక్కరూ ఏం చెప్పినాడు?’

‘.....’

‘అదంతా నామీద కోపమేనా...’

ఒకటి రెండు బాదవాకులు పుటకన్న వరిగి నేలకువడ్డ కిక్కు విన్నా ఆతిడివద్దనుండి సమాధానం లేదు.

వెనుకనే నిల్చున్న సరస్వతి—కలిపంగా, నే నదిలు అన్నింటికీ తెగించివచ్చాను. నాదగ్గర మంచితిపంతేను. అనవూరిన వేమెనా వుంటే నా ముఖాన్నే అనెయ్యండి. అంటే కానీ...’

కాస్త్రీ మోకాలు క్రిందివడించి ‘హూ’ అని మూరిగాడు.

‘అన్నయ్యా చెల్లాయి వుత్తరం వ్రాసింది. మీరు కోరిన వుండుకుని బానికీ వాడేరు పెట్టారని...’

కాస్త్రీ చప్పన అక్కడ్నుంచి లేచి వెళ్లి పోతోయాడు. అతని ఎడమచేతిని చప్పన అందుకుని వనక్కులాగుతూ—

‘ఆ వ్యవహారమంతా నలుగురినోట్లోనూ పడింది. మీకోమో మతి చలించింది... నా కోక్క చానికే తెలుసు. ఈ తింటంతా ఎందుకు జరిగివున్నాలో.’

చేతినిగట్టిగానిదివల్ల కాస్త్రీ లోపలికి దూసుకున్నాడు. చప్పన సరస్వతి దిక్క మొహంపైటి రెండుచేతుల్లో ముఖం కప్పకుని వక్కివక్కి యేకువ నారంభించింది. బాదంపెట్టుమీద కాకి ఒంటి కొలుమీద కుసుకుతూ హుటాత్తుగా లేచి ‘కా... కా’ అని అరిచటంతో, సరస్వతి యేడుపు మాని గూగుమీదకు ప్రాకారోనున్న గండుపిల్లిని చూసి రాయితీశకుని చేసింది. అంతే... మల్లీ యిది వరకు కాస్త్రీ నున్నానోలే నూలబడి మోకాలు మీద ఆసిన తింతో అలాచిస్తూ యేడుస్తూ కాలక్షేపం చేసుకొనింది.

చెల్లాయి కొంతసేపటికి వనక్కుంటూ వచ్చి-

‘ఏమిటిక్కడ... ఎందుకు ఏడుస్తున్నావు వదిలా...’ అంటూ బుజంమీద చేయివేసి నీదసింది.

అంతరితమే ముబ్బుల్లోకి జల్లిన చందమామ మల్లీ యివలకొచ్చి తొంగి తొంగి చూస్తున్నాడు.

‘నాకు చెప్పవు వదిలా... నే నన్నయ్యను నీలుచుకొన్నామంటు’ అని వెళ్లి నులకమంచం కుక్కలో పూగుతూ అర్ధనిమిరతి శీతాలలో గతిం చిన మర్కట మందరిని తల్చుకుంటూ పరున్న కాస్త్రీ ముగ్ధులించి,

‘అన్నయ్యా వదిని యేడుస్తోంది?’ అంది చేతులు నలుపుకుంటూ.

‘ఏ వదిన...’ అంటూ అయోమయంగా ప్రశ్నించాడు.

ఈమాట చెల్లాయి కూడా సరస్వతివేమీం తీసుకోక తిప్పిందికాదు.

‘వదిసంటే—ఆ దాదా యింట్లో ఆవాళ మేదమీద ఎలక్కిమీదగను ముట్టుకుని చనిపోయిన కోలేవనా నీ అప్పిపాయం.’

‘అంతే... అసలేన వదిని ఎప్పుడో యిక్కడ్నుంచి వెళ్లిపోయింది.’

‘లే అన్నయ్యా. మువ్వ ఒక్కమాట వచ్చి చెబితే వదిని తిప్పకుండా వచ్చి అన్నం తింటుంది.’

కాస్త్రీ మార్గంగా ‘నావల్ల కాదు...’ అనే కాదు.

చెల్లాయి వెంటనే వొడ్లోకి పరుగెత్తి తెగించి ఆవిధిల్చుకున్న అసతికిం వోదిన ఎడటను పెట్టింది.

‘అన్నయ్య నీలుస్తున్నాడు నిన్ను—’

సరస్వతి ముడుకులమీద ఆసిన తల నెత్తి ‘నన్నా...’

గుండెలు కొట్టుకుంటుంటే చెల్లాయి ‘అవును. నిన్నే...’ అని చీకట్లో ముఖం త్రిప్పుకుంది.

ఆ ఆమాయకురాలు యీ మాటలను నమ్మేసి చెంగుతో ముఖం తుడుచుకొని నెమ్మదిగా అనుగులో అడుగు వేసుకుంటూ పడకగది చేరింది.

దాన్ని పడకగది అని అనటంకంటే కలకతా చీటికొట్టు అనటం యుక్తమనిపించుకొంటుంది.

గదిమీదా డిబ్బాలు—నా నా చెత్తాను. మధ్యగా నులక కుక్కలో కాస్త్రీ మాగమ్మమీద న్నాడు. సరస్వతి ఒక అడుగు ముందుకువేసి గడ

నను చాటిందో లేదో అతరిలైపు కిటికీదగ్గర వూపిరి దిక్కుబట్టుకుని నిలుచున్న చెల్లాయికి యీ క్రింది మాటలు వినిపించాయి.

‘సరస్వతి—‘పిలిచారట...’

విశ్మయం.

‘మిమ్మల్నే... ఎందుకని అడుగుతున్నాను.’

‘నువ్వు నిలుపు నిలువంతా అబద్ధాలకోరువి. నీఅంతట నువ్వు వచ్చి నేను పిలిపించానని డిరాయిస్తున్నావు.’

‘పిలవలేదు... చెల్లాయి వచ్చి చెప్పింది మీరు పిలిచారని.’

‘ఇది వుంకో అబద్ధం—’

‘సరే— నేనన్నీ అబద్ధాలే అడుతాను. మీరింకా ఎందుకు నన్నిటా తోడిపిచ్చార?’ కాస్త్రీ మాటలు వినిపించలేదు. సరస్వతి గొంతుకే తెమ్మగున్న వుత్తరకంఠో—‘కానీవ్వండి. ముగ మహారాజులు. మీ యిష్టమొచ్చినన్ని అటలు మీరు ఆనవచ్చు. ఎల్లా యేడిపించదలచుకుంటే అల్లా యేడిపించండి.’ మళ్ళీ గొంతుకలో వోలుకు... దుఃఖంతో మిలితమైన మాటలు నంటనంటచే దొరాయి— ‘నేను యిండిపినుగను. మీరు వెళ్లమన్నా చెళ్ళను. ఇదే నా యిల్లు..... యిక్కడుంచి వెళ్లు ఎక్కడికీ ఎవరొక్కా చెళ్ళకట్టలేదు. మీరు వాలో మాట్లాడకపోయినా నేను యింగులోనే వుంటాను. అబ్బి! మీ చేతుల్లో ఏ కోళ్ళో మీరే యీ నాకాస్త గొంతు...’

కాస్త్రీ వున్న మాటలన ఛేల్చుకుని చెంప పెట్టులా తిగిలిన మాటలకు వుబిక్కిపడిలేస్తూ— గోడను వెలచుకున్న దీపంబుడివత్తి పెద్దదిచేసి చేత్తో పట్టుకుని సరస్వతి ముఖాన ధారలుగట్టి ప్రవిష్టాన్న కన్నీటి దొంతిరలను వింతగా చూస్తూ— ‘నీ హృదయం గానయి రా పోషణమనుకున్నాను. కాని యింతి కేల వనుకోలేదు.’ అని పకపకా నవ్వాడు. ఒక్కమాటు దించిన తలను కాస్త్రీయైతే కోపంగానే అంది— ‘నేను అల్లాలక్షణమని యేడుస్తూంటే మీకు పోయినా కడుపువిండుగా వున్నట్లుండే—’

‘అవును.’

‘అల్లాగే వుంటుంది రెండి. గుమ్మంలోకి ఆడుగు పెట్టే చేతుకున్న దాన్ని కదా ఏమని నోటి నుంచి మాట పెగిలించా మీకు? ముత్యాలు వారి పోతాయనుకున్నాను.’

‘అంతే— ముత్యాలు రా రి పోతాయనుకున్నాను.’

‘పోనీ— కన్న పిల్లనాడినన్నా దగ్గరకు తీకారు?’

‘వాడూ నీ పిల్లాణేగా...’

‘అదీ... కోతుల్లో ప్రేమలు వెరిగించే ముఖాలకు అంతకన్నా విచిత్రం తెలుస్తుంది.’

‘కోతులే నయమంటాను నేను మనుష్యులకన్నా. ఒక పొరకాటు చేకాదు భగవంతుడు. అందరికీ కోకలు లేకుండా మనుష్యుల్ని చేసేకాదు కాని, కొంత కొంతమందికి— ఆ స్వభావంకల వాళ్ళను, నేర్చిగాబోయ్యకునేందుకు పిలయేటట్లు తొక్కలువుంచితే నే బాగుండినాయేదీ?’

‘ఏయే స్వభావం కలవాళ్ళు?’

‘అనీ— నీకు మల్లే, చీటికీమాటికీ తిగులాడి తెగించి పుట్టిళ్ళకు నా కేసుని పోతాంటానో...’

‘మాటలు తిన్నగా గానియ్యండి.’

‘ఏం— యీమాట చీపుకుకట్ట తిరక్తవా?’

‘ఆ ముక్క మందుగా మీ నోటినుంచే వచ్చింది. నేననేను. మీరు చెళ్ళమంటేనే వెళ్లాను.’

‘మళ్ళీ ఎందుకోచ్చావు? ఏ ముఖం పెట్టుకుని.’

‘మీకు ఆ చెళ్ళను నే అధికారం లేదని తెలుసుకున్నాక వచ్చేవాను.’

తిగువారి కాస్త్రీ నవ్వు వివరపడింది. మళ్ళీ మాటలు— ‘నువ్వు యీమాటలు రెండూపి తెక్కువ చినువుకోచ్చినట్లున్నావు. యిస్కోమంటే యిస్కోమంటున్నావు.’

‘మీరు మాత్రం— కోతుల్లో కాపురం వెరిగించి రాలేదు—’ కాస్త్రీకి మిగున్న జ్ఞాపకాని కోచ్చింది. నెమ్మదిగా అందలొకున్న మాట పైకనే కాదు— ‘చెల్లాయిని కేపువారిం యిక్కడుంచి తోలేదాను.’

సరస్వతి ‘మీ కాళ్ళు పట్టుకుంటాను— ఆ ముక్క మళ్ళీ అనకండి.’ కాస్త్రీ నవ్వు ‘నీ కోరిక చూస్తూంటే అంతా కోతిచేష్టలు మల్లే అనిపిస్తోంది. చెళ్ళమందు తెచ్చినందుకు తిగులాడావు. ఇప్పుడు పంపిస్తానంటూంటే యిట్లుంచి మళ్ళీ వద్దంటున్నావు. ఏమిటి? సరస్వతి గోడను జారిగిలబడి ‘మీరు ఒక్కమాట గాదు, వెయ్యిమాటలు గాదు, లక్షవాక్కు అవండి. నేను కోతి నే... కోతి నే..... కోతి నే...’ అని భక్కుమని వచ్చేసింది.

సుద్యమ్నరాజ చరిత్రము

శ్రీ కొండూరు పీఠాధిపతి వాచావ్యులు

మనోజ్ఞులు లయ్యును అజ్ఞాతముగానుండి రచ్చ
కక్కని కొన్ని యాధునిక ప్రబంధములలో
“సుగ్రుమ్మరాజ చరిత్ర” మొక్కటి. ఇరువదవ
శతాబ్దారంభమున నెలవడ్డ రెండు తిరుములగు ప్రాధ
ప్రబంధములలో నిది ప్రథమ శ్రేణికి జెందును. ముప్పది
సంవత్సరములవాడే చెప్పి పురిమందలి వారిశృవారి
“ఆదిపరస్వతీ నిలయ ముద్రాక్షరశాల”లో ముద్రింప
బడి యీ వాదొక్క ప్రతియొకను లభించుట కష్ట
మైన యీ సుందరకావ్యము సోక మిశ్రునివద్ద చూచి
యాశ్చర్యపడితిరి. ఇరువదవ శతాబ్దారంభమున—
పెద్దన, రామరాజ ధూమణుడు, రుద్రకవి, ముక్కు
తిమ్మన, కూచిపూడి తిమ్మయ మొదలగు మహాకవుల
కావ్యముల సోరణిలో అనవద్యముగను, అనర్గళము
గను ఈ కావ్యము సాగిపోవుట పండితులకును, పామ
రులకును విస్మయాదీహము. ఈ సుద్యమ్నరాజ
చరిత్ర మై దావ్యాసముల ప్రబంధము. అష్టాదశ వర్ణన
ములలో గూడిన మహాకావ్యముగా కవి దీనిని నిర్వ
హించినాడు.

కథా సంగ్రహము

మనువుత్రుడగు సుద్యమ్నుడు వేటకై పోయి
కుమారవనములోని యొక కొలనులో మునుగ
కామినిగా చూచిపోయి “యల” యను పేర బడును.
ఆతిరి పరివారముగూడ సరస్వత జలశ్రీదేవ దేవిన
కారణమున, వాడువారై యిలాడెదలిని నేలించుచు
వనములో విహరించుచుండి వంద్రనూనుడును బుధుడు
తిషమనేయును వారికి గాన్పించును. బుధుని
గాంచి యిలాడెరి మోహించి తిషసి గావున కాప
భీతిచే మిన్నక చెంతనున్న పేరుపర్యతిమున శేరి
వేదినపడుచుండును. తరువాత శిష్యునివలన నిలా
వృత్తాంతము తెలింగిన బుధుడు ఆమె కలయికకై
పరితపించును. కడకు ఇల శిష్యునివల్లను, బుధుని

శిష్యునివల్లను నాయికానాయకులకు సమాగమము
కలిగి దండవంక వర్ణమగు పునూరపు దుదయించును.
ఇది యిందలి కథ. పునూరపురి పుట్టుక యిందు
వర్ణింపబడినది గావున “పునూరసోదయ”మనియు
దీనికి నానాంతరము. ఇదివలె యితర ప్రబంధముల
వలె ఈ కావ్యమునందును కథాభాగము విరివిగా
లేకున్నను, ఒక పురుషుడు స్త్రీగా మఱి అనురూప
వరలాభము నంది సంతోసమును గనుట యనునది
యిందు విశేషము.

ఈ కథాంశము వేదవ్యాసవిరచితముగు శ్రీ
భాగవతమునందును, వాల్మీకిరామాయణమునందును
సంగ్రహముగా నున్నది. రామాయణపు కథను
కంకంటి పాపరాజ తన యుత్తర రామాయణమున
నించుక పెంచి వ్రాసెను. భాగవతేతివృత్తిగమును
మనోజ్ఞుల శృంగార ప్రబంధముగా కొట్టిపాటి (కవిప
జ్ఞు) సంస్థాననివాసుండుగు కొట్టిపాటి గురవయ్య
కవి రచించెను.

కవిచరిత్రము

ఈ కొట్టిపాటి గురవయ్య విశ్వత్రాహ్మణ
కులోద్భవుడు. నాసిగర్రి సగోత్రుడు. మునిమాంబకు
పిన్నగురువప్పకు బుత్రుడు. శేషాచార్యులకు ముఖ్య
శిష్యుడు. కాలికొంతా వరప్రసాదించుకుడు.
పురహారాంఘ్రియుగళ పూజాభిరతుడు. సహజ దిరి
ద్రుడగు నీ కవిని గొంద తాత్రముత్రు లానినియందలి
కవిత్వ పాండిత్య శక్తి లుడిగిపోవుటకు నైవక, ప్రేరే
పించి ప్రోత్సహింపగా దా నీ ప్రబంధమును వ్రాపితి
నని గ్రంథావతారికలో జెప్పకొనుచున్నాడు—

“అనుపమ విద్యానిలయం
బడెడు సభికు నాదు మిత్రు లంచితకలితో
నను రావించి దయామతి
గని యిట్లుల బల్కిరధిక గౌరవ మొప్పుకొ.”

“ప్రతి పద్య రసాస్పదముగ
గృతి రచియింపంగవలయు నీర్తి చెలంగుట;
క్షీతి సే ప్రసంగముల ద
తృప్తియే రాశ్యము మిగుల కవలముచుకా”

“కావున నీవొక సత్కృతి
గావించుము శక్తికొలదిగా గవిజనసం
భావిత కవితాచాతురి
భావించుచు కేత్తిరెల్ల బాంకితి మెచ్చుకా.”

“శ్రీ కొట్టపాటి పురీషర సంస్థాన
సంవాసుడవు బ్రహ్మ సంకీర్తియగు
సానగ ఋషిగోత్ర సంహతుడగు ముస
లార్య పాత్రుడవార్య విమకు
డగు పిన్నగురువపు కాశ్యపాదిపు కాళి
కాంబా వరప్రసాదాంచితవపు
గురువయాభ్యుపపు సద్గురువు శేషచార్యు
మఖ్య శిష్యుడవు సవ్యాధిమతిరి
సభ్యుడవు గ్రంథపృష్టి కుశలమి వరయ
లుగజన విధేయుడవు ధీ శక్తి యరహారాంఘ్రి
యుగశ్రీబ్రాహ్మభరతుడవు సుచిత్రిగిరి
మాకు ‘వాచారి’ వర్ణిత మహితి గుణివి.”

అని బహుళకరింపగా పురాతన కథావిషయం
యల నెమరితా నీ కావ్యమును శ్రీ చెన్న
కేశవాంకితిముగా వ్రాసి నాడెను. ఈ చెన్న కేశవుడే
గ్రామమున వేంచేయున్న స్వామియో గ్రంథ
కర్త యెచ్చటను నూచించలేదు. కొట్టపాటిలోనే
చెన్న కేశవాలయ మున్న జేమో మఠి. ఎఱైనను చెన్న
కేశవానుగ్రహము తనకు బూర్తిగానున్నట్లు గ్రం
థాంత గద్యములో గూడ గవి చెప్పకొనినాడు—

“ఇది శ్రీ మచ్చెన్న కేశవస్వామి కృపారబ్ధ
సరస కవితా చాతురీధీర్విత్రిభువన నిర్మాణోద్ధా
రక మను వంశవయోదిధికారా మధాకర నానగర్వి
సగోత్ర శ్రీ కాళికాంబా పాద పద్మారాధనాసక్త
నేతోవిరాజమాన ముసలార్య పాత్ర పిన్నగురు
మూర్త్యార్యపుత్ర సదమలగుణ భాసమాన ముని
మాందా గర్భ కుశ్రీ శాశ్రీకాయమాన బుగజన విధేయ
గురువయ నామధేయకవిప్రణీతంబైన పునూరవోద
యంబను నామాంతరంబుగల ముద్యుక్తు రాజదరి
త్రము...”

పై గద్యమునుబట్టియు గవిచరిత్రము ముద్యుక్త
మగుచున్నది. తన వ్యక్తికర్తనుగూర్చి “త్రిభువన
నిర్మాణోద్ధారక” అని చెప్పకొనుట తన వంశపు
శిల్పప్రతిభకు నిదర్శకము.

కథా సంవిధానము.

పుణ్యముల కున్కిరైవ ప్రతిష్ఠానగరమును
ముద్యుక్తు మహారాజు పాలించుచితే, వొకప్పుడు
మధునాది నాసములు భాసురములై చెలంగెను.
ఆ సమయమున నొండు కొలుపున్న శ్రేణివధకు కుమారి
వజ్రమున కావలమున్న మలల నాలు నెలలుగా జేసి
కొని కాపురము నడపు చెందుల గుంపు వచ్చి, అడవి
మెకముల బెడది బడబాలకుంటిమని, తిరు సేగిని
రాజునకు విన్నవించి వంపదీర్చ వేడుకొనెను.
చెందుకొరల పలుకులు వేట తిమకమును గెట్టింప
శ్రేణాదేయి గడపి, ముజునాడు వేటకై కట్టాయిత
మయ్యెను. వేటకరులతోపు పుడమి తేను ఎట్టి
గుట్టును నెక్కుచున్నాడో చూడుడు—

పొన్ను తింతియల ముప్పోవాగకలియమ్మ
మండింపురుకికాను బొందకమ్మ
అపరంజిపోగుములైపు గుట్టుపనిజేను
తెగుకురానిగుల తింగునాలు
డాతెట్టువనరాజేదాలు వాబరిచియు
చొన్నీరుబచ్చిన పొదువుదిల్లు
ప్రక్కలకోలల చిత్తిరికలదంప
రహిమిఅరాణిందు రవలపిడెను
బచ్చమానికముల ముఖ పట్టకెంపు
రాలుదాసిన కలికి తురాయమర్చి
తనరబడివాగె సవరించి ధనికి నెరుట
బతునువోజ్జాతిపిరి వేనాదిడెచ్చె.

అచ్చతెమంగువదములతోడ్పియ్యవద్యము ఆకర్ష
వేగమునలె మన కందుకొన గాకయున్నది.

ఇట్లు జాహంరాజుము నెక్కి పయనమైపోయిన
రాజు విచ్చలవిడిగా నక్కాన గల మృగభుగముల
గడపి, చెందుల వాంధ వీర్చినాడు. వేట ముగిసిన
పిమ్మట ఆ ఖేటకులు చెందులను నానావిధ మాంసము
లను గమ్ముగావంతుకొని మెదది, రాజుతోగూడ
పోయిగా విశ్రేమించినారు. ముద్యుక్తుడు కుసుమ
శయ్యాంతలమున బయితి నెలమేటి తామరల గువా

సవల గలనీవచ్చు పిల్లలెమ్మలల శ్రమచేరుచుండెను. అయ్యదారిలోని ప్రాణుల మాంసములచేత తుమ్మ మామ్మగొనుచు సమీప పర్యటిప్రాంతమున తుమ్మ జీవాంతకుడను నికాటుడు, పక్ష్యహంసముల పరియశములచే ప్రేరితుడై తన సేవకురీవిలన “సుద్యున్నును తేట కరుడెంచి వనములోని మృగభగముల మట్టు పెట్టి నాడ” ని విని యుమ్మనుచున్నచో గూపుకూప దానవులతోగూడ గదలెను. మానవదానవసతులకు పోగు ఘోరముగా జరిగెను. అటు రక్కసులు, యెలుడెందులు, నాజునైవ్యములు పెక్కండు గూలిరి. ఇంత భయంకరరణము జరుగుచున్నను దానవు డెంత పేపటికిని వాచకుండుటను గాంచి, రాజు పానిలడి తీవ యొక్క శరీరాంతరమునేనీ గూలిని చేర్చి యుంచి అగ్నితోలు బాగము నొక్కటివైత—

అక్కతినపు దివ్యాస్త్రం
చక్కగలింపంగ నుండియగుది ప్రేలన
పక్కిల్లు గడిసి దానవు
దుక్కుకొరగి నుక్కి నుక్కి యుర్వివైచడి—
యొక్క దివ్యబాగుట దైనాడు.

కొటి వేద్యులుగూడిన చోటునా
రత్న కరీబంబు రాజిలంగ,
బదియాలుకళలుండు పట్టునానొప్పారు
మురిపపుయుద్ధు నేత్రాము వెలంగ,
బండువెన్నెలపట్టపవలు కానెసానాగ
జన్నారీలేవత్తు పన్నెగుల్క,
రిక్కలచాలోక్క చక్కినిత్రెప్పొనాగ
మరుముతై ముత్రైపు సరులు వెలయ,
సలరు జవ్యాదిగనుగను లాడి, జెలలు
రవణములు మ్రోయ నలిచామరములువీచ,
గండుమబ్బులలోనీచి గానివీచు
భవరవగుగాంచి దొర వెలగంది...”

యూరిని యాత్మదరిత్ర నెలుగనోడెను.

“ఈతడు చిత్రుడను గంధర్వరాజుకొడుకు వతురుడు. ఇతనికి విభారదుడను చెలికాడు గలడు. వీరిరువురు నొకసారి వేవేంద్రుని సభలో వారదుడు నారినీ శిష్యులును గావించు గానము నారించుచు నురుశిష్యులలో నెవ్వ రధికులని వాదయనకు దిగిరి. అభిప్రాయములు కలియక నురు వెక్కుకని యొకడును, శిష్యులెక్కువని యొకడును

వాదులాడి చివరకు “నిగపట్ల గోత్రము”వారైరి. అది ముష్టియుద్ధములానికీ మాటివది. “పిల్లజడ్డుల”కు లేగి పోరుచున్న వీరి సందడికి సభ చెల్లాచెదరుడుగాన భంజముయివది. ఇంద్రుడు సడికట్టి వీరినిబట్ట భటులకు ముదలయిడెను. ఇది యెఱిగి విభారగు డీడ వాచ బతుచు పాటిపోయినాడు. పిమ్మట నింద్రుని యజ్ఞచే వారగుడు చతురుని నిశాచరుడవు గమ్మని కాపమిచ్చి, యుద్ధములో మడివినతేలి రాకొని తనము పోయి బదరభావము వచ్చునని యాజ్ఞించెను.”

చిత్రు డిల్లు తన వృత్తాంతము నెఱింగించి రాజునకు గృతజ్ఞతనూపి, తన గీమున కేగెను. ఈ కథాక్రమముతో గండాశ్వాసములు ముగిసినవి.

లోగడ నీ దానవుడు పెట్టుచున్న బాధలకు దల్లడిల్లుచున్న మునులు మనుమతునిచే రక్కసి పోలి యుటను గాంచి, తమ కష్టము లీడేఱెనని రాజును దీవించి యగ్గించిరి. తేటచేతను, రక్కసులతోడి కదనముచేతను దిన్సి, విశ్రాంతినిగోరిన భూపునికీ ఒక చెంచు కనకాడికి చేగవతున్న మహారవనమును బారించి, యద్దాని భోగ్యత్యమునుగూడ వర్జించి, యందు హాయిగా విహరింపవచ్చునని చెప్పినాడు. తీసికీ సుహారవనమును బాడి చేతుక చెంగలించినది.

“మృదుకా శీతలచ్ఛాయా మఖాసీన
గంధర్వ కామినీ గానయంతము
నవ్యపల్లవ భావ నప్రహస్తోన్మద
వీకవంచమవ్వర ప్రకటనంబు
సరసఫలాహార సంతితామోద వి
ప్రార మకాలాప సంతరితము
నానమరంద పానానంద సంధ్రమ
ద్రోలంబ యుంకార గుతమహితము
నటనకృద్వృత్తి మద్ధమనాదఘనము
రాజహంసాది జలపక్షి రాజకముల
తైరవాంచితసార సౌకర కలిరము...”

నను మహారవనంబును గాంచిన భూకాంతుడందలి నానావిధ వృక్షముల పింగారము మనమృదు కానందము గలిగింప నయ్యైదిశేషంబులు యాయుని నొక్కచోట

“అలినేణికా, వికచోష్పలాక్షి, గమ
లాప్యకా, హంసవాడికా, దశా
జ్వలకంఠికా, వీచీవాహ, జుక్రకుడు, నా
వర్షోరునాభికా, మతై

ఐశోమావతి, వీదిక్కాతివతి, ది
 క్ష్యత్యైకరశోనే, బు
 క్కులశోభిణ, సరసిణ, లంకకరణం
 ఘో, హల్లికాంఘ్రికా గణే."'

ఈ పద్యమునందలి గూఢము కవిసమయ పంపాదియై
 కనునింపు నింపుచున్నది. కవిజనుకు విన్నవ నాలో
 చింతక రాజు చూచినది జరగన్ సారసాక్షియై
 దర్శయింపజేసెను.

పతిగనువాసినీపరికృతయైన యీ చశోవర
 లక్ష్యమీన శ్రేయసుల దాశసర్వముల నెఱపును, కన
 కమలకోరకముల యుప్పదియు నూపును, మృదాల
 బాహుల వాహ్యోనియను, మిలిందీకలవాది నుంగళ
 రవముల దిన్నెదుర్కొనెనున్నదిని సంతసించి జల
 క్రీడాభిలాషియై మధ్యముండు జలంబుల దిగి
 నాడు.

"ప్రేమరకంబుల కోర బడివోర్చునును శరీ
 కైవాలముల నల జరిమి దరిమి
 పోడినాల్లకముల బాడి నెఱువ్వుదు
 దిమ్మియెఱువ నెఱువ వార్చివార్చి
 నురుపు నువ్వలం పొందిరి బాడి వలి తిరం
 గముల నెఱింపుల గాంచి కాంచి

పరభంగములుగా బాహుయుగ్మంబున
 అటువు వశ్యుగ్మల బట్టిపట్టి
 లీల వధరామృతంబులు గ్రోలి గ్రోలి
 యూరు నిండులతో నూరువులు పెనంచి
 హంపికావాద నుదరము లురురేరే
 రాజ బాహుధివరసి బా బ్రభమకేళి."

సరసిలలాడుతోడి యీ ప్రభమకేళి యెంత మనో
 వారముగను శ్రేషఠహితయుగను నున్నదో తరికింపును.

ఇక తొలి పరిచారముగూడ నీట దిగిజల్లలాడి
 జూచుచి.

మధ్యముడు క్రమావనోదయవనకు గుమార
 వనమనకు వచ్చివాడు. అద్భుతముకలవనో, దుర
 ద్భుతమువలదనో కడులకరము గావనైనది. జల
 క్రీడాదతి పెదరేప స్వేచ్ఛగా ముగ్ధమూడివాడు.
 పరితిరు ? అంతయు కాలునూలుట!

"లిప విరరం ఘనవ్యయవేనిధిరమందు
 దనదు రాజర్థ్య భాననియనందు,
 దన వ్రుంపెరికకోరినతి కన్నులయిందు,
 దన ముదర్దనమృది రినుపునందు,

దన శ్రీ వ్యసూపమంతయు గర్వయలయందు
 దినయకెందు దరవ్యితింబునందు
 దనరత్న సాభాగ్య ఘనమన వాతెయందు
 దన ద్యౌవనంబు చిగులయందు
 దనకుశాగ్రముది పగుమగ్ధమంబందు
 దనకుదాయతరీరీతింబయందు
 దనదును క్రివాధితిలయందు వెలయ ధూ
 పాటవివృదోక్త బాలయయ్యోను.

అయినచో బా టంబిలును మందలై దిరిగి
 నేరిరి. ఇక నేమి చెయ్యలను పావను! "ఎన మరగమైన
 నన్నె కాల్గును గానివెల్లు గాని యైన చింతలేను అట్లు
 గాక శ్రీత మనదిలమైతిమిం తెల్లు వాడనొప్ప వంద్రి
 కవికు" ఎని చింతకోళము తెల్లగ గ్రమ్ముకొన విల
 పించివాడు ధూపునితోనూడు. బంధువులను, ప్రజలను,
 రాజ్యమును దలచి రాజు వెల్లు దురపిల్లి నాడు. ఇట్లు
 రాజు చింతిలుమందె గొందలు కవ్యకలునచ్చి మీరి
 కన్నులనకు విచారము నెఱపి "ఒక పాద పాఠ్యతీ పర
 మేవ్యయ లీకవిలో విచారించి జలకేళి కలయందె,
 క్రూరదాసవులు కోక లదనాదించుకొనివచ్చిరి.
 అందు కీవ్యకు.తిగి యీ భూమివలయులో దిగురు
 నిందు స్వామిమనబారామనాదకురుని కిదియం
 చెను. అదినుకె యందెవ్యకును నుదలుబలేదు. మీ
 నెఱుగకవచ్చి ధింపదెలిరి" అని చెప్పి వలయులో
 గానీ సహితుడైయన్న కింకరుని వేడుకొందని చెప్పి
 పొయిరి.

దుద్రకవ్యయ చెప్పిన యీ సంగతి కలరి మధ్య
 ముడు మహావ్యకుని పన్నుదించి తన శ్రీత్వము
 నుడుపుచుని ప్రార్థించెను. ఇపుడు శ్రీత్వము పావు
 కోర్కివక్క పెఱకొరక్క లేవన దీర్చునాడు.
 పావను! మన రాజున కది తర్పు యన్నియును గల
 వాయెను! ఇపుడచే లాభము లేదని ధివాని చెంతకెగి
 "వాడిన మెయదానురకు వారక పయ్యేదిబాటుచేసి,
 భూమిగరపుత్రిక యుల్లము నీరుకాగా నీకె యేడు
 గడయని, వెక్కుల బాష్పములు దిగబాట భోదన
 శేష్మివది యల. ఇందుకనితోడ సూచిన లంఠిక
 వలె, ఇపుని అరుమెన నెనని ఇదియగారచి, తన
 కథ నెఱింగించి నుతించి, లిప మహిళార్థము పా య
 ననుక్రమింపు మన్నది.

అనదిగి దుర్గ యిప్పుది
 కర్తము పొరుది నర్థ మింతి

తపరెడుదాన కాట సర
 రెండును రాదు మియనోప, నీ
 మనియెడుదాక నీకు శాక
 మానము స్త్రీత్వము నొక్కమానమం
 దమపమ పూరుపాకృతిని
 పందగజేసితి బోమ్ము..." అన్నది.

ఆమె కరుణచే కుద్యమున కొకనెల యాడు
 రూపును, ఒక నెల మగరూపును జేపడినది. కొంతకు
 కొంతమేలు. సగము మగతెలుగుల పార్వతి యంత
 కన్న నేమిచేయగలదు? ఇక దక్కన పరివారమును
 దమకు కామినీత్వము తిప్పదనుకొని యందఱును
 కేర్చి పెట్టెకొని, రాజుని కిలయని నామకరణము
 చేసిరి. అంతొక్క శుకవాణి యబురుగుబొకకు వని
 లోని వింతల వారయ చేరెనెను. ఇలాడని నెచ్చెరి
 పింకగూడి వనచిహ్నము నెఱుపురు బంగారుకొండ్ల
 దరిమిన్న యొకవనిలో చక్కని పద్మాకరము కాన
 రాగా జలకేరిక బూమక నెను. అందు పలికాన జల
 క్రిందల వెలివచ్చుచున్న సమయమున, ఒక మలకర
 మధ్యమనందలి నీటి "జలయాయుధునిలోదుల
 తూగు సోయాము గలిగి, మొలకమీసము లొప్పురు
 మోమునందలి చెక్కుబడముల తిరిగితిలతో రుచి
 రమ్యుడై తపము పేయచున్న హేమ్యుని గాంచినది
 యిల. సంధ్రమము మీఠ నాతిని రూపరేఖా విలాస
 ములకు ముగ్ధురాలై మరులుకొన్నది. ఇంక నేమి?
 మరున కిదియేకదా సందు! మరుదుర్గములు పులగొట్టి,
 విక్షేపకాటమును వచ్చి, హృత్పీఠముపై వాసీమడై
 ప్రభుత్వము సేయ దివిరినాడు కామయ్య.

ఇలాడని బుధునిగాంచి మదనపీఠితియైనదిని
 యెఱింగిన చెలి శుకవాణి సహధిష్ఠితి నన్న సౌమ్య
 మూని యిలా హృదయము నెఱింగిన కివిస కిసిండు
 నని, ఎచ్చటికైనను బోదమని యుత్తరదిక్కుగా
 ద్రావడిసినది. ఎదురైన సిద్ధపాద్య స్త్రీలను గనకా
 ద్రికీ త్రోవలడిగొనుచు, మార్గములోని ప్రకృతి
 దృశ్యముల వారయచు, గంధర్వికల గానపొంది
 మిల కచ్చెరువడుచు బోయి పోయి—

అటజనికొంచి రబ్బముఖ
 లగ్నచరత్పరి కామినీపదో
 ర్మిలకనులాంక లక్షణని
 ధానమహోన్నతి శృంగిబాలమున్,
 రటదుగునిచి నిర్మరని
 రావరిఘాల్మితి దిగ్విలాసమున్,
 న్నుటఘనగైరికద్యుతి ని
 భూషితిపాలము పద్మరైలమున్.

ఈ పద్యము పెద్దవగారి "అటజని కాంచె
 భూమిమరు"డను పద్యమున కనుండునట్టిది. కవీయందు
 గెలుపొందినాడు.

శుకవాణి బంగారుకొండకు దీనిగొనిపోయి
 యామె మనకు త్రిప్పలాచిందికాని, యిలకు గావ
 లసిన బంగారుకొండ్ల మఱిొకటిగదా! ఆ కొండ్లచే
 కూరిన నే యాయంబెజయనకు మనశ్శాంతి. కను
 క నే పాపమామె—మునుపటివలె చూటాడదు. అప్పు
 డెప్పుడు చనుదోయి చెనుర్పుచుండును. మేనబులకలు
 పుట్టుచుండును. మైమఱచుచుండును. ఇట్లామెకు
 కామధూతిపు కళిలావేశించినది. ఆమె మోహమగ్గుల
 ముగను గారికీ గూలు నరటివోరవలె సమస్తా
 గ్నితియైనది. చెలులంది కామెను ముసరుకొని యేడ్చి,
 శ్రేతోష్ఠ చారములు చేసిరి. ప్రాథమకు శుకవాణి
 యిది మనసిజాని చేత యని గ్రహించి మనస్తగ్గోగము
 గురుగృమండులన్నియు వాడినది కొందలపడక
 నీవు వలచిన నుందిరుని వచింపుమని చెలులు గ్రుచ్చి
 గ్రుచ్చి యడుగగా—

పరకమామక దహారన భిల్లలమున
 కలితిదరహోపదంధికాండగింబు
 లాలయ మునిదిండు దెవ్వదోయతిదలార
 యొక్కరుండుండి ఎన్నిలు సుక్కజేసె.

అని తన మనోగతియు నెఱింగించినది. ఆ పల్లు
 లాలించిన శుకవాణి "కొలకొలని కొలలలు గూయు
 తావున, వలవలని చిల్లలు పల్కుచోలు. తుమ్మె
 దలు జామ్మరి ప్రాసు నెలవున, నెమ్మె యంపులు
 కేకలు వేయు చక్క" ఓ యువతిమంచరాదని
 యొకకొండ్లలోని దివ్యమణి భావ్యన్యంబుపముమగ్గి
 విజాగాన ప్రభులతో దళిత్రాయయిందెను.

ఇచ్చట వారివిహారములు చేసిపోయిన కామ
 సుల శరీర సుగంధవాసనలు నానాపుటముల ప్రవే
 శింప, మునిడిగ్రాంతుడై లేచి, "ఈ కొలంకున
 నెవ్వతో యెమ్మెలాడి జలవిహారంబు గానించి చని
 యె" నని నీటాల్చినన కుంకునాడులను బట్టి
 యూహించి, యొగదృష్టితో జూచెను. ఇక నేమి?
 మన్మథుని నికారిబాణమువలె నిలకూరిన మనో నేత్ర
 మునకు దోచినది. ఆమె చక్కదనము, తేబాయము
 నీతని మన్మథపరతింతు వొనర్చెను. ఇలమోడ విరా
 లిచేత దాపపడుచున్న సమయమున, పత్రకుళి పుష్ప
 పులాదుల కేసిన శిష్యుడు శాంధ్యముకు వచ్చి కనకవగ
 ప్రాంతమున నున్న కొండ్లలో దాసు గిన్న ముందిరిని.
 ఆమె విజాగానచాతుర్యమును వర్ణించి వర్ణిం
 బుధునికేసోయారించి,

‘ఇలయను నామములగు
జలబాసన వారికిని సలిపెను వేళా
వలచినదల నిను,’

అని యాచించి యభిలాషనునకు పాటుచేసి నాడు. ఇలభూద్రయము నెఱింగిన బుధునికి మఱీ వలపు రక్షించినది. అయిన సమాధు మెట్లు పొందము? ప్రార్థన వోక బుధు డామె పొందద్యమునునవ కరితాచామరి మీఱ వర్తించుకొని కోరి నెదిబాసిన కోకమురీతి నుండుచుండెను.

అక్కడె నిలయవనము కావలెక కీరవాణి యామెను జెలల కప్పగించి, మునివృత్తంతము వరయబోయెను. పాప చూచెరియ పోయిపోయి మనకు బుధాశ్రమమును తేరి “అందున నొక సునీతిలు మంచు శిశుగన వేదికాయతి నుమకయ్యెం దిన తిను వుకా తేరిచి యిందునికరకుంతిహతుల వెనకకు వూని”ని గాంచి తొంటివూని యితడేయని భావించి వాని మనము నెఱుగగోరి మాటలని ని బడియెండెను. చంద్రమానునికి మన్మథావస్థలు మితిమీరిగా నున్ను రని యాచార్యులు నిలనుగూర్చి పలరీతులు బలవించు చుండెను. ఈ సందు గనిపట్టి కీరవాణి చాటువ మం దియే “ఓ నికాపపుత్ర! యే యంధజయోవయోను దనంతలు దానె వలించు నే పరిణా? దంకిగ దూతె లేల చెలి తప్పదియేమి కొలంకునీలు నుద్దంధ తివా మిషక వలదు తిన్నవికావని తిప్పలుండుకా!” అని నొవ్వవాడినది. ఆ పలుకులునిని యిలా చేరి తిండ్ల యెంత మంచుమన్నవోయని నొచ్చుకొనుచు బొం పదుమన్న బుధుని గాంచి, కరుణించి నికవాణి యల పంపిన మత్తలహారము నాతిని కంఠమున వేసినది. ప్రేయసీప్రేషితులగు నారత్ని హారము తాపము మాప్పు, ముని లేరుకొని, కన్నులు విప్పి “హారయరా గతిమెద్ది? దీని నే వయోవతి దెచ్చె? ఇది మేను పోక దీఱని తాపము తీరెగదా యని—

“ఏ నొకసారి యెచ్చటనో

యా మణిహారము గాంచినట్లు నా
మానవిమంతు లొకాడెని;

మామకయోగ విలాకనస్థయో

మానిని హార మీ విమల—

మా క్షిప్రహారము మామనొండెనుకా;

గాన నిలావధూటి మణి

కల్పితహారము గాక యన్యమే!”

అనుకొనుచు హారము న నేకరీతుల గొరదించుచు దానితో సల్లాపములు జరిపి, తినిపామాంగి నెమములు పం దెలిములు నడిగెను. బుధునికి సగము తిరుటి సమా గమము జరిగినట్లే యైన దీ హారమురాక.

సంతతి ఇంతవరకు వచ్చినప్పటికి కీరవాణి దాగ నేల? బుధునికి దన్న గవణముకొని, సభివృత్తంత మును నుడిచి, “నోలను బచ్చబిల్లు విరికొలల పాలు నేయుట నాయనుకావరియని, ఇది మీవంటి బుధు లకు పొడిగాదనియని” జమత్కరించినది. బుధు డును అరలేని మనసుతో శిష్యులను కాద్యకునిచే నిగోదంతము కొంత వినుట తేసికొనరాజ ములు ధరించితినిని చెప్పి, సభిజనులతో గూడి నిలను దవ గూత్రముంబునకు దిసికొని రమ్మని ప్పటి కాకియాలను గుఱురుగా నిచ్చి నుకవాణి సంపెను.

తిరువాతి చెల్లూ కేరలముల విలా బుధుల వివాహముంగియు దైధిమముగా జరిగెను. చివరకు

“క్రొన్నెలకాల తిన్నెవయి

క్రొత్తి మెఱుంగుల మేలుకట్టువన

క్రొన్నెనపొన్ను వంగువలి

మూర్చనివేవన యాయ్య పివ గా

బన్న గళాయి, తుల్యుతి త్

పాకనినూసుని నియ్యలాసరిన

దిన్న గనూర్చి నేచ్చెలులు

ద్వివసుగా బలివాకున” బోయిరి.

సతి మనతోగదా చక్రవాకములకు

బ్రతిరణవసాంపు పాయకుండ

మహానీకులతి కాంగి మధునోద్ధృళమున

కలిశి మర్దిజహామలంబకుంప

గగనమృగ్యచాంక కారంబుగకుదిభా

కరయం క్షినిదివతి కదలకుంప

విదితయావనయూని కదసలకాన్యోరు

కరికరింబులదాధ గలుగకుంప

కరపుటంబులాలించి, కాంతి నించి,

దక్క దగించి, ప్పిగ్గతింఘటించి,

యలను మాతినసంభోగకల దన్నె

సభినవాలోకజివిధుడైన బుధుగా.

అహా! ఎంత లలితమైన సంభోగము. ఈ లాలిత్వములోని యుచితానుచితములు పాశకులే నిర్ణయించుకొనవలెను. సంభోగవర్ణనము లోని యీ బద్ధియన జ్ఞేష, రూపకము, యథాసంఖ్యము నను మాదిలంకారములు గూడుకొని కవిగోళోర్తిర ప్రతిధిను బాటచున్నవి. ఇట్లు కనకశైల శిరోభాగ ముల నయ్యలాబుధు లమూగదసములు పల్లివిరిను విహారిణులు భోవర్చ పురూరపుపిను పుత్రరిత్తి ముది యించి “పురూరవోదియము” రిసతి త్రిరప్రబంధ ముగా రూపొందినది.

కథాకల్పనము

మూలమున భాగవత రామాయణములందున్న కథలకు గొంచెము భేదము కలదు. భాగవతము సుద్యుమ్నుడు మనువు ప్రేమించి చెప్పినది. రామాయణమున సుద్యుమ్నుడను పేరేలేదు. పైపెచ్చు కర్తవ్యప్రజాపతి కొడుకు ఇలందని చెప్పబడెను. చిన్ని కథను కావ్య వ్యాప్తముగా పెంచి ప్రాయటలో రహసు గుణముగా నలతిభేదములు సంఘటించుట కవి కవి వార్యమైనందున, జటివానిని విడిచిన నిందు గంధర్వ కాపనివృత్తి వృత్తాంతము కవికల్పితముగా జూచుచున్నది. కాని ప్రధానకథకిది యేరితిగను నుపకరించినట్లులేదు. మఱి వేటకేగవలసిన రాజావకు యుద్ధ శ్రమనుగూడ గూర్చి విక్రాంతికోసము కుమారవనము నకు బంపుటకు మాత్రమిది పనికి వచ్చుచున్నది. రామాయణములో శివుడు శివను సంతోషింపజేసి విహరించుటకు రామను స్త్రీరూపమును దార్చి కుమారవనము లోనికి వచ్చిన ప్రాణులన్నియు స్త్రీ భావమును బొందునట్లు సంకల్పించును. భాగవతములో, దిగంబరయైన శివ శివుని యుత్పంగముపై నున్నతఱి, మునులాయనను దర్శింపవచ్చి శివాశివులు శిశిలోలురై యున్నారని చెడలిపోవ, శివుడా తనమున బ్రవేశించిన పుల్లింగి నపుంసకులు స్త్రీలొనట్లు శిపించెనని కలదు. మన కావ్యకర్త రక్కసులు వృష్ట్రము లవహరించినందున శివుడు శిపించెనని కల్పించెను. ఇంకను కావ్యనిర్వహణమునకును, రస పోషణమునకును నవసరములగు కొద్దిమార్పు లావశ్యకములే కావున వానిని వివరింపను.

వర్ణనాదికము

ఇటీవలి కాలమున వెలువడిన పెక్కు కావ్యములు చిత్రకథా మహనీయములు కాక, వర్ణనధూయిష్టము లనుటలో నెవ్వరును విశ్రుతి పన్నులు కాదు. ఆ రీతిగ నీ సుద్యుమ్ను చరిత్రముగూడ వర్ణనములలో జాల ముందంజ చేసినది. ఇందునగరము, నతుర్వర్ణములు, పుష్పలాదికలు, వసంతము, వేట, యుద్ధము, వనము, వనవిహారము, జలక్రీడ, నాయకా నాయకులు, మార్యచంద్రుల ఉదయాస్తయములు, ఆశ్రమము, నాయకా నాయకుల విరహము, చంద్ర మేనల్మోద్యు సాలంధనములు—

అను విషయములు హాలంకషముగా వర్ణింపబడినవి. శబ్దార్థములపై పూర్ణ ప్రభుత్వముగల కవి పై వర్ణనములం దెక్కడను వెనుక బడలేదు. ఈతడు మను, వసు చరిత్రముల నాదర్శముగా దీసికొని తన కావ్యమును నిర్వహించినాడని కథా సంవిధానమును బట్టియు, ఆయా వర్ణనములను బట్టియు బాగుగా నిర్ణయించుకొనవచ్చును. రాక్షసరూప గంధర్వ కాపవిమోదనము మనుచరిత్రనుబట్టి కల్పించినదే యనవచ్చును. కవికిగల వర్ణనావ్యవసముచేతను, శబ్దార్థాభివ్యక్తిరత్వముచేతను అటవట రస ప్రసీతి భంగమగుట తప్పలేదు. నాయకా నాయకుల నొక్క రంగముపై నన్వేష్యము మాట్లాడించిన బాగుండెడిది. ఈ కార్యగుంతయు గవలము చెలికత్తెయే నిర్వహించుట రసజ్ఞులు తలలూపలేదు. ఆయనను కావ్యము నున్వేషారత్వమునకు దూరము కాక కవిని చిరంజీవిని జేయగల్గియున్నది. పుర వర్ణనములో—

“కాలగళుకుదక్క, గాముని గెలిచిన
వారలెవ రెంబ్రతు వసుధలోన
జక్కదనముచేలి నిక్కుచునవ్వెట
మరునిగలువనట్టి మమజాడవడు ?”

అని పురుషసౌందర్యము నొక్కమాటలో జెప్పినాడు—వనవర్ణనములో—

“క్షోకమయావనంపుడవీ
సౌంపలరన్ హిమహారివోగి, కా
రాకులమైల లూడ్చిరెడ
గైవ నుళుచ్చకుచంబులందు మా
తాకుల కావికోక లల
రారగ దార్చిన కీరభూషణ
స్తోకలు గొమ్మలయ్యెనిల
తోడనిపెన్ గొనసాగు కోక్కలన్”

ఇంచులి క్లేషరూపక సంపత్తితో సౌందర్యమున్నది. తాపముల చైర్యము తిరుణులచే దూరిపోవుననుటకు—

భామతో మార్చమన్ ప్రభుడకాధేయమై
వరసత్వైగుణమును వత్తిగలిగి,
ముక్తికాంతాన్న హమున ప్రజ్వలించుచు
ఘనతరమాయాంగకారమడచి,

యరివర్గళలభ సంతారంబొనర్చుచు
 నాత్మియదేహభయంతరమున,
 నలస ప్రభూమికలను మెట్టపై బువ
 రావృత్తివరహితం బనెడికుదుట
 బ్రళయజంభూనిలంబున మలగనట్టి
 దివ్యయోగోద్రహజ్ఞానదీపకలిక
 పాలితినెమ్మని గాలిచేమలనుకరిన
 నారి మునికి దహవిఘ్న కారిణిగద!

“కచ్చుదాల్చుట నీ మునియుచ్చులెల్ల దామరన
 శీత్రలింగ బంధాలుగాక” అను పెద్దన్నగారి
 భావమిందు మందరముగా పరిపుష్టమైనది. సందర్భ
 మునుబట్టి రెండును రెండుత్రోవలు త్రొక్కినవి.

“అనురాకంజనరాకుల
 నను గాకామరితె పడయువధులుచికల్కిన
 దనురా నీలపు రాజగి
 తనురా మతవారుకుదుల తిరులకు పరిరై.”

ఈ పద్యము చేమూరవాని “అన్నన్న వెంగము
 వన్నునియన్నన్న” అను దానిని బోలియున్నది.
 చంద్రోదయవర్ణనము

“పూర్వశృంగధరము బూని యమ్మనగాలు
 పలయజంద్రసాంధు వృషముచదిత
 గగనకౌసలమున గన్పడుచుక్కల
 మందగలియుటకు నమంచెలిల.”

“తగకరస్పృష్ట సత్కృతాస్థానయైది
 లినతారకయై విగళితమా వి
 నీలకవపాశయై యతిలోలచక్ర
 కుదయయిచెలంగ విశి రాజ గూడుకరిన.”

పై వర్ణనము లెంతయు మందరములుగదా !
 ఇంత వర్ణించియు దినగోత్ర ఋషులకు జనకుడును
 సృష్టికర్త విశ్వకర్మకు బ్రహ్మసింహపండుకు కవి కిష్టము
 కాలేదు కాబోలు! మన్మథ దూషణములో నాకొ
 లిత దీర్ఘకొన్నాడు—

“అరసియ కారణంబయిన
 యాగ్రహ మూనెదవంచు నీకు గా
 విరులకరమ్ము, లిక్షాపున
 విల్లును, వారిని జేటివాడుచే,
 విరహుల పాలిచెవయిం
 విప్లవనన్నుతి విశ్వకర్మతా

బరగ పృథింకె వాతవిశి
 బ్రాంజలిసేయగవచ్చుమన్నదా!”

కవి శృంగారప్రబంధమును వ్రాసినను
 వేదాంతపరత్వ మెక్కుడుగా గలవాడు. కావున
 వర్ణన సందర్భముల నర్హ్యయవల నది వ్యక్తమున
 చున్నది. ముక్తాహారము మెడలో బడినపిడిప దాని
 నుద్దేశించి యిధుడు—

“తారకసాంఖ్య యోగముల
 దాల్చిసుమాత్రము వేత దాటి సం
 సాంపయోధి గాంతకుర
 సంతతిసౌఖ్యము గాంచితివు నీ
 ధూరికృపా విశేషమును
 బొందక తేద్యవి ధూతియిచ్చునే
 తారక సాంఖ్యయోగముల
 దాల్చినయింతనె తారహరమా!”

అని క్లేషించి చాతుర్యముగా బలికినాడు.
 ఈతదీర్ఘి వర్ణించిన యద్భుత వర్ణనములు పెక్కులు
 గలవు. విస్తర భయమున నొండురెండు దాహరించి
 విరమింతును. అంభకార వర్ణనము—

“తనరత్న ముజ్జివా కెనని శోకిలుమిన్ను
 నీరి నేల జీరాడు కురుల గుమియె,
 పుడమి పాంథులనేచి పడలమారుడుత్రువ్వు
 దుడిచి పెట్టిన నల్లతోగలచుచియి,
 యపరాహ్తమున మకరాలయేకుడువ్రేల్చు
 మహిత నిత్యాగ్ని ధూమవ్రజంబొ”

చుక్కల వర్ణనము—
 “కడలు మిన్నంటి పెంపదరు చీకటిమాను
 చివరబుట్టిన నెల్లపువులనంగ,
 అకసం బరయక్రిహారి పదాభ్యవసాంచు
 కతమున విలుగునెగురములనగ

రిక్కగమి యొప్పె కాంతులు పిక్కటిల్ల.”

కథా ప్రకల్పనాచాతుర్యమునకన్న నిందు
 వర్ణనల మహిమము మిన్ను ముట్టాయన్నది. ఎంత
 వర్ణించినను వినుగు బుట్టనీయక పాతకు నాకర్శించి
 త్రొత్తివోవల ద్రిప్పటకరితు మేటియందును. దీర్ఘ
 సమాస రచనము సేయుటకుగాని, అలలితపదములతో
 పదైముగూర్చుటకుగాని యాతడు చాలినవాడు. వీస
 ముల నొయ్యారముమీర, సమతానుణముతో సరసంపు

తొగు నడకలో నడిపించుట కీతనిని చెప్పి తీలవలయును—

“అమితాభికౌలం కమితాభినవకోప
రమితాంగనాటోపరాజితములు,
ఫలనూనభరమాత పశి నీవమికజాత
వలనూనమ్మదుగితే వలయులేములు”
“బొగ్గువిగ్గుల రెన్న నుగ్గుడించెడిమేని
కాటుచీకటి నుమి కడలెముట్ట”
“మదమే త్తి కరమెత్తు ముత్తినాగమువోలె
బరువడిచేపాచి తాడిరాది”
“మృదుహాకిరల చ్చాయా సుఖానీవ
గంధర్వకామిని గానయితము.”

రసాలంకార భావబంధురములగు నిట్టి పద్యములు లెక్కకు మిక్కిలిగా గలవు.

కౌవ్యము కైకీవృత్తి భరితమై వ్రాడఁపాకముతో పాగినది. కవితాధార అష్టమాకలు లేక ప్రవాహమువలె నవలినది. కవితా శిల్పములో నీ శిల్పియెందును వెనుకబడలేదు. వ్యక్తభారమున నుపయోగించు జాతీయములు, సా మెతలు; కాలము ముసించు, మనసుద్రోక్తులు, మందనికూడు నేయని వస్త్రములు, ముక్కు మూటిగా, పాదయెండ, కుదురుగా వచ్చెను, శ్రుష్టకుడిచి పెట్టు, కుండకము లేక, మున్నగునవి—భాషకు జీవములవంటివి సమయానుకూలముగా నీ కవి పెక్కులు వాడినాడు. విశవుగల మనోహర రచనము, వర్ణరసదముల నుపయోగింపడు. కథాగమనములోగాని, వర్ణన ఘట్టములందుగాని జొచ్చిత్యము, సారస్యము లభమాత్రమును దీసిపోవు. సందర్భోచితములగు పదజాల విారెనికి వాక్యము చేయుచుండును. ఆయా పాత్రల స్వభావములను జెల్పించుటలో నీతడు దౌడ్డవాడు. బుగుడు నాయక నుద్దేశించి పల్కిన యీ మాటలు శ్రీ స్వభావ వ్యంజకములు—“మీను లేమి గొల్పి సుందరతముండున కేగుదు రెంపిమావులే వదితలు మీ మనస్సుగ నను వారు హరిం గనువాడు కోమలి!”

ఇక నీ కవి తన నాయక నాయకుల శృష్టిలో గూడ వారిని మహనీయ పాత్రములుగ నే దిద్దినాడు. ఇలావధూటి “అందముల యిక్క రిశిరీశలాడు, రిక్కి, వలపుల కొటారు, వరదతివతికటారు. ఆమె

యందమువకు బ్రకృతియంతయు జితమైనది. ఇక బుధువోక లెక్కా? లేవనియైనను నామె సంగము వకు దాపపడిక తప్పలేదు. ఈమె హృదయ మహనీయతకు బుధునికోసమై తాను స్వయముగా బ్రయత్నించక నెచ్చెలివి మైతము దాను ప్రేరేపక కార్య సిద్ధి సందుటయే నూచకము. ఈ గాంధీర్యము, ఉదాత్తత మెచ్చుకొనదగినవే.

ఇక నాయకుడో “విధునితో గిపలయాయాధునితో విధునితో దులదూగు పోయగంబలరు” మొలక విాపలవాడు. చంద్రవంశి వర్ణనుడు. అందును సమాధి నియతుడగు తాపసి. అంతిస్సంస్కారము వలసి సంత యున్నది. ఇట్టి యుదాత్త పాత్రములను దినకౌవ్యమున వర్ణించుకొని రససిద్ధుడైన కవి ధన్యుడైనాడు. సుద్యుమ్నరాజ చరిత్ర—మాంధ్రవాజ్మయమున నాదండార్యముండు మధుర శృంగార కావ్యమైనది.

“జయన్తి కేరసనిధాః కవిశ్వరాః”

చంటిపిల్లలు-లివర్ అండ్ స్టీన్సు

వ్యాధులను ‘ఉదరాంతకి’ అతిశ్రీఘ్రముగా నివారణజేయును. మరియు నమస్త అనాసలు అనగా విరేచనము బాధతోను, బద్ధముగాను అగుట, అశీర్ణము, అననమునందు పుండ్లు నివారించును.

గర్భిణీస్త్రీలు-సునాయాసముగా

ప్రసవించుటకు, ఆరోగ్యసంతానము కలుగుటకు ‘అమృతసంతివిసి మాత్రలు’ ప్రఖ్యాతిగాంచినవి. వేవిల్లు, వికారములు, సోమరితనము, నిస్సత్తువ తగ్గించి ఉత్సాహము కలుగజేయును.

శ్రీ భుజంగరాక్షైద్యశాల,
ప్రొఫెయిటర్సు : పి. పేరయ్య శివస్వామి
తాళ్ళరేవు, తూర్పుగోదావరి జిల్లా.

నిష్ఠ - సంభూతి మొగ్గలానయోగి

శ్రీ పారనంది జగన్నాథస్వామి

అశక్తిదేవతః రాజగృహ-గృహాటపర్యతమ-
అశోకవనం-స్తూపం. సంభూతి మొగ్గలానయోగి.

గుణభిద్ర : పర్యకాస్త్రవిరుదు, శిష్యుడు,
బ్రాహ్మి పర్యసేవ : యాత్రిక భిక్షు-యజమానుడు-
వివర్తమును-మంత్రకంబళి వేసుకొని యున్నవాడు.

విరూపకుడు : రాజు.

చాటుపరుడు : రాజు అనుచుడు.

సందరానంది : రాజి-అపరిమితంగా అకర్షించే
సౌందర్యం. సౌందర్యార్థి మించిన శరీరగుంధం.

చందమామ : రాజి సేవకురాలు.

మారమోహకటి : పాపాలకు సేరుపడ్డవాడు.
సన్నంగా పొడుగ్గా అందంగా ఉండే యజమానుడు.
చక్కని చుట్టలు.

కోకాళికుడు : మర అనుచుడు.

రాజగృహలో గృహాటపర్యతమవద్ద గుర్రా
త్వము నిర్మించిన వికాళ-అశోకవనం,
దానిమధ్య ఒక పెద్ద కోనేరు. ఒడ్డున ఒక ఎత్తైన
స్తూపం. స్తంభం యొక్క శిఖరము, చుట్టూ నున్న
చెట్ల కొమ్మలకు విరుగుగా అంది, అరుదోదయాది
సూర్యకిరణాలలో ప్రవృథి మలుపున్నది. చెట్ల
అడుగుల ఎత్తు, ఇరవై అడుగుల పెద్య గలది ఆ
స్తంభం. ఆ ఎత్తున సమలేలము, క్లీక కోసమ చిన్న
దేవాలయము, అందున్న బుద్ధ భగవానుని కంచు
విగ్రహము సూర్యకాంతిలో ప్రవర్ణిస్తూ ఉన్నది.
ఆ నిర్మాణమంతా చెక్కబడి నువ్వు చేయబడిన
నీలలోహితీలతో గొప్ప సేర్పుగా కట్టబడియున్నది.
దక్షిణ భాగం నుండి నిల్లచలువ రాతులతో అమృత
బడిన మెట్టు ఆ స్తంభము మీది భాగానికి అందుకొని
యున్నది. సమలేలముచుట్టూ చిన్న పిట్టగోడ కిల్చి
యొక్క చిత్రచైత్రణ్యాన్ని ఉద్ఘాటిస్తూ ఉన్నది.

బుద్ధవిగ్రహమునకు ఎదురుగా ధ్యానంలో నిమగ్నుడై
పక్ష్యావనంలో సంభూతి మొగ్గలానయోగి అధిష్ఠించి
యున్నాడు. అతని చేతులలో విప్పియున్న ధాతు
శీయ పారాయణ గ్రంథము వుంది. ఒక ప్రక్కను
నికాయ సూక్తము, బ్రాహ్మణోపనిషత్తు, ప్రజ్ఞా
మితాశాస్త్రము పడియున్నవి; రెండో ప్రక్క-
కమండలము, భజ్జకపళ్ళెముట్ట, భక్తియు అహారము గల
పళ్ళెము మెరుస్తున్నవి.

మధ్య కళ్ళు విప్పి గ్రంథం చూసిచూడక
మొగ్గలానయోగి :

“అధిక్కారం భోగోతమ. అధిక్కారం
భోగోతమ. నెయ్యిధాని భోగోతమ నివృత్తిలంగా
ఉక్కురెయ్యి-పతిచ్చిన్నం వా వివరెయ్యి, మూర్ఖు
స్వేద మగ్గం అచిత్తేయ్యి, అంధకారవా సేలవృ
త్తిలం ధారెయ్యి; చక్కుమంతో రూపాణి విభిం
తీతి; ఏవం ఏవం భోతా గోతమేన అశక్త పరియా
యేన భవ్యావకాశితో. ఎతెయం భవంతం గోత
మంశరణం గచ్చామ, నమ్యంత భిక్షువంఘం
ఉపాసకనోభవం గోతమో ధారెతు. అజ్ఞుని పాను
పెరె శరణం గలేతిం అతి శ్రేష్ఠగోతమ, ఓ అతి
శ్రేష్ఠగోతమ!” ఉమ్మలపైన వాటిని నిలపెట్టే,
ఆ చ్చాదితిమైన వాటిని ప్రకటింపజేసి, భ్రమలో
చిక్కుకున్న వారికి మార్గంచూపే, అంధకారములో
నున్న వారికి దీపముజూపే, నీవు సేత్రములు ఉన్న
వారు చూడగలిగేట్లు, అనేక పర్యాయములు,
శ్రేష్ఠముడైన నీవు ధర్మమును ప్రకాశింపజేశావు.
నిన్ను, భోతముని, శరణం వేడుకొంటున్నాను; నీ
ధర్మాన్ని, నీ సంఘాన్ని, శరణం వేడుకుంటున్నాను.
నన్ను నీ భక్తునిగా ఆశీర్వదించు. శరణం.”

అని అంటూ ధ్యానంలో కళ్ళు ముకుళించి
వాడు.

శిష్యుడు : ధిక్కు, సంఘాతిధిక్కు. మొగ్గల్లనధిక్కు, సకలకాస్త్ర పారంగతులు నుల భద్రదీపులు, మీకు దర్శనము ప్రసాదించ వచ్చియున్నారు. కళ్లునిప్పి లేచి సర్కిరించండి.

[సంఘాతి మొగ్గల్లన కళ్లు విప్పలేకు.]

శిష్యుడు : యోగిధిక్కు, మహాపండితుల దర్శనభాగ్యం మీకు లభిస్తాంటే, ఇటు చూడలేదు!

మొగ్గల్లన : (కళ్లు మెల్లగ విప్పకూ, అదే వారివైపు చూస్తూ, మీరుఎవరు అనే అర్థము ఇచ్చునట్లు లేల ఒకమాట కంపించి, కట్లయూతాడు)

శిష్యుడు : ఇదిఏమి? ఒకపటవా! నుగభద్ర పండితుల ప్రఖ్యాతి మీ శ్రోత్రములచేర లేదని నమ్మించడానికా! మీ ప్రంభండాటి నక్షత్రముండల పర్యంతం వారి ఖ్యాతిచేర గా, చాచిని అచ్చటి కాస్త్రముంపిలిచాడు "దేవులు" అని విరుదాంకితులుగా చేశాడు. ఆవాణి మీ చెవులకు సోకదనా! (అని లిగ్గరగా గర్జించాడు).

మొగ్గల్లన : (ఈ గర్జన ప్రారంభమంటే నుగుక్కు పడినట్లు కళ్లునిప్పి చూచుకొన్నానుని శిరస్సు కంపించాడు.)

నుగభద్రుడు : సంఘాతి మొగ్గల్లన యోగీ, నీవు నిజముగా నా చేరు వినియుండలేదా.

మొగ్గల్లన : విన్నాను కాబోలు.

నుగభద్రుడు : (శిష్యునివైపు చూస్తూ) ఆ! (కొంచెముసేపు నిశ్శబ్దం)

మొగ్గల్లన : మీ అభివేషాంశిత్వంవల్ల మీరు సాధించినది ఏమిటి!

నుగభద్రుడు : శబ్దవిద్య, శబ్దస్థానవిద్య, చిత్రావిద్య, హేతువిద్య, — అన్ని విద్యలలో పారంగతుడైన నన్ను నీవు అభిషేకిస్తున్నావా? ఉహా! ఓటి జ్ఞానములేనివానికి భర్తృగ్రంధావరోధం ఎక్కడిది!

మొగ్గల్లన : జ్ఞానము, ముఖ్యముగా కాస్త్రముల జ్ఞానము, వాదప్రతివాదాలకు, ఆచరణకు కాదుగదా! తిథ్యాగతుని ఉపదేశము ఆచరణ.

నుగభద్రుడు : "అంభికార వాళవాద్యంవిద్య." అనిగదా మూర్ఖం, శిష్యులకు శబ్దాదృనిర్వచనములు తెప్పగ తెలిస్తేనే, వారు భోగవలన భోగపరచుకోగలరు. విద్య పూర్తి చేసుకొన్నవారే అర్థులు కాగలరు. వివేకముంటేనే వైరాగ్యము. అప్పుడు తపశ్వర్థకు పూనుకోగలరు. అట్టివారిని పూజించులు

స్వస్థించలేవు." ఇది తథ్యాగతుని కావనము. నీవు అందుచేత విద్యను గర్జించరాదు.

మొగ్గల్లన : "కామములకు విపర్జించి కృత కృత్యుడవుకమ్ము. పర్యయభాలకుమాలము కోరిక. కోరికలను త్యజించినవాడే నిర్వాణాన్ని పొందగలడు." ఇది నికాయవచనము. (అని ప్రక్కన ఉన్న గ్రంథమువిప్పి చేతిలో భద్రముగా ఉంచాడు.)

నుగభద్రుడు : ఆ నిర్వాణాపాత్రికే జ్ఞానభోధన. వా శిష్యుడవుకా. క్రిందికి దిగివచ్చి శిష్యులకు జ్ఞానమును చెదజల్లి సంఘాభివృద్ధిచేయి. అది జ్ఞానతపస్సు. నిజమైనసేవ. అందుకే సంఘంగచ్ఛామి.

మొగ్గల్లన : అందుకా యింత శ్రమపడి వచ్చావు. నేను ఇక్కడినే ఉంటాను. అనేక సంవత్సరాలనుండి ఇక్కడినే ఉన్నాను. దీనిని విడిచజాలను. నాకు ఆలవదిన ఈ తపస్సు మీరు చెప్పిన కాస్త్రాధ్యాపనకంటే చాలా రెట్లు ఉత్తమము.

నుగభద్రుడు : నాది పెద్దపాతకాల. మహానరెండువందల విద్యార్థులతోనెను, పదియింద పండితులతోను కలకలముంటూ ఉంటుంది. మా కాస్త్రభోధనలకు నీ ఆచరణభోగన మేళవింపులేనీ లోకకళ్యాణము చేయుగలవు. నాతో సామాదర్యముచేసి నీ ప్రక్క పడియున్న గ్రంథములలోని సూక్ష్మతలను గ్రహించగలవు. ఈ సమ్మతపస్సు చాలించు. దిగి రమ్ము యోగీ.

మొగ్గల్లన : కాస్త్రచిర్చ అనే మోహములో నన్ను దింప ప్రయత్నించనద్దు. బామ్మ ప్రాప్తాణదేవా. ఆ గురుకులవాసము నాకు వలదు. సమ్యక్త్వస్వామయు నా మార్గము. బామ్మ. (అని కట్ల మూసుకొని ప్రయత్నించును.)

నుగభద్రుడు : జ్ఞానాన్ని నిరసించినవానికి సమ్యక్త్వము ఎట్లు కుదరగలదు. సమ్యక్త్వము అనే పదానికి నిర్వచన తెలుసునా నీకు. సమ్యక్త్వమూర్ఖం అర్థమైనదా నీకు. హీనయన మహాయాన భేదాలు తెలిస్తేగదా, సమ్యక్త్వాచరణకు యోగ్యత సిద్ధిస్తుంది. జ్ఞానంబినా ఆచరణే మాధ్యం అని ప్రవచనము. నా నాతో.

మొగ్గల్లన : బామ్మంటే పోకపోవడము జ్ఞానమా? నా తపస్సును విప్పు ముచ్చేయడానికి వచ్చిన విశాచమా నీవు! నేను సంపాదించిన తపశ్శక్తి నాకు చాలును. నాకు ఇంకేమీ ఆవసరము లేదు. నీవు వెళ్ళిదా! (అని పలికి కట్ల మూసివేశాడు.)

శిష్యుడు: యుక్తు లేనివానికి మల్లి పువ్వా? తప్ప మనది. పదండి గురువర్యా పోదాము. (అని వారు దిగడానికి లేచారు.)

మొగ్గలాన: (ఒక గ్రంథాన్ని విప్యతూ). అన్నం లేవం. అన్నం కీరం. అంతవాలోలో అవచ్చుతోలోలో. (అని పఠిస్తూ) “ప్రపంచ విస్ఫారత తెలుసుకోలేనివానికి అనుత్పాదజ్ఞానము ఎక్కడిది? జలయతో నెట్లు బ్రాహ్మణుడు వెండు వేళలందు ప్రమాదనము చేయునో, తాపకు డట్లు ఉదయాదియొగజలములతో ఇంద్రియాలను కడిగి మనోవికారాలను వశపరచుకొని ధన్యుమార్గాన్ని నడివవలెను.” ఈ ప్రమాణములో విద్యార్థిరాస్త్రోలను చెప్పలేదే. (అని కళ్లు మూసుకొంటాడు.)

2

[క్రిందినుండి కేక] - మొగ్గలానా, సంధూతీ (అది ఇంకా యోగి శిష్యులకు చేరకముందే మరియొక మాట కేక) “మొగ్గలానా, మొగ్గలానా” (ఇంకా మొగ్గలాన కళ్ళు విప్యకముందే మెట్టుమీదికి వచ్చి)

శ్రావర్తి: నేను శ్రావర్తిని, నేను, అయ్యో, శ్రావర్తి వీర్యసేనను.

మొగ్గ: ఏమీ భిక్కు.

శ్రావర్తి: (ఒక బుట్ట బావిపట్టు ఎదుటవుంచి అశ్వర్యాదరములు నూచిస్తూ పాస్తాంగము వేచాడు. లేచి) అయితే మీరేనా సంధూతీ మొగ్గలాన యోగి, ఇదేనా నీ దివ్యస్థంభి భిక్షువు. మీ దర్శనము లభించిన ఈ క్షణము నా జీవితము పరిశ్రమైనది. ఇందుకే ఇన్నాళ్ళు జీవించాను. ఇంత జీవితం తీరిగాను.

మొగ్గ: (ఆ పశ్చిమైపు జూచి) ఇవేమిటి?

శ్రావర్తి: ఆశ్రించిన బావిలోటలకు ప్రసిద్ధి. మీ దర్శనము ఘనవంతముగా ఉండాలని ఈ పది పశ్చిమైపు తెచ్చాను. పరిగ్రహించండి. మీ పలహారానికి ఉపవరించగలవు.

మొగ్గ: పది లేవే. ఆరే ఉన్నాయే. వెండు పూటలకు పరిపవిత్ర భోజనమైనా ఇవ్వలేదే.

శ్రావర్తి: (ఆ కాంక్షకు అశ్వర్యపనుకూ) క్షమించండి. ఇక నేను వెళ్తాను.

మొగ్గ: ఎందుకు ఆ తొందర?

శ్రావర్తి: అహ చిత్రచైత్యంలో మాజేంది నుండి ఒక పంచదానా తినకుండా తిపస్సు సమాధిలో ఉన్న ఆ మహాభిక్షుణి ఉత్పలరణాను దర్శించాలి.

విలంబం చేయరాదు అని లోకం ఘోషిస్తున్నది. ఆమె నిర్వాణస్థాయిలో ఉన్నదట.

మొగ్గ: (కొంచెము విసుగు కవబరుస్తూ) అయితే దారితప్పి ఇక్కడికి వచ్చావా. పో. ఉ. ఇక వెళ్లు. నీవు చేరేలోపున ఆమె కళ్లు మూసివేస్తే—

శ్రావర్తి: మీరు ఆమెకంటే ఎక్కువ విఖ్యాతులు గడిండి.

మొగ్గ: ఆమె కొరకు ఏమీ తీసుకోజ్జనున్నావు?

శ్రావర్తి: ఈ శేనపల్లి పొట్లము.

మొగ్గ: ఈ నిమగ్నమో ఆ నిమగ్నమో (పాదం వివేకదానికి సిద్ధంగా ఉన్నదానికి ఆ పశ్చిమైపు ఎందుకు?)

శ్రావర్తి: వా రక్షిస్తాను.

మొగ్గ: ఛీ. నీ మాట వింటే అసహ్యంగా ఉంది.

శ్రావర్తి: అర్థం, కోపగించకండి. మీ దర్శనానికి చాలా దూరమునుండి నవనకుంబి వచ్చాను.

మొగ్గ: దారిలో ఎంతోనుండి అర్థులను, మునులను, యోగులను భిక్షుణీలను దర్శించినావు గదా.

శ్రావర్తి: లభించినవారి కందరికీ ప్రణామములు చేసే ప్రయాణము చేస్తూనే వచ్చాడినాను. అందుకే ఇన్నాళ్ళు అయింది ఇక్కడికి వచ్చేవరికి.

మొగ్గ: బోధపడింది. వాళ్లందరిలో నేను ఒకడిని. అంతే గదా.

శ్రావర్తి: అందరికంటే మీరు ఉత్తములు. మీ కొరకే బయలుదేరినాను. బుద్ధం శరణంగచ్ఛామి. భిక్షుం శరణంగచ్ఛామి, సంఘం శరణంగచ్ఛామి.

మొగ్గ: వాకు ముఖస్తుతి అక్కరలేదు.

శ్రావర్తి: (తీవ్ర దృష్టితో ఆతని ముఖమువైపు చూస్తూ) నేను చెప్పినది నిజము. ఈ లోకముంతా మీ ఉగ్రతపట్టు నురించి అర్చుత గౌరవంతో ప్రళంబిస్తున్నారు. సంఘం శరణంగచ్ఛామి. మీ దర్శన లాభము ఈ శరణ. మీ నేత్రములనుండి ప్రసరిస్తున్న తేజోరశాలలో ఒక్కటి చాలు. ఈ శ్రావణుని పరిశ్రవరచడానికి. పరివ్రాజకులు ఆ పరిశ్రవ ప్రాప్తికి ఏమైనా సమర్పించగలరు.

మొగ్గ: అందుకొ నాలుగు బావిపట్లు...

క్రావర్తి : నేను భవవంతుడని కాదు బోధ పఠ్యా.

మొగ్గ : ఆ, నమ్మలేనివాని? నేకపర్యటన విలాసోకదా.

క్రావర్తి : అదా మీరు ఆ నేది. ప్రపంచము అంత నుమనోహరము, బోధస్మరమున్ను. దానిలో స్వేచ్ఛానిహారమంటే నేను చేసినది.

మొగ్గ : దానికి ఈ క్రావక వేషము ఎందుకు ?

క్రావర్తి : నమ్మకు బదులు ఈ వేషము. ఈ కోణాలలో పరిభ్రష్టమంది ఉచితముగా ఆస్తి అందనూ ఇస్తాను.

మొగ్గ : అలాగే సంపాదించినవేనా ఈ బావి పట్టు.

క్రావర్తి : నమ్మకంలే ఇంతకంటే మంచిది నోరుకును.

మొగ్గ : అయితే పనికిరానిది నెత్త తేచ్చాలై నాకు. (అని ఉద్వేగముతో లేవబోయా ఉంటే)

క్రావర్తి : వద్దు ఉద్వేగము మోగి.

మొగ్గ : (పట్టుకొని) నాకు నిరోధములేదు అనుకొన్నావా? నీవలె పరివ్రాజకబ్రువునను కాను నేను! చవకఅయిన ఆరిభ్యయు దొరకదానికి వేసిన వేషముకాదు ఇది.

క్రావర్తి : వ్యాయమా ఇట్లు నిరసించవలెను. ఎంత కాంక్షతో వచ్చావంటే మీ దిర్యవానికి.

మొగ్గ : నా దిర్యము అంత సులభమైనది అనా నీవు అనేది!

క్రావర్తి : మీరు చాలా కఠినులే.

మొగ్గ : కుర్రవాడా. నాపై నే నేను దయ ఎరగను. నా తివస్సు కాశివ్యము సంపాదించడానికి. దయ ఉంచుదు తపస్సులో.

క్రావర్తి : అందుకనేనా అన్ని కాలాలలోనూ ఇక్కడనే ఉండగలుగుతున్నాను.

మొగ్గ : అవును.

క్రావర్తి : వర్తించినా, ఎంతకాలినా, మంచు పడినా...

మొగ్గ : ఎందుకు ఆ అశ్వర్యము.

క్రావర్తి : ఎట్లు పరించగలుగుతున్నావో తాప సోత్రము.

మొగ్గ : చేతిగాని పెద్దవృత్తులు మీరు. నీటిలో కరిగిపోయే ఉప్పుగడ్డ అనుకొన్నావా? ఎండలో

వాడిపోయే తోటకూర అనుకొన్నావా? మీరు ఇంద్రియవగులు.

క్రావర్తి : పవనయంగా ప్రణమిల్లమున్నాను మోగివర్యా.

మొగ్గ : బో. ఆ ఉత్పలవర్ణ దగ్గిరి. అక్కడికి వెళ్ళడానికి కదూ బయలుదేరావు. (చీదరతో) బో. దిగు మెట్లు. దానిని మాన్తూ అక్కడ ఉండవచ్చు. కదలవేయి?

క్రావర్తి : (చేతులు జోడించి) మీరు రాకూడదు.

మొగ్గ : ఏమిటి ఆ ఉత్పలవర్ణను చూడడానికా?

క్రావర్తి : ప్రపంచాన్ని చూపుదు గాని ప్వామి.

మొగ్గ : నారేపస్సు భంగపరచడానికి వచ్చావా.

క్రావర్తి : ప్రపంచము పచ్చగా దివదివానికి నూరేనాలంకారాలను ధరిస్తూ, తాజాగా తియ్యరైయే పరిమళాలతో ఆకర్షిస్తూ ఉంటుంది బాటసారులను. దిగివస్తే ఆ వసంతకోభలో తాండవమాడవచ్చును. ఇక్కడ ఒక్క సూర్యకాంతే; లేదా నక్షత్ర పరివృత్తులైన చంద్రుడే. ఈ వేదాలయము, ఈ విగ్రహము, ఈ వసారా ఇవేగదా విత్యమా కనబడే దృశ్యాలు. అక్కడో ఆ వికాలప్రపంచములో క్రొత్త క్రొత్త నిర్మాణాలు, ఆ పద్మపచ్చ తోరణాలు, పసుపుకుంకుమ రంగులతో ప్రజ్వలించే మానవ రచనలు, వజ్రవైదూర్యాలతో ఆయర్పబడిన దేవాలయాలు, వివిధ వస్తువాలముతో క్రిక్కిరిసియున్న దుకాణాలు, ఘనుఘను మనే పుష్ప-ఆరామాలు...

మొగ్గల్లాన : (కొంచెము వివర్ణమైన ముఖముతో) ఆ నెత్తి నాకు ఎందుకయ్యా.

క్రావర్తి : పట్టణాలే కావు. సాక్షి పంటలతో ముత్తు ఎక్కిన పల్లెలు, స్వచ్ఛమైన నీటితో ప్రవహిస్తున్న చిన్న నదులు, పచ్చగా వేడిన పశ్యతో వంగిన చెట్లు, ఆకులతోను, పువ్వులతోను అల్లబడిన తిహానీలుగల గిరిసానువులు, సూర్యవను స్కారాలు చేస్తూ మీదికి పెరిగిపోతున్న వృక్ష కాలుతో చీకటిగల అడవులు, ఎన్నెన్ని చిత్రాలు! శీతవందము, హృదయంగమము.

మొగ్గల్లాన : నా కెందుకు ఈ అవందము, ఈ రంగులు!

క్రావర్తి : తిన్నగా దిక్కులు చేరాలని పరుగెత్తుతున్న ఆ వెంట్రు రాజమార్గాలు, ఆనంతంగా ఆ పొలాలమధ్యను ఆ చెట్లచారులునుండా పానుతున్న ఆ రోడ్లు, ఆవిపులకుండా, కొంజలమీద, పాగరాల ప్రక్కా, వదులు వాటి బోతున్న బాటలు ఎంత భావనోదేకములుగా ఉంటవి. రమ్మనీ ఊహలు ఎట్లు వాటిని అనుసరించునో చూడుగాని.

మొగ్గల్లాన : పోతావా పోనా. నాకు ఎందుకయ్యా ఈ బాధ, ఈ అల్లరీ.

క్రావర్తి : మీ ఇండ్రియనిగ్రహము వమ్మ జయించింది. ఎక్కడనుంచిగదా మీకు ఈ బలము?

మొగ్గల్లాన : నీకు ఎందుకు ఆ రహస్యము?

క్రావర్తి : తెలుసుకోవాలని తిట్టున్నాను.

మొగ్గ : నీవు కుర్రకాయావు, నీకు చెప్పను.

క్రావర్తి : మీకున్న దివ్యవస్తువుకూ ఈ కత్తిని ప్రసాదించింది?

మొగ్గ : వా నిష్ఠ.

క్రావర్తి : అంటే? ఆభ్యాసమేనా?

మొగ్గల్లాన : పో, ఆ ఉత్పలవర్ణను అడుగు. పో.

క్రావర్తి : మీ దివ్యవస్తువలన నాకు కొంత బలము కలిగింది, తవన్వీ.

మొగ్గల్లాన : ఆలాగే అయితే నీవు కూడా ఒక స్తూపభిక్షువు చేయకో.

క్రావర్తి : నేను ఆలాగు చేయను. చేయలేను. నా ఆలవాటు తిరగడము. నా శరీరము సహించునంత వరకు పర్యటనమే నా జీవయాత్ర.

మొగ్గల్లాన : పోతావేమో. పో.

క్రావర్తి : మీ ఆశీర్వాదము నాకు ప్రసాదించండి.

మొగ్గ : నీవు అందుకు అర్హుడవు కావు.

క్రావర్తి : అది దొరకనిదీ ఇక్కడనుండి కదలను. ఏమి అన్యాయము. ఇందుకోరకేగదా ఇన్నాళ్ళు తిరిగి తిరిగి వచ్చాను.

మొగ్గల్లాన : అయితే ఆ ఉత్పలవర్ణ దివ్యవస్తు నీకు మరి లభించదు.

క్రావర్తి : ఆమె పేరు ఎందుకుగదా ఆలాగు జపము చేస్తారు మీరు.

(బాకా ధ్వని వినిపింది)

మొగ్గల్లాన : ఆ ధ్వని ఏమిటో చూడు.

క్రావర్తి : (పిట్టగోపవిదనుంచి వంగి జూచి) ఏదో పెద్ద ఉత్సవము. నువ్వులు, సవారీలు, మైనికులు, ఎవడో రాజ వస్తున్నట్లు ఉంది.

మొగ్గ : పతే, వా కెందుకులే. వాళ్ళ వారిని వాళ్ళు పోతారు. నీవు కూడా వాళ్ళలో పో.

క్రావర్తి : ఇక్కడికి వస్తున్నట్లు ఉంది. చూచి వస్తాను.

మొగ్గ : కాకు. ఉత్పల దివ్యవస్తు మరి.

క్రావర్తి : (జెల్లీపోతాడు)

మొగ్గ : ఆ ఉత్పలములో కలిసి నూతన ప్రపంచము చూస్తాడు. ఉత్పలదివ్యవస్తు చేస్తాడు కాబోలు. వా కెందుకు. (పుష్పకము విప్పి చదువుతూ) మానవుని కోపాన్ని ఎవడు పరిగణించగలడు. వాని అంతర కలుషాన్ని ఎవడు గ్రహించగలడు. ప్రాకారము చుట్టూ తిరిగింత మాత్రాన ప్రాకారములోని రహస్యము తెలియలే.

నమః బుద్ధాయ నమః బోధిపత్యేభ్యః

నమః ముక్తాయ నమః పురుషోద్భవాయ.

(అని ప్రార్థనచేసి చేతులు విరుచుకొంటూ, ఆ క్రావర్తి ఇచ్చిన జామిషంకు నొకటి తీసి, చుట్టూ తిప్పి పరీక్షించి వాడు జెల్లినైపు విసిరి) పచ్చ, ఎరుపు; బంగారం వెండి; వజ్రం నైడూర్వం; పువ్వులు పసుపు; పర్యటనము, చూపులు; జ్ఞానము విద్య;—ఏమి సిగ్గుపాలిన గాడిదిలు!

(ప్రజ్ఞప్తిమాత్రం విప్పి చదువుకొని, ధ్యానంచేసి "వినును చెందరాదు. ప్రపంచములో మూర్ఖులు అధిక సంఖ్యాకులు. మానమే ప్రతీకారము." "శరణం బుద్ధంగచ్ఛామి. శరణం ధమ్మంగచ్ఛామి." (బాకా విగ్గరగా వినిపింది) "ఏమి బోధన. ఏమి తత్వము" (చాలా దగ్గరనుంచి వచ్చింది ధ్వని). "ఎందుకు ఈ అల్లర! ఈ మూర్ఖులు ఎందుకు వమ్మ బాధిస్తాలో" (కళ్ళు మూసుకొని, కళ్ళవిప్పి) "హృదయంతో మంట పెట్టినది మరిత" (అని చదివి) "ఇక్కడ కూడా స్త్రీల సరించేనా" "మానవుని వెంటపెట్టే మృగాలు అడవిలోనే ఉండిపోవు. స్త్రీ రూపంగా బయటకు వచ్చి విచ్చలవిడి పురుషుని పడజేస్తది. మోహము పాతకము. బాగ్రత్త." (అని చదివి) "ఎప్పుటికైనా పురుషునికి ముక్తి!" "ధమ్మం శరణంగచ్ఛామి" (తిరిగి బాకాధ్వని) "నమ్మ ధ్యానంలోనికి పోనీ యదు కాబోలు ఈ బాకా."

3

మొట్టమొదటండి కేకలు “అహిచిత్ర చక్ర వక్త్రీ శ్రీ. విరూధక రాజాకు జై” అని.

“స్త్రాపశిఖరాన్న ఉన్నా శాంతిలేదే” (అని కళ్లు మూసుకొనును)

(రాజా, అనుచరుడు చాటుపడుడు సమర్థులనికీ వచ్చి)

చాటుపడుడు : తాపనీ, విరూధక మహాచక్ర వక్త్రీ నీకు గౌరవము చూపే అవకాశము కలుగజేయ ఇదే వస్తున్నాడు.

మొగ్గల్లాన : (కళ్లు విప్పి చూస్తున్నాడు)

చాటుపడుడు : మహారాజాధిరాజ సారస్వతామ చక్రవక్త్రీ అహిచిత్ర ధూమిశ్వరుడు విరూధక సామ్రాట్.

విరూధకుడు : శోభామాయ. మువితద్యుని తిపస్సు భంగపరచుకు. (యోగిని అడే పరికించి చూచి) మీరేనా అప్రభాకరయోగి, సంఘాతి మొగ్గల్లాన యోగివరులయి!

మొగ్గల్లాన : (అవును అన్నట్లు తలచేసెను.)

విరూధక : మీ తపోవిష్ణుశక్తాలు జగత్తునంతా మీ గౌరవార్థం మీ దర్శనానికి ఆకర్షిస్తున్నవి.

మొగ్గల్లాన : (అర్థాంగికార ముఖముతో చూస్తూ) ఊ!

విరూధక : ఐహికకాంక్షలను పారద్రోలిన తాపనులు మీరు ఒక్కరేఅని ప్రపంచభ్రాతృ. దివ్య జ్ఞానసంపన్నులు, బ్రహ్మసహిత సాధకులు, బోధి సత్తులు, తిథాగతసములు. లోకానికి ఆతీతులై లోకము ఎట్లు తిరుగుచున్నారో దాని స్థితిగతులు ఎట్టివో కనిపెట్టేవారు మీరు. శరణం గచ్చామి.

మొగ్గ : నన్ను మాడడానికి రావడములో ఉద్దేశమేమిటి?

విరూధక : మీ భ్రాతృత్వి విని మీ దర్శనముచేసి మీ తపోవిశేషాలు గ్రహించగలవా అని వచ్చాను.

మొగ్గల్లాన : అయితే ఏమిటి గ్రహించావు.

విరూధక : ఆశ్చర్యము తీరలేదే ఇంకా. గ్రహించడము ఎక్కడ.

మొగ్గల్లాన : అయితే, ఈ ప్రపంచం ఎక్కడ ముక్కు మూసుకో.

విరూధక : నేను ఇక్కడ కూర్చుంటే, నాకు అది సాధ్యము కాదు సరే, కూర్చుంటే ఆక్కడ రాజ్యం చేసేవాలో!

మొగ్గ : అయితే, కుతూహలంకోసము ఇక్కడికి వచ్చావా?

విరూధక : మీవంటివారి సలహా నాకు చాలా ఆవసరము నా రాజ్యపరిపాలనా నిర్వహణములో.

నా రాజ్యప్రజలకు ధమ్మము బోధపరుస్తూ వారిని ఉద్ధరించిన నన్ను తప్పింపజేయండి స్వామి. దుష్కలం త్యాలను చేయించే మహావికారాలనుండి వారిని మరలించండి. లోకములోని అంధకారాన్ని మీ శాస్త్రీతిః ప్రసారముచేత పారదోలండి.

మొగ్గ : నీ దేశము పెద్దదేనా?

విరూధక : చాలా విస్తృతి కలది.

మొగ్గ : ఇంత విలాసితలోలో నీవు కోరిన ప్రబోధము చేయడానికి ఒక్క జ్ఞానపంతుడైనా లేడా?

విరూధక : మీవంటివారు లేదు—నా దేశములోనే కాదు ఈ ప్రపంచముతటిలో ఎక్కడా లేదు.

మొగ్గల్లాన : ఎందుకు ఆ స్తుతిపాతము.

విరూధక : ఈ నిష్కలమైన కఠిన తపశ్చర్య ఎందుకు ఇక్కడి? నా రాజ్యము, నా ప్రజలు అన్నీ మీ ఆధీనము. రండి నాతో.

మొగ్గల్లాన : నేను రాను. నేను ఇక్కడనుండి కదలను.

విరూధక : ఎక్కడినుండి వచ్చిందంటే ఇంత నిష్ఠాబలము?

మొగ్గల్లాన : నీ ఊహ?

విరూధక : అమానుషమైన తపశ్చర్యవలనగా?

మొగ్గ : అలాగే అవకాశ. నన్ను విడిచి పెట్టు.

(అని చెప్పి, కళ్లు మూసుకొనెను. విరూధకుడు లేచి నిలబడి ఉన్నాడు.)

చిక్కంతా—ఎందుకుగదా—ఒకడు తరువాలి ఒకడు—గ్రంథాలు జ్ఞానం; పట్ల పువ్వులు; రాజ్యం ప్రచారము; చిక్కందరికి కొరడాదెబ్బలు కావాలి.

(కళ్లు విప్పి, నూతనిపాతాన్ని తీసి, చదివి)

“వస్తువును అయిదింతలు చాచి బరువు దానిని మోసేవాడు నరుడు అదే ప్రపంచము దుఃఖమున్నూ దానిని విడిచేవాడు ధమ్మము ఒక బరువును దింపి మరొక బరువును మోయడ మెందుకోగదా ఏదీ మారు.”

(కళ్లు మూసి) “కరణంగచ్చామి.” (కళ్లు తెరచి మరొక పుస్తకము విప్పి చదివి)

నారీగోష్ఠి స్థిరబుద్ధిని ఉంచదు

స్త్రీలు ధమ్మానికి ఉత్పాతకాలు

పురుషునికి పాపాలకి మూలకారణాలు

(కొంతసేపు ఆలోచించి) “ఈ మూర్తకాయని కాలంలో స్త్రీలు అంత దుష్టలో? నాకే అట్టి వాడు కనబడితే, ధమ్మం వచ్చుచెప్పనూ” తిరిగి చదివి

“వాంఠి కోరితే మహామూని చూచి పారిపోయేట్లు స్త్రీ కనబడితే పారిపో. పరుగెత్తు. నీ శక్తి అంతా నీ పాదాలలో పెట్టి పరుగెత్తు. పరుగెత్తి పరుగెత్తి గుర్ర డొరమైన శరణ చేరుకో.” “మళ్ళా అదేనా!” భక్తుల శరణంగచ్ఛామి. అంతకంటే శరణ ఏది ఉన్నది గదా. కాని స్త్రీల గురించి ఇంత కఠినమైన ఎందుకు ఆధర్మ కర్తవ్యం? వారు నిజమైన స్త్రీల చూచి ఉండరు. సహృదయముగల స్త్రీతో మాట్లాడిఉండరు అదే కారణము.”

[విరూధక మహారాజా, వాని అనుచరుడు ఈ ప్రమాణవాక్యాలను, అంతకంటే ఎక్కువగా సంఘాతయోగి వ్యాఖ్యానాలను వింటూ ఆశ్చర్యము భయము, నానవ్వు భావాలను వ్యక్తపరచే దృష్టిలతో నిలబడ్డారు. ఇక్కడానికి సిద్ధపడుతున్నాడు.]

4

(కింద స్త్రీకంఠము వివరపడి. “సంఘాత మొగ్గల్లానా”

మొగ్గల్లానా : (కళ్ళు విప్పి) “ఒక్కటోనాన, ఇంతి స్వల్పవిరామములో, ఇంతిమంది నుండా ఇంతి బాధ ఈ పరివ్రాజకునికి. బుద్ధుల శరణంగచ్ఛామి.”

స్త్రీకంఠము : కష్టం మీద మెట్లు ఎక్కుతున్నాము.

మొగ్గల్లానా : ఈ వసారాలో మరి స్థలం లేదు. రావద్దు.

స్త్రీ : మా రాణిగారు ఇదిగో వచ్చారు మీ దృష్టవార్తిమైయోగీ.

మొగ్గ : రావద్దు అని చెప్తూ ఇక్కడ స్థలం లేదు. బరువుకి ఈ వసారా కూలిపోగలదు.

స్త్రీ : పరువా. అబలలు నిన్ను మాడవస్తే కూలిపోయింటావా?

విరూధకుడు : మేము దిగుతాము. దారి కోనాలి, ఆమెను దిగమను.

చాటుపడుడు : అహింసిత పార్వతీమూలం గారు దిగుతారు.

స్త్రీ : నారాణిగారు ననకకు ముగ్గురు. ఒక పార్వతీమూడు కాదు. నయ్యిస్తుందికానీ. మా రాణిగారు నీ రాజానికి తీసిపోరు.

చాటుపడుడు : మాదాము ఎవరు - కిందికి పడతాలో.

విరూధకుడు : అదికాదు. ఇక్కడ స్థలం కుశలం. మేము దిగితే మీ రాణిగారు రావద్దును.

స్త్రీ : నేను ఈ తాపముని దగ్గరగా వెళ్తాను. మీరు ఇటు రండి. మా రాణిగారు వచ్చివేస్తే మీరు

దిగిపోండి. (అని మొగ్గల్లానకు తనలంతా కూర్చుండి వందమనా.)

మొగ్గల్లాన : ఇదేమి ముచ్చటము. వనితాస్పర్శ నాకు? బుద్ధుల శరణంగచ్ఛామి.

విరూధక : (మీదిమెట్టుమీద నిలబడియున్న రాణిని చూచి) శ్రీమతి రాణిగారు దయచేసి మీదికి వచ్చివేస్తే, మేము దిగడానికి మార్గము దొరుకుతుంది.

మొగ్గ : నీకు ఏమి అధికారం ఆమెను ఇక్కడికి రమ్మనిపెలవడానికి? ఇది నాదేశం.

(నుందరానంది మీదికి వచ్చివేసింది. ఆమె యము అంతా ఆమె శరీరమునుండి ప్రసరిస్తున్న సువాసనతో నిండిపోయింది.)

మొగ్గల్లాన : (తలయెత్తి చూచి) ఓ లావణ్య వతి! ఈ పరిచారికయొక్క అత్యుచారము చూశావా.

చందమనా : యోగివ. శరణంగచ్ఛామి. అమృత శకపాతే, పెట్టుమీదనుంచి దొర్లి మీ పాదాలమీద పడివలసి వచ్చిఉండును.

నుందరానంది : (చిన్న మందహాసముతో) మీ ఇద్దరిస్థితి ఒక చిన్నదృశ్యంగా ఉంది.

చందమనా : స్వర్ణముఖం కాదు అమ్మగారు ప్లవరరణం.

మొగ్గల్లాన : ఇన్నాళ్ళ నా తపస్సు ఈకోలాహల తిరస్కారంగా కలిసింది. ఏమి ప్రాబల్యం.

రాజా : తాపనీ, నేను పట్టాన్నాను. ఇవ్వమి బోధపడిందా ఆ ప్రమాణగ్రంథాలు ఎందుకు వారించివేతో. ఈ అపభ్రష్టస్త్రీల అగౌరవం నాకు సిగ్గే పుట్టి పున్నది. పురాతనమునుండి యోగులకు ఈ తిరస్కారము సంప్రదాయమైవే గదా. ఇప్పుడైనా గ్రహించండి. ఈ విభూర తపస్సు మిమ్ము తిరింపలేయరు. లోకసేవ కల్యాణకరము. వాతో రండి.

నుందరానంది : నేను సేనకను గాను రంభను గాను. పురాణ సంప్రదాయస్మరణము. చందమనా ఇటు రా. రాజా మేము అసభ్యులమా. మొగవాని అహంకారము నిన్ను ఆలాగు పలికించింది. మమ్ము లిని తిరస్కరించివేసివు వనితామటుంచాన్ని అంతిమ అవమానపరిచినట్లు నుమ్మా. నీ తల్లిని నీ భార్యను నీ పోషిని గౌరవింపు. స్త్రీలు సాధుత్వము. పురుషులే అనార్యులు. ఎవంటారుగదా యోగివర్ణులు.

రాజా : శ్రీమించవలెను. మీవంటి నుందరాంగనలు సౌజన్యముగానే ఉండురు. పౌరజడీనాను.

(దిగిపోయినాడు)

నుందరానంది : యోగివర్ణా ప్రజామరు. హృదయపూర్వకపూజను సమర్పిస్తున్నాను. మీదివృత్తాంతము ఎంతో దూరమునుండి ఎంతో ప్రయాస పడివచ్చాను. మీతో కొంతసేపు సంప్రతించాలి.

చందమవా : అమ్మా, యోగిగారి కొరకు తెచ్చిన కానుకలు కిందను ఉండిపోయినవి. వాటిని లేవదానికి నేను వెళ్ళాను.

మొగ్గలన : నన్ను అవమాన పరిపించడానికా దీనిని తీసుకొని వచ్చావు.

సుందరానంది : అది చిన్నది. దానికి లోకము తీరు తెలియదు గదండీ.

మొగ్గలన : ఛీ. చిన్నదా అది. పడుచుదాని పొగరు అది. దానిని లేకుండా ఉంటే—

సుందరానంది : పిల్లా కిందికి పో. అక్కప ఆడుకొంటూ ఉండు, నేను కేక వేసేదాకా.

చందమవా : (వెళ్ళింది)

మొగ్గలన : నీకు దానివద్ద అంత భయము ఎందుకు ?

సుందరానంది : (చిన్న హాసముచేసి) మీరేవా ఆ జగద్యిష్టాంత సంభూతి మొగ్గలనగారు?

మొగ్గలన : నేను మరొకడిని అని అనుమానిస్తున్నావా?

సుందరానంది : నా పని వారినోనే. వృథా ప్రయత్నము ఎందుకని ఆలాగు ప్రశ్ని చేశాను.

మొగ్గలన : ఏమిటి ఆ పని?

సుందరానంది : మానవాతీతిమైన తిష్టా కార్యాన్ని సాధించివారు మీరు. మీతో సంభాషణ ఎట్లు ఉపక్రమించడమో తెలియక—

మొగ్గలన : చాలామూలమునుండి వచ్చావా.

సుందరానంది : మాడండి. కొంచెము ముఖము ఎత్తి, నేత్రములు సారించి మీరు ఎదుటను కనబడుతున్న ఎత్తైన కొండలమధ్య వా రాజ్యము.

మొగ్గలన : ఆఁ—

సుందరానంది : కనబడుతున్నవి కావండీ. రాగా కల్లు విప్పిదూపండి. ఆ కనబడుతున్నవాటి వెనక—వాటి వెనక—వెనక—వెనక...

మొగ్గలన : పరే—అయితే—ఛీ... కానీ..

సుందరానంది : కొండల వెనక—అడవుల మధ్య—చక్కని మేడ - పువ్వులతోట - నానైపు మాడండి. నా పేరు వినియుండిలేదా

మొగ్గలన : నీ పేరా...

సుందరానంది : నేనే ఆ సుందరానంది.

మొగ్గలన : అదా నీ పేరు.

సుందరానంది : ఏమి ఉండలేదా?

మొగ్గలన : అంటే!

సుందరానంది : నేను చక్కగా ఉన్నాను కాను.

మొగ్గలన : అంటే—

సుందరానంది : అంటేనా—చాలామంది

స్త్రీలు పురుషులు నన్ను వా సుందర్యాన్ని కొనించారు. భవంతులు, రాజులు, పిరాసేసరులు, దూలలు, మాలికలు, వా ప్రజలు, వా సేవకలై—వీళ్లు వాళ్లు ఏమిటి, అందరూ ప్రోతాలు చేసేవారే. ఆ మాకలలో మునులు యోగులు తాపగులు లేరు. వారి అనుభవము ఎట్లుండునో తెలుసుకొన గురూహలము కలిగింది. వారి అందరిలో ప్రఖ్యాతి గణించిన వారు మీరు. మీరు చక్కగా నన్ను చూచి మీ ఆభిప్రాయము చెప్పండి.

మొగ్గలన : (చక్కగా అతే యాత్నా ఉన్నాడు.)

సుందరానంది : నేను ఆకర్షించగలవాననేనా? ... నేను ఆనందింప జేయగలవానినేనా?...

మొగ్గలన : (నేత్రములు నిగుడించి) నీవు సుం...ద...రి...వీ. నేను చక్కని స్త్రీలను కొందరిని చూచియున్నాను. నీవు చక్కని చుక్కలు.

సుందరానంది : కృతార్థురాలను.

మొగ్గలన : సంతుష్టి అయిందా.

సుందరానంది : నీకు కోపము వచ్చిందా.

మొగ్గలన : ఆలాగు కనబడుతున్నావా?

సుందరానంది : నీవు మరొకరిని అని అందరూ చెప్పారుగదా.

మొగ్గలన : కావాలంటే కటువుగా ఉండి గలను.

సుందరానంది : అయితే నా అదృష్టమే.

మొగ్గలన : అదా...నీవు...మరి...కులానా చేశావు లే...

సుందరానంది : నీ అలవాటును నీకు ఇష్టమైతే మార్పుకోగలవు అయితే.

మొగ్గలన : అదా...

సుందరానంది : అవును.....

మొగ్గలన : నా ఆభ్యాసము కాశివ్యమే.

సుందరానంది : అయితే నాలో ఏమిఉందని ఆ కాశివ్యము వదిలివేశావు?

మొగ్గలన : నీవు అకర్షించగలవు నిజంగా చెప్పాలంటే.

సుందరానంది : నా యావవమా నీవు అన్నది.

మొగ్గలన : అంతె యువతివికావే నీవు.

సుందరానంది : అయితే?

మొగ్గలన : నీ హృదయము...

సుందరానంది : అంటే...

మొగ్గల్లాన : నీవు సహృదయురాలవు.

సుందరానంది : నీవు అనుకొన్నంత అవివేక రాలును కాను నేను.

మొగ్గల్లాన : అదా నీవు ఆ నేది

సుందరానంది : మరి.

మొగ్గల్లాన : వన్ను వశేపరచుకోవాలని నీవు కోరుతున్నావు. అది వివేకమేనా?

సుందరానంది : నీవు నిజంగా మోటుమనిషివి.

మొగ్గల్లాన : గౌరవించబడాలని వచ్చావా.

సుందరానంది : నీ గౌరవాన్ని నేను ఏమి చేసుకొంటాను.

మొగ్గల్లాన : ఏదిఅన్నా కాదుఅంటావే. మరి...

సుందరానంది : (చిన్నవత్సరలో అతేయానింది)

మొగ్గల్లాన : మరి ఎందుకు వచ్చావు ఇక్కడికి.

సుందరానంది : చెప్పింది. మరిచిపోయానావా.

మొగ్గల్లాన : ఏమిటి చెప్పావుగదా.

సుందరానంది : (తుండవోసంతో) నన్ను కలిపినవాళ్ళు అందరూ నా సౌందర్యానికి ప్రభువెందినన్ను అదే పొగడాలని ప్రయత్నించినవారే. ఆస్తోత్రాలతో నాకు విడుగు ఎత్తింది. నా సౌందర్యానికి వశము కానివానిని కలిపి అపండించాలని ఇంతిహారం వచ్చాను.

మొగ్గల్లాన : ఎందుకు ఆ నేపం! నన్ను వశేపరచుకొందుకి వచ్చావు. అబద్ధం ఎందుకు? నీ ముఖ విలాసాన్ని, నీ మాత్రు రేఖలన్ని...

సుందరానంది : నీవు ఆరింభించా. నేను జర్జరాను.

మొగ్గల్లాన : విజయధ్వని విసంద?

సుందరానంది : ఇది చాలమా...

మొగ్గల్లాన : విజయత్రీ అని విరుదు నేను ప్రసాదించబడ్డా. నీ జీతులలో నేనుకూడా ఒకడిని అని నేను ఒప్పుకోవద్దా.

సుందరానంది : అన్నట్లేగదా.

మొగ్గల్లాన : నీ శక్తిని పరీక్షించుకోవాలని వచ్చావా.

సుందరానంది : అది నిజమే అనుకో; ఆలూన పైకి అనవచ్చునా.

మొగ్గల్లాన : నాకు అబద్ధము ఎందుకు?

సుందరానంది : ఎందుకా నలన? నీసృదయం విలాస చరిత్రున్నదో నీ రక్తము ఆ నరాలలో విలాస స్పందిస్తున్నదో నా కండ్లకు స్పష్టముగా కనిపిస్తూ ఉంటే?

మొగ్గల్లాన : ఏమిటి ఆ విస్మయకహావ్యము?

సుందరానంది : పోనీకానీ, నేను నీకు కనబడ దమువల్ల నీకు సంతోషం కలిగిందని ఎందుకు ఒప్పుకోవు.

మొగ్గల్లాన : నా నిష్ఠాభంగకరము.

సుందరానంది : అయితే నేను జర్జరాను. (అని నవ్వింది)

మొగ్గల్లాన : ఎందుకు ఆ ఆనందం.

సుందరానంది : నిన్ను ఒక్క నిమిష మాత్రమే నా ముఖపెట్టగలిగానని.

మొగ్గల్లాన : అయితే.

సుందరానంది : అయితేనా? నేను జయించని వాడు ప్రపంచములో ఎవడూ లేడు అని నాగర్వము.

మొగ్గల్లాన : ఆ అభాన్యవదు నేను!

సుందరానంది : రా నాచంట, నాపేడకు రా.

మొగ్గల్లాన : అది అసంభవము.

సుందరానంది : సంగ్రహి కాదు అనకు.

మొగ్గల్లాన : (నవ్వాడు)

సుందరానంది : ఎందుకు ఆమోషం.దా...రా...

మొగ్గల్లాన : నా జీవితముంతా శ్రమపడి సంపాదించిన ఈ స్వాస్థ్యనతిను మంట కలవమంటావా. నీ విలాసాలకి బానిసగా చేసుకోవాలనా నీ పన్నాగము!

సుందరానంది : నాతో రావాలని ఇప్పుడు నీ మనస్సులో లేదని అనగలవా?

మొగ్గల్లాన : (అమెచివు కళ్ళు బాగా సారించి) కృత్రిమమిది. నాకు నూతనలోకాన్ని ప్రదర్శించావు.

సుందరానంది : అందుకే రా నాతో. ఆ క్రొత్త వాసము చేరువుగాని.

మొగ్గల్లాన : ఇంద్రియవశమను కానేరను.

ఇక్కడి నే ఉండాలి.

సుందరానంది : నాకు ఆకాభంగము చేయవద్దనుమా.

మొగ్గల్లాన : ఎందుకు ఆలూన కలతపడుతున్నావు. వద్దు కంటనీరు పెట్టుకోకు. మనము స్నేహితులముగా విడిపోదాము.

సుందరానంది : నాపై నీకు ఇద్దములేదా.

మొగ్గల్లాన : చాలా యిద్దము కలిగింది.

సుందరానంది : నాపై నీకు శ్రేమ పుట్టలేదా.

మొగ్గల్లాన : శ్రేయసీ!...నరా...ఇక పెట్టు.

సుందరానంది : ఏమి దాదగలుగు ఇది. చక్కని సమయంలో నా శ్రేమభాండాన్ని బద్ధలుకొట్ట ప్రయత్నిస్తున్నావు. ఈ పనికిమాలిన నైపుర్యమంచి నిన్ను రక్షించి, పునర్జన్మ కల్పించి నిన్ను మనవు

నిగా చేయ ఆధిలపించి వచ్చినాను. నీ సాహచర్యం వల్ల నా సంతుష్టి అనుభవావా? నీవు సంపాదించిన కర్మం ఈ మానుషత్వం శుభవింశ్రుతేనీ నీ సత్త్వ లోకానికి అవ్యుద్భవించి నా సంకల్పం. నా ఆశ పెరవేర్చి నిశ్చారికమాడా తీర్చుకొనగలవు. నీ హృదయము విశాలము కాగలదు. కా.

మొగ్గలనా : (ప్రక్కనున్న బావివంతు తీసి) ఇది పరిగ్రహించి ఇక వెళ్లి. ఇది నా ప్రవాదము.

సుందరానంది : (పంతు చేతులారా అందుకొని, వాసవజాచి) ఇది చప్పనిది.

మొగ్గలనా : జగత్తే చప్పన లలనా. కాబట్టే, మీరు చదివి నీవు అని వన్ను సంబోధించినా చరించలేదు.

సుందరానంది : వివేక రహితుడైన సుపుంసకుడు తప్పు మరియెవరు ఈలాగు ఎంత వాన అనబందా, ఒక భయంకరమైన దిష్టి బాహ్యులగు భూమిని విడిచినట్లు చెల్లెల్లి అడుగుల ఎత్తున కూర్చోగలదు? చరించినా చరించలేదని భ్రమపడగలకు?

మొగ్గలనా : వాహర్గం నాది నీహర్గంనీది. వానదేవత నీవు ఎంత వివరితంగా కనిపిస్తున్నదో, నీది కూడా నాకు అలాగే వ్యక్తమవుతున్నది ఇక వెళ్ళు.

సుందరానంది : నిన్ను తోడుకొనిగదా వెళ్తాను.

మొగ్గలనా : నీగిపోయావని నెన్గువదురూ పైకి ఈ ఉద్దేకము ఎందుకు.

సుందరానంది : నిజమే. నా ప్రయత్నం అంత గులుచైనది కాదని నాకు తెలియకాదు. ఒకక్కప్పుడు అలసిపోయినా, తుదకు జయమువాడే. నా బిరుదు జయశ్రీ. నన్ను మరనలేవు.

మొగ్గలనా : నీకు ఆకాశంగము కలిగినందుకు ఈ భిక్కుని మరచిపో.

సుందరానంది : నిన్ను మరచకు. నన్ను మరచక.

మొగ్గలనా : ఈ కృశించిన హృదయపీఠములో నీవు నాటివ లీజము అంకురించినది. చందమనా (పరుగుతుకొని వచ్చి) చాలావేళ అయింది అమ్మా. పని పూర్తికాలేదా.

సుందరానంది : ప్రియుడా, వస్తున్నాను.

మొగ్గలనా : (అమెవైపు అదే మాని, అమె పాదస్వని వళించగా కళ్లు నమలుకొని, మార్మభగవానుని కిరణాలలో నాటిని కదిలి)

నమోభగవతే బోధితత్వాదు,
అనేకపరియాయేన ధిమ్యావకాశతో
భగవంతంగోతమం కరణంగచ్ఛామి,
భిక్కు సంకుంచ కరణంగచ్ఛామి.

(అని ధ్యావములో నెలపడినాడు. కొంతసేపైన తరువాత లేచి సూర్యుని నమస్కరిస్తూ) కాదు మేఘాలమండి వెనలిన భావతేగదా తీర్చుముగా ప్రకాశిస్తాడు. (గ్రంధాన్ని విప్పి పకవము చేస్తూ)

గజ మెట్టుశరవర్షాలకు పహిస్తుందో
విద్యుత్తులవామ్మొలకు భిక్కు పహించాలి.
ప్రపంచము కలుషమైనది వివేకించు,
స్వాధీనతెబక్కలే నిర్వాణమార్గము.
ప్రళయవికాంత శివసము.
వనమర్మగతిమైన ఒంటరిగజమువలె
శివమయాత్రను నడిపవలెను.

కొంతసేపు ధ్యావముచేస్తూ "ఎందరు నన్ను ఇట్లు భ్రమింప ప్రయత్నిస్తారో. భ్రావము అని ఒకడు, చర్యోత్ర అని ఒకడు, రాజ్యపాలన అని ఒకడు, ప్రేమ అని ఒకరై ఇట్లు నన్ను ఎందుకు బాధ పెట్ట ప్రయత్నిస్తారో. నా నిష్కమె అనారూ?"
(అని ఇట్లు తలపోస్తూ ఉంటే, మెట్టుపొద నుండి పాతధ్వని విసవడింది.)

5

నికర్వని : సంభూతి ప్రార్థన చేస్తున్నావా

మొగ్గలనా : మార్మ ప్రమానం అవుతూ ఉన్నా నన్ను వదలరా ఈ సాహస్యులు. మిథ్యం కరణంగచ్ఛామి.

ఒకధ్వని : మారమోహకాశీ వస్తున్నాడు.

మొగ్గలనా : వచ్చి వెళ్ళినవారు చాలావేదన ఇరికు వస్తున్నాడు.

మారమోహకుడు : నేను రావత్తా.

మొగ్గలనా : వచ్చి వెళ్ళినవారు ఏమిచేశారో నీవు అంతేచేస్తావు ఎందుకు వచ్చావు.

మారమోహకుడు : నేను అంటే జంతులేనా.

మొగ్గలనా : బోధించారు. ఆశపెట్టాడు. మోహింపజేశారు—కాని అందరూ నీగిపోయారు. నీవు భయపెట్టడానికి వచ్చావా.

మార : ఎందుకు ఈ తదస్సు?

మొగ్గ : నా అలవాటు

మార : వాదక్యంలో చేతనాక—

మొగ్గ : అందరిని తిరస్కరించగల శక్తి

మార : ఎందుకు ఆ అబద్ధం. వెంటిగిగుర అ నుండరావంది తిరహానయము చెప్పింది.

మొగ్గ : ఆమె పవిత్రతనామము స్మరించ గీకు హుక్కులేదు. నీవు పావని.

మార : పవిత్రత ఒకటా. పిహా నీ పవిత్రత కంటికి. నీవు యువకుల పెందరికి పాడుచేస్తు వ్వావు. నీ తపస్సుకు శ్రమపడి వారందరూ నీవ లెనే ముక్కులు మూసుకొంటున్నాడు. అందరూ నిన్ను క్షమిస్తున్నారు. క్షమించాలంటే సంభూతి అని పిలుస్తున్నారు. అందరూ చూడాలనే ఈ ఎత్తైన మ్రాపాన్ని ఆక్రమించావు. రా క్రిందికి రా. వర్ణము, విస్సారము, కృత్రిమము, భ్రాంతివాయుకము అయిన ఈ వేషము ఇక మావారి.

మొగ్గ : నీవు ఎవడవురా నామీద అధికారం చేయడానికి. లోకములోని బలహీనులచేత పాపకార్యాలు చేయించే అధికారం నీకు ఉంటే ఉందినీ. నామీద చెల్లదు. పో ఇక్కడినుంచి. నా అత్యయమైన ఈ నిధుకు అశ్రయపడి వచ్చావా. ఈ స్తంభం, ఈ నిధు. నేను ఏకమైనాము. ఒకటిని విడిచి ఒకటి ఉందినది. దిగాలన్నా దిగలేదు. పండితుని పాఠశాల నిర్వహణము, ప్రాజెక్టులో చేరినవ్యవస్థ, రాజులో గాబు మేలమె నాకు కోరికలేక కాదు నిరాకరించినది.

మార : దాచావు, అ నుండరావందిలోనో

మొగ్గ : అదా, ఎందుకు దాచడం. నీకు తెలిసిందేగదా. అది అమాయకురాలు. నిర్వాణిజ్యమైన ఆనందము ప్రపాదించగల నుండరి.

మార : నీటి పన్నిటిని ఎందుకు పోగొట్టుకొన్నావు.

మొగ్గ : యావత్తీవము పాటుపడి సంపాదించిన ఈ అలవాటు నాకు ఆశక్తిని కలిగించింది. ఈ నిధును వదిలలేదు.

మార : నిధు నిధు అంటావు. మరి యెవరికి నిధు లేదా.

మొగ్గ : తీవ్రత పే నిధు. నిరాశ్రితుల విద్యా దానము చేస్తున్న ఆ పండితుని నిధు అపారమైనది. అది జ్ఞానతపస్సు. కోసులకు అహర్నిశము చికిత్సచేసే ఆ గోతమిది నిజమైన తపస్సు. ప్రార్థననుండి సాయంకాలంవరకు పనిచేసి నిల్లలను పెంచే ఆ కూలి

దానిది నిధు కాదా. ప్రజలకోరకు పాటుపడున్న ఆ రాజు పని తపస్సు కాదా. సాందర్భము నిలుపుకొన ప్రయత్నిస్తున్న ఆ రాణిది నిధు కాదా. ఈ కోహన సంపాదించినది ఈ అనుభవము. ఎవరి మాధ్యమ వారిది. నాది నేను వదలుకోలేదు. అధ్యాస శృంఖలయలచే బంధింపబడ్డాను.

మార : ఈ తత్వానికి వచ్చావు! నామాట!

మొగ్గ : నీది నేవ కాదు. లోకహితము కాదు. పావని నీవు. పో.

మార : నీ నిధు లోకహితమా?

మొగ్గ : నిధు నిధు. నిధుయేమైనా ఒక్కటే.

మార : మంచి హితము విడుదలముగా చేసుకో.

మొగ్గ : అసంధివము. లాగా ఎండిపోయిన కర్రను వంచలేము. నా అలవాటులో పచ్చి లేదు; ఇక వంగదు. ఆ ప్రాజెక్టు చేశాటం మావమును. ఆ పండితుని అధ్యాపనము మావమును. రాజును పరిపాలన మావమును. నుందిరావందిని సాందర్భమేవ మావమును. నీవు నీ పాపకర్మలను మావగలవా.

మార : నీవు ఈ స్తంభం దిగిన నీ నీ ముగ్ధుడను అవుతాను.

మొగ్గ : నేను దిగలేదు. నీవు దూరితే పంతో డము.

మార : భూకంపము వచ్చి ఈ స్తంభం విరిగిలే.

మొగ్గ : మరియొక స్తంభం - ఇక పో.

మార : (బుర్ర వంచుకొని వెళ్ళిపోవును) నీ తత్వము అందరికీ చెల్లడి చేస్తాను.

మొగ్గ : (ఒక గంధాన్ని తీసి చదువుతాడు)

నిరశనము నాని అభివేషనము గాని

కాయశక్తియు గాని అపవయోగము గాని

పురుషుని సంకేతాలను చేదించలేవు.

కాంతియు కమై స్వాధీనగలమై

వెరించు తీవ్రత మే ము క్రిపాధికము.

నిజమే. అదే ధమ్మబోధితమార్గము. కాని ఈ కోహ ప్రేమకులు నా నిష్ఠాపరిధియలోనే వచ్చి ఉంటే! ఆ నుండరావంది అప్పుడు రాకపోవు నేమో. నిధు నిధు.

నమస్తే కాంతాయ సర్వార్థ సాధకాయ

నమస్తే బుద్ధాయ సర్వభవ హర్తృకాయ

బుద్ధం కేరణం గచ్ఛామి. సంఘం కేరణం గచ్ఛామి.

గ్రంథవిమర్శనము

అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు

తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యులు. ప్రతులకు : డైరక్టరు, యస్. వి. ఓరియంటల్ ఇన్ స్టిట్యూట్. తిరుపతి. చిత్తూరుజిల్లా. వెల : రెండురూపాయలు.

ఐంకటేశ్వర ప్రాచ్య పరిశోధనాలయం వారిం తకు పూర్వం అయిదు అన్నమాచార్య సంకీర్తనసం పుటాలు ప్రచురించారు. ఇది ఆరవసంపుటము. ఈ సంపుటంలో 50 కేసులమీద ఇక్కిన పాట లున్నాయి.

సంకీర్తన సంగీత సాహిత్యాల సమసమ్మేళనం చక్కగా అమరిన గేయకృతి.

అన్నమాచార్యుల రచనలీజాతి రచనలలో ఉత్తమోత్తమమైనది. ఈ కృతులలో అంతట పరిణతి మైన ఆధ్యాత్మికత, భక్తిభావము కలిసి మెలిసి గేయశో రణిలో జాలువారుటాంటాయి.

త్యాగరాజు రచించిన కృతులలో సంగీతాని కున్నంత ప్రాధాన్యం సాహిత్యానికిలేదు. కాని అన్నమాచార్యులు రచించిన సంకీర్తనలలో సంగీత సాహిత్యాల రెండు సమానమైన బోష్యబోషక భావంలో సాగిపోతుంటాయి. ఈ సంపుటిలో సంగీత విద్వాంసులే కాక సాహిత్య సరులచేత కూడా తల యాపించగలిగిన సంకీర్తన లనేకం ఉన్నాయి. ఈ విషయంలో భగవద్గుణులను మహా వీరులతో సరిపోల్చే ఈ క్రింది సంకీర్తన ఇక్కడ ఉదాహరిస్తున్నాను.

“అదివోనిర్విహారులు అయ్యెనీదాసులు
యెదురు లేనివారు యేకాంగవీరులు
రచ్చల సంసారమునే రణరంగములోను
తచ్చి కామక్రోధాల తలలుగొట్టి
అచ్చపు తిరుమంత్రపుటారుబొమ్మలతోడ
యిచ్చలనే తిరిగెడు యేకాంగవీరులు
మొరసి పుట్టునులనే ముచ్చుబొజుల వలికి
తెరలి నడుములకు దగ నేసి
పొరిగర్చును బొడిచి పోటుగంటుల దూరి
యెరగని తిరిగెడు యేకాంగవీరులు.
వొడిసిన చేదములనే పూళ్ళలోపల చొచ్చి
ఇట్టి యహంకారమును చెరిలు వట్టి
అట్టమై శ్రీ ఐంకటేశ్వరసంపదముండి లోకుల నే
యెట్టల జూచి నవ్వెడు యేకాంగవీరులు”

అయితే ఈ పుస్తకంలో 67 పేజీలోం

“హరిహరతార మతిడు అన్నమయ్య. ఆర యమా నరుడితె డన్నమయ్య. నైకుంఠ నాథునివద్ద వడి బాడుచున్నాడు, ఒకరమై తాళ్ళ పాకన్నమయ్య”

అని ఈ విధంగా తాళ్ళపాక అన్నమాచార్య ఋతి పరమైన ఈ కీర్తన అన్నమాచార్యుని కీర్తనల్లా కనబడదు. బహుశః ఇది ఆయన శిష్యులెవరైనా వ్రాసి ఉండవచ్చును. ఈ విధంగా అన్నమాచార్య ప్రకం సాపరమైన ఈ కీర్తన పుస్తకంలో తేర్చడం సముచితంగా లేదు.

పుస్తక కారము మొదలైన వాటిలో ప్రకంస నీయంగా ఉన్న ఈ సంపుటం చివర తిప్పావ్వల పట్టిక చేర్చడం బాగాలేదు. ఇక ముందైనా సంపా దవలీ విషయంలో శ్రద్ధవహించగలరని ఆశిస్తు న్నాము.

కీలుబొమ్మలు

నవల. రచన— శ్రీ జి. వి. కృష్ణరావు. ప్రకాశకులు—ప్రజాసాహిత్య పరిషత్తు, తెనాలి. వెల రు 2-8-0.

‘కీలుబొమ్మలు’ మొదట నీరియలో గా ‘స్వతంత్ర’ వారపత్రికలో ప్రచురితమైనది.

మూలంగా నవలలను రెండు రకాలుగా విభ జించవచ్చు. వినోదంపయేదమే పురమార్గంగా కలి గినవి. వినోదంలోపాటుగా జ్ఞాన రేకెత్తించేవి. ఆదేవిధంగా రచనసరించి కూడా రెండు రకాలుగా చెప్పవచ్చు. వాస్తవ పరిస్థితులలో నిమిత్తంలేకుండా కేవల ఉపాకల్పితమైనవి. వాస్తవపరిస్థితులు ఆధారంగా కల్పనా ప్రతిభతో సృష్టించబడిన విశిష్టమైన కళాఖండాలు. ఈ నవల మొదటినుంచి చివరివరకు ఏకాగ్రంగా చదివిస్తుంది. పాఠకుల హృదయాలలో జ్ఞాన రేకెత్తిస్తుంది. అన్నిటినిమించి ఒక విశిష్టమైన కళాఖండం. ఇటీవల తెలుగువాఙ్మయంలో ఇంతగా మనలను సంతృప్తి పరచగలిగిన నవల వెలువడలేదంటే ఈ మాటలు అప్రమత్తంగా తోచవు.

‘కీలుబొమ్మలు’ నవలలో ఇతివృత్తం సంక్షిప్తంగా ఇది :—గ్రామంలోకల్లా మారుమరి రైతు అయిన పుల్లయ్య అనే గ్రామంలో కాగితాల మిల్లు పెట్టి నడుపుతున్న చంద్రకేళురానికి మారువాడి వద్ద

అయిదువేలకు అడ్డం ఉన్నాడు. అప్పుడో ఆ సంగతి తన భార్య లక్ష్మమ్మకు చెప్పలేదు. ఆరువారే పరిస్థితులు తానుమాత్రమే. చంద్రశేఖరం దివాలా తీశాడు. తన సిరిసంపద లన్నిటికీ కారణమైన భార్యతో చెప్పకుండా అంత పెద్ద మొత్తానికి ఒకరికి అడ్డం ఉండి, తీరా నష్టపోవలసిన సమయం వచ్చేసరికి ఆ సంగతి భార్యకు తెలియపరచడానికి సాహసించలేకపోయాడు పుల్లయ్య. అతడు ఈ విషయంలో మానం తాల్చేసరికి అసలు పుల్లయ్య చంద్రశేఖరానికి అడ్డమే ఉండిలేదేమో అనే ప్రవాదం పుట్టింది. పైగా ఒకరివలలో పజేనాకు కాడానే ప్రతీతి ఉన్నప్పుడు తన చేసినపని పది మందిలోకివచ్చే తలవంపులు అవుతుంటేమోనని కూడా అతడు భయపడ్డాడు. మానంవహిస్తే చంద్రశేఖరం పట్ల అన్యాయం చేసినట్లవుతుంటేమోననే భయం కూడా ఉంది. ఈలోగా చంద్రశేఖరానికి పుల్లయ్య అడ్డంఉన్న సంగతి అతని భార్య లక్ష్మమ్మకు తెలియడం జరిగింది. అతని మానం కారణంగా తన భర్త అసలు అడ్డమేలేదని ఆమె అనుకుంది.

తన భర్తను మోసంచేయడానికి ప్రయత్నం చేస్తున్నాడనే కోపంకొలిచి ఆమె భర్తసంతకం పోర్టర్

చేసిన సేరం చంద్రశేఖరంమీద మోపించింది. పుల్లయ్య అటకట్టువడింది. ఆత్మకంచనతో పాటు పరవంచన కూడా ప్రారంభం కాగా పుల్లయ్య జీవితం సుడిగుంపంలో పడిపోయింది. చివరికి తాను నిర్ధారించుకున్న మార్గానికి అనుగుణంగానే తన మాట బోటుకాకుండా చేసుకొనడానికి కొడుకు రామా రావుని కమ్యూనిస్టు డెమోక్రసీగా నిర్బంధంలో పెట్టించాడు పుల్లయ్య. మరొకవంక పరిస్థితులు ఏదై, రొగ్గినలేక చంద్రశేఖరం తన తగాదాలోకి కూలి జనాన్ని కూడా ప్రవేశపెట్టడానికి ప్రయత్నించాడు. మరొకవంక భార్యజీవితం చేతకులా తిగుల చెట్టాడు. ఈ సుడిగుంపంలోకి దూళ్ళొకన్న ప్రయత్నాలు మౌనపుకారు మల్లయ్య, డాక్టర్ శాస్త్రి, పుల్లయ్యనుమస్తా సర్వనారాయణ, అతని భార్య పద్మ. అమ్మయమ్మ, పోలయ్య, ఇంకా మరి కొందరు ఈమధ్యకు రావట్టారు. గ్రామంలో శిథిలైపోయిపోయింది. చివరికి చంద్రశేఖరానికి కారాగార వాస ప్రాప్తి లభించింది. అతని భార్య చిట్టలకు తన తిండి, కట్టబట్ట, తిలదాచుకొనడానికి ఒక ఆస్థారం లేకుండాపోయాయి. భార్యచేసిన అవిసేతికరమైన పనికి సర్వనారాయణకు మతిపోయింది. పద్మజీవి తంలా చిచ్చుపెట్టిన డాక్టర్ శాస్త్రి గ్రామం విడిచి

సి. కె. సెన్ అండ్ కో. లిమిటెడ్.

1878 నుంచి ఆయుర్వేద ఔషధములు, ఆహారములు, అరిష్టలు, తైలములు, ఘృతములు, చేకియ ఔషధములు, పరిచయము చెందలేనవి తయారుచేయుచున్నవారు.

వసంత కుసుమాకర రసం

అతి మూత్రవ్యాధికి, ఇతర మూత్రసంబంధ రోగములకు పేరు గాంచినది. ఉత్తమమైన బలవర్ధక ఔషధము. శక్తి ప్రేరేపకు అతికట్టును. జబ్బుపడి కోలుకొనుస్థితిలో నేనింపదగినది.

సిద్ధమకరధ్వజ

హిందూ ఔషధశాస్త్రమున నర్వరోగనివారిణి.

మా మకరధ్వజము సాటిలేనిదైయున్నది. ఉత్తమమైనదని, అనలైనదని అంగీకరింపబడినది.

జి బా కు సు ం హా సె,

కలకత్తా 12.

తిరువాన్కూరు, కొచ్చిన్ సంయుక్త రాష్ట్రములకు పోర్ డిస్ట్రిబ్యూటర్లు :

కవిరాజ్ మెడికల్ హాల్,

తిరువక్కూర్, పెంసిల్ రోడ్, కొట్టాయం. (యూ. యస్. టి. సి.)

వల్లిపోయాడు. పుల్లయ్య సర్దార్ పుల్లయ్యఅయి గ్రామం చేత మన్ననలు పొందాడు. తండ్రిచేసిన పనికి రామరావు కూడా పోదబడిచి వెళ్లిపోయాడు.

పుల్లయ్య, డాక్టర్ కాస్త్రీ, పోలయ్య, పద్మ, పావుకాడు మల్లయ్య కొడుకు గంగాధరం, పోలయ్య విశేషమైన వ్యక్తిత్వం కలిగిన వ్యక్తులు. ఈ పాత్రల పోషణలో రచయిత విశేషమైన ప్రతిభ చూపాడు. ఆయాపాత్రల మనస్తత్వ చిత్రణం కూడా ఉచిత్రంగా ఉంది. ముఖ్యంగా తనను రక్షించడంలోనం ప్రాణాలు బలిపెట్టిన పోలయ్య కుటుంబానికి డాక్టర్ కాస్త్రీ గారు దానం చేసిన ఇంటిలో ఆ హరిజన కుటుంబం జీవించకుండా చేయడానికై దానిని పుల్లయ్యగారే కొనుక్కోడం ఆయన పాత్రపోషణకు మకుటాయమానంగా ఉంది.

గ్రామాలలోని పరిస్థితులు, అక్కడివారి మనస్తత్వాలు, కక్షలు, మూర్ఖత్వాలు, వారిలోని ద్రాక్షమై ఉన్న నిస్వార్థ సేవాభావం (ఉదా— పోలయ్య) ఘనత, మైతాచికత్వం అన్నీ చాల సమాజం గా చిత్రించబడ్డాయి. నవలలో అనేక రసవత్తరమైన ఘట్టాలు ఉన్నాయి. డాక్టర్ కాస్త్రీ గారిని రక్షించడానికి పోలయ్య చేసిన సాహసం, కాస్త్రీ, పద్మల మధ్య సహించిన గాఢ అట్టి వాటిలో కొన్ని. కథాప్రారంభంలో ఎక్కువ ప్రాధాన్యం వహించిన పుల్లయ్య కుమార్తె సీతకు ఆతిథ్యవార అట్టి ప్రాధాన్యము లేకపోగా మరొక్క పర్యాయం కనపడి నవలనుంచి నిష్క్రమిస్తుంది. పుల్లయ్య పెద్దకోడలు రంగమ్మ విషయం కూడా అంతే. విశేషమైన ప్రాధాన్యం ఉండవలసిన స్థితిలో ఉన్నప్పటికీ ఆమెకు తనచుట్టూ జరుగుతున్న కథలో ఎటువంటి ఎక్కువ సంబంధం లేకపోయింది. కథాగమనంపై ఏర్పడమైన ప్రభావంలేని వ్యక్తులు చాలమంది కథలో గోచరిస్తారు. మరొక విషయ మేమంటే కొంచెం ఇందుమించు నవలలో వచ్చిన ప్రతి వ్యక్తి జీవితానికి ఏదో ఒకవిధంగా భరతవాక్యం చెప్పడానికి ప్రయత్నించగలిగింది. లోపాలు అనలేకపోయినా పిటివల్ల నవల గొప్పతనం కొంతవరకు తగ్గినదనే చెప్పాలి.

ఈనాడు సమాజంలో అవ్యవస్థ ఏర్పడిఉన్నది. ఈ అవ్యవస్థా స్వయాపం స్వయంగా తెలుసుకొనడం ఎంతటి ప్రధానమో, దానిని తొలగించి పటిష్టమైన మూలసామాజికవ్యవస్థను నిర్మించడానికి మార్గంచూపడము, అట్టి కృషికి ప్రజలను ప్రేరేపింపడము కూడా

అంతే ప్రధానం. పూర్వం ఒకరు కాసించకుండానే ప్రజలు తమంతతాము అనుష్ఠిస్తూ వచ్చిన నైతిక సిద్ధాంతాలకు ఈనాడు విలువలేదు. అలాఅని నైతికనూత్రాలే అవసరం లేదని విజ్ఞాలు ఎవరూ తలచదు, చెప్పరు కూడా. అయితే వాటికి కొత్తపడిగట్లు తయారు చేసుకోవాలి. తప్పదు. లేకపోతే సమాజం అభ్యుదయం చెందడానికి మారుగా మరింత పతనమౌతుంది. ఈ స్థితిలో గ్రామాలలోని పరిస్థితులు అర్థం చేసుకొనగలిగి, ప్రభావీర చేయాలనే ఆశేడన ఉంది, అట్టిమార్గం అనుసరించడానికి శిక్షి సామర్థ్యాలు కలిగిన డాక్టర్ కాస్త్రీ, రామరావులు పరిస్థితుల ప్రభావానికి ఎదురీడలేక గ్రామమే విడిచిపోయారంటే అది మానవస్వభావానికి ఎంత సహజమైన పరిణామమైనప్పటికీ ఆకాశంగం కలిగిస్తున్నది. ఏదైనా గ్రామాలలో నేమి, ప్రజలలో నేమి మరొక మూతన నైతన్యం కలగనిదే కొద్దిమంది వ్యక్తుల సేవాత్యాగాలు కూడా నిరర్థకం కావచ్చు. అట్టి నైతన్యం కలిగించడానికి ఈ నవల కూడా దోహదముపయోగపడవలసి స్థాంతాలలో కొని, దృక్పథంతోకొని, వికీర్ణించివెళ్ళారు కూడా నీనిని చదివి అనంతగలరని నా అభిప్రాయం.

మరొక విషయం. పార్టీ ఆవేశాలు వేరు. సిద్ధాంత విధేదాలు వేరు. రాజకీయాలు సామాజిక జీవితంలో నేమి, వ్యక్తిజీవితంలో నేమి ఒక ప్రధానమైన అంతర్భాగం. ఆయా సిద్ధాంతాలకు అనుగుణంగానే దృక్పథాలు కూడా మారుతూ ఉంటాయి. అంతమాత్రం చేత ఒక నవల మంచిచెడ్డలు నిర్ణయించలేకపోవడం ఉండదు. ఉదాత్తమైన భావాలు, ఏకాగ్రంగా చదివించగలిగిన బలమైన ఇతివృత్తము, హృదయంగమమైన పాత్రపోషణ, చక్కని శైలి ఉన్న 'తెలుబొమ్మలు' తెలుగు వాఙ్మయంలో ఒక సుస్థిరమైన స్థానం నిర్వహింపకొనగలరు.

హరి వి నో ద ము

[మున్నగు నైదుపాత్రములు]

శ్రీకవికొండల వెంకటరావు. వల : యాపాయిన్నర. ప్రాప్తిస్థానము కవికొండల వెంకటరావు రాజమహేంద్రవరము. ఇది హరివి నోదము, మమైక రైవసరప్రార్థనము, కలితా, కందకుషీ, ద్విపదలాక్ష అనే అయిదు ఖండకావ్యాల సంపుటి. పీటిలో

మొదటి మూడు భక్తి పరమైకకావ్యాలు. మూడిటిలోను దశావతార వర్ణనము, దేవుడు—మరెము మొదలైన పీఠికలతో కలిత కేవలము సాంప్రదాయకమైన వర్ణనా మార్గంలోనే వడిచిపోతుంది.

ప్రేమాడింతిలోను ఉత్తమభక్తి భావంచక్కని కలితా స్థాయి అందుకున్న వృత్తులు చాలాచోట్ల కనిపిస్తాయిగాని, ఈ స్థాయి భండకావ్యాలలో అంతలా నిలబడిన చాలాచోట్ల కేవలంగా పోతుంటుంది. వీరి ఉత్తమ కవిత్వంలో ఈ క్రింది వృత్తులు ఉదాహరణలుగా ఇవ్వవచ్చును:

"జపమేల ? తపమేల ? నీకొరకునై
సంసిద్ధుడన ; సత్సృతిన ;
వపువును మాలగడ్డిపైదన ; మనమును
బంధించెదన్ జిర్మణా !

తపలేదాత్రములేదు ; రాత్రవలం
భజి ప్రేజము లేవు ; నీ
కృపయే లక్ష్యము నీరుకీ క్షణమే నన్
నేరిత కొట్టించెడిన్"

"వలకను నేను, పాపవిక,
భావనసేయను గూడు నమ్ము, నీ
నిలకడ, నీదుసీరవపు
నిగ్గును బగ్గును వాడుకున్నులన్
మెలకువ మూసికొందును
న మేయముగా ననుగొందునులముం
దలముకొనంగజేసి కొని
పోయిగఁ దన్నయద్దీప్తి నొప్పెదన్!"

మమైక దైవసంప్రార్థనలో, అయిదవ నవకంలో ఉన్న ఈ పద్యం కూడా ఇక్కడ పేర్కొనదగినదే.

"వివలకు విశ్వనాథ మొక
నిలక నంబుధినిబు, చెట్ట
కొమ్మను, ననిలన, బుజ్జియనమానవు
తెక్కల విప్లవంబు, మం

టను, ముగిలంబు, చానపడుటన్
మనుజుండు వల్కుటన్ !

నిను నినునై సంతతిము

నెక్కొను సంతనమాత్మ నేత్యరా!"

ఇక శంకరుని దీనిలో కవిత్వ రసకమైన విషయాలపై కలిపిన ప్రాస్తావిక పద్యాలున్నాయి.

ద్యవదల తో అన్నీ ద్యవదలే. ఇందులో చిన్న చిన్న నీరులు మొదలుకొని రిల లూగించే చక్కని గూట్లవరకు—అన్ని రకాల రచనలు కనిపిస్తాయి.

కవికొండలవారి కవిత్వ భిన్నమల కిది తప్పక చదవవలసిన కావ్యసంపుటి.

గ్రంథ స్వీకృతి

శ్రీ గురుదేవతా స్తవము

కంచి కేంకట రామన్ 1/12 త్రయప్ప మొదలి పేజీ, బి. టి. మద్రాసు. పల్క: 8 అణాలు.

దీనిలో రాజరాజేశ్వరి స్తవరాజసంధకము, శ్రీచక్రలేఖనక్రమము, అపరాధపంచదశి, దయాంకురు యోగి అనే అయిదు విభాగాలున్నాయి. ఇది మంత్రకాస్త్ర విషయాలు మాచాయగా తెలిసికొనే వారికి ఉపయోగించే పుస్తకము.

ప తి త

గోపరాజరామరావు, గోపిపల్లికేమన్న సర్వీసారాయణపురం, విజయవాడ. పల్క: 8 అణాలు.

విద్యాసంస్కారం ఉండి వివాహంకాక, జీవితంలో చెడ్డమార్గాలు పట్టిన స్త్రీజీవితమే దీనిలో కథావస్తువు. కథ అంత సామాన్యంగా వడిచి పోతుంది.